

1950

ՊԵՐՈՒԹ

ԼԻՆԳՎԻՍՏԻԿԱ

ՄԱՏԵՆԱԺԱՐ 4

ԵՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԱՆՐՁԱԽՈՐ ԼՐԵՒԵԼՔԻ
ՎՃ ԼԻՆԳՎԻՍՏԻԿԱԿԱՆ ԱՐՈՒԹԵԼՆԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼԻՆԳՎԻՍՏԻԿԱ

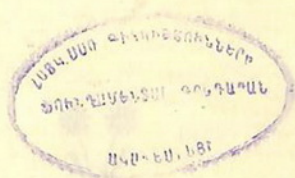
ՏՊ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ - ՊԵՐՈՒԹ



ԱՌԵՏԱՄԵՐ

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻԻ 4

2019
2019



1950

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԵՐԶ. ԱՐԵՒԵԼԻԲԻ ՀԱՅ ԱՌԵՏ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՊԵՅՐՈՒԹ

Խմբագրական Կազմ. —

ՓՐՈՖ. ԼՈՒԹՅԻ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

ՎԵՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱԲԳՍՐԵԱՆ

ՎԵՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՎԵՐ. ՏԻԳՐԱՆ ԽՐԼՈՐԵԱՆ

Յաջորդ քիչը կը հրատարակուի 1951 Յունուարին:

Հասցե. —

Խմբագրութիւն «Աւետաբեր» Մատենաւարի:

°/° American Mission

BEIRUT, LEBANON.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	<u>Էջ</u>
Հոգևոյն Սրբոյ Հաղորդակցութիւնը	ՓՐՈՑ. Լ. ԼԵՒՈՆԵԱՆ 5
Հաւաւային Հնդկաստանի եկեղեցին	ՎԵՐ. ՅՈՎՀ. ԱՅԳԱՐԵԱՆ 17
Ովսէէ Մարգարէին կինը	ՎԵՐ. ԵՂԻԱ ՔԱՍՈՒՆԻ 24
Արդարութեան Դաղափարը Հին Եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ	ՎԵՐ. Մ. Հ. ՄԱՐԿԱՆԵԱՆ 32
Հոգեւոր Կեանքը Իրականութիւնն է	Մ. Յ. ՇՆՈՐՀՕՒԵԱՆ 40
Աւետարանական Շարժումի կարգ մը Մասնաւորութիւնները Հայերու մէջ	ՏՈՒՓԹ. ԱԻԵՏԻՍ ՃԷՊԷՃԵԱՆ 52
Աստուածային Պատկերը Եւ Մարդկային Նկարագիրը	ՎԵՐ. Տ. Ճ. ԽՐԼՈՒԵԱՆ 57
Ընկերային Դերը Քրիստոսի Դաստիարակութ. մէջ	ՎԵՐ. Յ. Փ. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ 63



«ԱԻՆՏԱԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ»-ի խմբագրութիւնը կը
փափաքի յարգելի ընթերցողներուն յսակ կերպով յայտ-
նել քե իւրաքանչիւր յօդուածի գաղափարները կը պատ-
կանին միայն զայն ստորագրող անհասին: Ոչ մէկ յօդ-
ուած կը ցոյացնէ ոեւէ պատշտօնական մարմնի մը գա-
ղափարաբանութիւնն ու տեսակէտը:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ



ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ*

«ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ» բառը կը գտնուի թէ՛ քրիստոնեայի և թէ՛ ոչ-քրիստոնեայի բառացեացական մէջ: Այնքան շատ գործածուած է՝ որ գրեթէ դարձած է սովորական, և կորսնցուցած է իրական նշանակութիւնը: Հակամէտ ենք մտնելու թէ Քրիստոնէական եկեղեցին հաղորդակցութիւնը այսպէս չի հասկնար, այլ կը շեշտէ Սուրբ Հոգւոյն Հաղորդակցութիւնը: Առաքելական օրհնութիւնը, «չնորհքի, սիրոյ և հաղորդութեան» յայտարարութիւն մը չէ՝ ընդհանուր ձեւով, այլ՝ Տէր Յիսուս Քրիստոսի չնորհքը, Աստուծոյ սէրը, և Սուրբ Հոգւոյն հաղորդութիւնը»: Սուրբ Հոգին է որ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաղորդակցութիւնը կը դնէ ատրիճանաւորութիւն մը վրայ՝ որ բարոյական տարբեր է ուրիշ հաղորդութիւններէ: Հաղորդակցութիւն մըն է ասիկա՝ ըստեղծուած Սուրբ Հոգիէն, վառ պահուած Սուրբ Հոգիէն և առաջնորդուած Սուրբ Հոգիէն: Ահա ա՛յս է որ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաղորդակցութիւնը եզական կը դարձնէ:

Այս հաղորդակցութիւնը գոյութեան եկաւ Պենտէկոստէի օրը,

(*) Այս յօդուածը International Review of Missions-ի 1947, Հոկտեմբերի քիւին մեջ հրատարակուած է ևւ նոյն քերթին արտոնութեամբ քարգմանաբար կը հրատարակուի հոս: Ասիկա International Missionary Council-ի 1947 տարուան ժողովին մեջ խօսուած հաւ մըն է որ ցաւեւ տպագրուած է Revival and Advance գրքովին մեջ:

երբ հաւատացեալները Սուրբ Հոգւոյն պարգեւը տաին: Այդ օրը, անոնք ունեցան փորձառութիւն մը՝ որ ջնջեց ցեղական ու լեզուական բոլոր տարբերութիւնները, և միացուց զանոնք հազարաւորութեան կապով: Անոնք եղան մէկ հոգի և մէկ սիրտ, կրեցին իրարու բռնները, և նոյն իսկ բաժնեցին իրենց նիւթական ստացածքը: Անոնք համայնք մըն էին սիրոյ և բարեգործութեան, մարմնացնելով Քրիստոսի Հոգին: Այս յարաբերութիւնը բոլորովին նոր բլլալուն՝ կազմուեցաւ յաւարէն նոր բառ մը՝ *κοινωνία* (*koinonia*), վաճառականական խօսք մը՝ որ կը նշանակէր ընկերակցութիւն: Անոնց ամէնքն ալ առած էին Սուրբ Հոգւոյն պարգեւը և ժառանգակից եղած էին մեծ հոգեկան ժառանգութեան:

Առաջին քրիստոնեաներուն համար քրիստոնեայ մը բլլալը չէր նշանակեր լոկ անձնական նոր փորձառութեան մը տիրանալ, այլ՝ անդամակցել մարդերու և կիներու համայնքի մը՝ որոնք կապուած էին իրարու սիրոյ կապով, և այդ՝ ոչ թէ արեւնակցական կամ ցեղական կապերու զօրութեամբ, ոչ իսկ վարդապետութեանց կամ արարչութեանց նոյնութեամբ, այլ Սուրբ Հոգւոյն ներշնչած զօրութեամբ: Այնպէս որ՝ անոնք կրնային ըսել. «Մենք ամէնքս մէկ հոգիով մէկ մարմին բլլալու մկրտուեցանք, թէ՛ հրեաներ, թէ՛ հեթանոսներ, թէ՛ ծառաներ, թէ՛ ազատներ, և ամէնքս ալ մէկ Հոգիէ խմեցինք» (Ա. Կորնթ. 12. 13): Եւ աւելի առաջ երթալով, կրնային ըսել. «Ասկէ վերջ մենք մէկն ենք մարմնով չենք գիտեր... հիները անցան, և ամէն բան նոր եղաւ» (Բ. Կորնթ. 5. 16, 17): Հրեայի մը համար մեծ յանդգնութիւն էր աշտպէս խօսիլ. սակայն, ճշմարիտ էր:

Եւ ի՞նչ էր անոնց պատգամը դաւրսի աշխարհին: Վերջերս, առաքելական քարոզութիւն — (*kerygma*) *ֆերիկման* — շեշտուած է իբրեւ Աստուծոյ հօգի գործին հռչակումը, բան մը որ պատմութեան մէջ պատահած է՝ յայտնի տառն մը. Յիսուս Քրիստոսի մահուան, յարութեան և բարձրացման պատմութիւնը. Աստուծոյ թագաւորութեան մարդաց վրայ գալը, զանոնք որոշման, յեղաշրջման բերելը: *Ֆերիկմայի* (*kerygma*) նկատմամբ այս շեշտը կուտայ փրկաւէտ միջոց մը՝ թոյլ ու ծանծաղ կրօնական խորհելակերպին, բայց միւս կողմէն կ'անտեսէ կամ չուքի մէջ կը ձգէ ուրիշ կարեւոր տարր մը՝ առանց որուն *ֆերիկման* պիտի կորսնցնէր իր զօրութիւնը, այսինքն, Սուրբ Հոգւոյն պարգեւը բոլոր հաւատացեալներուն: Աւետարանիչները, մասնաւորաբար հորսրդ Աւետարանը, Գործք Առաքելաց գրքին առաջին գլուխները և թուղթերը՝ ընդհանուր առմամբ՝ կը պարզեն այս ճշմարտութիւնը:

Առաջին դրուած Աւետարանը — Մարկոսի — իր առաջին գլուխուն մէջ կ'ամփոփէ Յիսուսի գործը՝ Յովհաննէս Մկրտիչի բառերով. «Ես ձեզ ջրով կը մկրտեմ, բայց Անիկա ձեզ Սուրբ Հոգիով պիտի մկրտէ»: Այս խօսքը կրկնած է Ղաւկառ Աւետարանիչ՝ «և կրակով» բառին յաւելմամբ (Ղուկ. 3. 16): Նոյնը Յիսուս հաստատեց Առաքեալներուն ըսած իր վերջին խօսքերով՝ արձանագրուած Գործք Առաքելաց գրքին մէջ. «Իրաւ Յովհաննէս ջրով մկրտեց, բայց դուք՝ ասկէ շատ օրեր չանցած՝ Սուրբ Հոգիով պիտի մկրտուիք»: 1. 5:

Նոյն տեսութիւնը կը գտնուի Յիսուսի գործունէութեան տակն յաճախ արուած խոստումներուն մէջ, մասնաւորաբար Յովհաննէս Աւետարանին մէջ արձանագրուած հրաշալի խօսքերուն մէջ (Գլուխներ՝ 14 — 16): Աւետարանիչը՝ աւելի առաջ՝ 7. 39-ի մէջ կ'ըսէ. «... Սուրբ Հոգին արուած է՛ր ասկաւին, քանզի Յիսուս դեռ փառաւորուած է՛ր»: Նոյն խօսքը հաւաստուած է նոյնինքն Յիսուսի կողմէ. «... Եթէ ես չեմ թամ, Միտիթարիչը ձեզի չգոր...» (Յովհ. 16. 7): Հաս, Անիկա մասնանիչ կ'ընէ Սուրբ Հոգւոյն պարզեւը՝ որ պիտի արուէր Յարութեան վերջէ: Առաքելական առաջին Բերիկման՝ Գործք Առաքելաց գրքին առաջին գլուխներուն մէջ՝ աւելի կը ծանրանայ Յարութեան իրականութեան վրայ՝ քան թէ Խաչին, որովհետեւ Սուրբ Հոգւոյն արուելը սերտ աղբյուր ունէր Յարութեան դէպքին հետ: Իր համբաւանալն առաջ, Յիսուս կը պատուիրէ իր առաքեալներուն որ սպասեն Հօրը խոստմունքին՝ Սուրբ Հոգւոյն մկրտութիւնը առնելու. և այդ խոստումը կատարուեցաւ Պենտեկոստէի օրը: Այդ օրը, Պետրոս առաքեալին Բերիկման, Յիսուսի մահը և յարութիւնը յիշատակելէ վերջ, կատար կը հասնի հետեւեալ բառերով. «... Հոգւոյն Սրբոյ խոստմունքը Հօրմէն առնելով՝ տարածեց ասիկա, զոր դուք հիմա կը տեսնէք և կը լսէք» (Գործք 2. 33), և կ'եզրափակուի. «... Ապաշխարեցէք, ու ձեզմէ ամէն մէկը թող մկրտուի Յիսուս Քրիստոսի անունովը՝ մեղքերու թողութեան համար, և Հոգւոյն Սրբոյ պարգեւը պիտի ընդունիք» (2. 38): Անոնք առին Սուրբ Հոգին: Այս իրողութիւնը կը հաստատուի առաքեալներուն գործնական կեանքովը՝ Գործք Առաքելաց գրքին մէջ նկարագրուած դէպքերուն մէջ՝ ուր սա խօսքին կը հանդիպինք յաճախակիօրէն. «Անոնք Սուրբ Հոգւով լեցուած էին»: Բացորոշ է որ առաջին առաքելական եկեղեցին գիտակից էր Սուրբ Հոգւոյն մատչուն ներկայութեան և առաջնորդութեան իր բոլոր գործերուն մէջ, և ոչ միայն իր անձնական հարցերուն մէջ, ինչպէս՝ Պետրոսի, Բառնարասի, Պողոսի և ուրիշներու պարագային, այլ նաև

իր ժողովներուն մէջ. օրինակ, երբ որոշում կայացու հեթանոսները Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ առնելու. «Ազէկ երեւցաւ Սուրբ Հոգւոյն եւ մեղի»:

Առաջին առաքելական եկեղեցւոյ ամենէն յատկանշական հանգամանքը իր Սուրբ Հոգեկան փորձառութիւնն էր: Իրականութեան մէջ, եկեղեցին Սուրբ Հոգւոյն եկեղեցին էր. հոս էր անոր համերաշխութեան և զուրսի աշխարհին դէմ ունեցած զօրութեան դադանիքը: Առանց Սուրբ Հոգւոյն փորձառութեան, անկարելի պիտի ըլլար պատմական զէպերու քերիկմէն անցնիլ Ազաբէի հաղորդակցութեան: «Պենտեկոստէն կ'ենթադրէր Գողգոթան, եւ որոշ նշանակութիւն պիտի հունենար առանց Գողգոթային: Թէպէտ Գողգոթային նշանակութիւնը մատչելի դարձաւ Պենտեկոստէին՝ Սուրբ Հոգւոյն զեղումով» (*):

Առաջին եկեղեցւոյ կեանքին և փորձառութեան լոյսին տակ՝ նկատենք մեր այսօրուան կացութիւնը: Ներկայիս, ի՞նչ է եկեղեցւոյ վիճակը: Շիտակ պիտի ըլլար, կը խորհիմ, բնական թէ Քրիստոնէական եկեղեցին աշխարհի մէջ մեծապէս միտարար ուժն է տակաւին, սակայն, կրնա՞նք բնական թէ անիկա կը ցուցահանէ ներքին միութիւնն ու հաղորդութիւնը Ազաբէին՝ որ յատկանշիչն էր Առաջին եկեղեցւոյ: Այս ուղղութեամբ, Անգլիոյ Դաւոնի Գալուն Նկատմամբ (**) զիրքը մօտայ պատկեր մը կուտայ:—

Քրիստոսի նպատակն էր որ իր եկեղեցին, և անոր անձնէր անգամը, իր կենդանի թուղթերն ըլլան՝ «գիտցուած ու կարգացուած ամենուն կողմէ» ... Հոս կը կայանայ ողբերգութիւնը եկեղեցւոյ ձախճութեան՝ ցուցնելու պաշտամունքէ զուրկ եղողներուն բարոյական զօրութեան ու եզրայրական սիրոյ գերբնական յատկութիւն: Հոս կը կայանայ նաեւ քրիստոնէական աշխարհին րաժանուամերուն ողբերգութիւնը: Անկասկած, մրցակից եկեղեցիներու երեւոյթը կը ներկայացնէ մեծագոյն խօշորդ եկեղեցւոյ վկայութեան համբուն վրայ — «Մեր առջեւ կը գտնենք տարբեր կրօնական յարանաւանութիւններ ... որոնք ... կը յաջողին միայն չէզոքացնել իրարու ազդեցութիւնը ժողովուրդի միտքին վրայ»:

Պողոս Առաքեալ կը խօսի (Եփես. 4-5 և 6-ի մէջ) «մէկ Տէրութիւն, մէկ հաւատքի, մէկ մկրտութեան, և մէկ Աստուծոյ» մասին: Մեր Տէրը, իր գերազանց աղօթքին մէջ ըսաւ. «...որպէս»

(*) Լ. Ս. Թիօրիքին: Քրիստոսի Մարմնոյն Մէջ Հասարակաց կեանք: Էջ 104:

(**) Տպագրական և Հրատարակչական կորնուրդ:

դի մէկ ըլլան անոնք...»։ «Ոչ թէ միայն անոնց համար կ'ազա-
շեմ, հապա անոնց խօսքովը բոլոր ինծի հաւատացողներուն համար
ալ. որպէսզի ամէնքն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս դուն, ով Հայր, իմ
մէջ»։ ու ես քու մէջդ, որպէսզի անոնք ալ մեր մէջ մէկ ըլլան
...»։ Յովհ. 17. 20, 21։

Ահա՛ զերազանց խեղտ մը եկեղեցիին համար. և սակայն,
ի՛նչ արեւը թշնամութիւններ և պառակտումներ բաժնած են եկե-
ղեցին հակամարտ խումբերու։

Հաղորդակցութեան այս պակասը քրիստոնէական եկեղեցի-
ներու մէջ մօտայօրէն ակնհերե է Մերձասոր եւ Միջին Արեւելքի
երկիրներու մէջ, ուր կը տեսնենք Յոյն Օրթոտոքս, Հայ Առա-
քելական, Սուրիական Օրթոտոքս (Յակոբիկեան), Ասորական (Նես-
տորական), Հռոմէական, Մարսնի, Յոյն կաթողիկ եկեղեցիներ,
որոնք համաձայնած չեն նոյն իսկ իրենց Տէրոջ Ծնունդն ու Յա-
րութիւնը նոյն թուականին տօնելու. երեսոյթ մը՝ որ դայթակ-
դական է ոչ-քրիստոնէականներուն։ Ինչո՞ւ տարկա։ Ի՞նչպէս ստեղ-
ծուած են այս հակընդդիր խմբաւորումները։ Այս հին եկեղեցիներ-
ը իրենց ծագումը կը գնեն քրիստոնէական շրջանին առաջին
դարերուն, և նոյնիսկ իրենք զիրենք կը կոչեն առաքելական։
Անոնք իրենց հաւատքի հանդանակներուն մէջ հաստատած են Յի-
սուսի կեանքին բոլոր մեծ իրողութիւնները, և կը կրկնեն զա-
նոնք զարեւելի ի վեր։ Բայց և այնպէս, ի՞նչպէս բաժնուեցաւ
Քրիստոսի մարմինը և անջատուեցաւ Անոր հաղորդակցութիւնը՝
այդ առաջին դարերուն։ Շատ պատճառներ կրնան ըլլալ, կրօնա-
կան և քաղաքական, սակայն ճշմարիտ պատասխանը պէտք է
գնտաւել սա իրականութեան մէջ՝ թէ եկեղեցին, ինքնապաշտպա-
նութեան և իր գիրքը հաստատելու համար մղած պայքարին մէջ՝
տեսիլքէ կորսնցուց իր գոյութիւնը՝ իրրե հոգեւոր մարմին եւ
կենսական կազմաւորութիւն, և պառակտուեցաւ ներքնապէս ու
պարստութեան մասնուեցաւ դուրսէն։ Ասիկա աւելի բացատրենք։

Քրիստոնէական կրօնքը էապէս հոգեկան կրօնք մըն է։ Ի-
րականութեան մէջ, անոր այս յատկութիւնն է որ զայն իւրա-
տեսակ (sui generis) կը դարձնէ աշխարհի միւս կրօնքներուն մէջ։
Ուրիշ կրօնքներ՝ կամ զերազանցօրէն նիւթական են իրենց կազ-
մակերպութեան մէջ, և կամ՝ կէս-հոգեւոր. իսկ քրիստոնէութիւ-
նը էապէս հոգեկան է։ Սակայն հոգեւորը մշուշաւ և մութ կ'ը-
րենայ, և մարդիկ կ'ուզեն բաները տեսնել իրենց ոչ-վերացեալ
և շօշափելի ձեւին մէջ։ Որով, եկեղեցին, հոգեւորը մարմնաւո-
րելու և որոշ ձեւի վերածելու ջանքին մէջ, կորսնցուցած է իր
էական բնութիւնը՝ իրրե հոգեւոր մարմին։

Հոգին կեանք է, և կեանքը ո՛չ կրնայ սահմանուիլ, ո՛չ ալ լեզուական կամ արարողական որոշ կազապարի մէջ կրնայ դըրուիլ: Հասունութիւնը գլխաւոր յատկութիւն մըն է հոգեկանին, սակայն ասիկա անիրականութիւնն էի նշանակեր: «Հովը ուր որ ուզէ կը փչէ, և անոր ձայնը կը լսես, բայց չես գիտեր ուրի՛ք՝ կուգայ կամ ո՛ւր կ'երթայ. այսպէս ալ է այն ամէնը որ Հոգիէն կը ծնանք»: Ծառին կեանքը կեղեւի պէտք ունի. կեղեւի մը ստեղծանք որ սահմանուած է ճեղքուելու և նորոգուելու համար, սչ թէ երկաթեայ կեղեւի մը: Եկեղեցին արդարացաւ ինքզինք պաշտպանելու և իր դիրքը հաստատելու ջանքին մէջ՝ հանդէպ կրօնական և քաղաքական շարժումներուն՝ որոնք կը սպառնային իր գոյութեան, սակայն իր անձկութեան մէջ, իր շուրջը չինեց երկաթեայ պատ մը: Եկեղեցին դարձաւ բերդ մը՝ աւելի քան յառաջընթաց բանով մը: Աստուածաբանութիւնն պէտք էր, սակայն աստուածաբանութիւնն մը՝ ուր սիրոյ և հոգորդակցութեան հոգեւոր նպատակը միշտ աչքի առջև կը պահուի: Անկարելի է վերլուծել Քրիստոնէական Հաւատքին էական ճշմարտութիւնները, ինչպէս՝ փրկութիւն, արդարացում, ներում և հաշտութիւն, իմացական բնութեամբանի մը հալոցին մէջ, և արտայայտել զանոնք բացարձակ բանաձևերով: Աստուած, Քրիստոս, Խաչը, Յուսիսեանական կեանք, վերստին Ծնունդ, Ագոթք — այս բաները չեն կրնար կշռուիլ, չափուիլ, կամ թանձրացնուլ ձևերով ներկայացուիլ: Ասոնք կապուած են անձնականութեան, և անձնականութիւնը մարմնէն կամ իր սահմանումներէն աւելի է: Եկեղեցին, այս բաները խստորէն սահմանել փորձել վերջ՝ ուրիշներուն վրա՝ այս սահմանումները պարտադրելով՝ կորսնցուցած է կրօնական կեանքին ազատութիւնը, և ճամբայ բացած է յարձակողական հաւատամուլութեան՝ աղետալի հետեւանքով:

Անգամ մը, Աթէնքի փողոցներէն մէկուն մէջ՝ տնկիւն մը՝ մարդու մը հանդիպեցայ, որ կշռող մեծ մեքենայ մը ունէր, և ստպէս կը յայտարարէր. «Ծանիր գրեզ» — Սոկրատի նշանաւոր խօսքը: Մէկ դասիկան կուտաս, և ինքզինքդ կը գիտնաս: Այս ձևով չենք կրնար հոգեւոր գիտութիւն ստանալ: Աստուած մեզի միտք տուած է, և անշուշտ ամէն ջանք թափելու ենք իմացականութեամբ գԱյն հասկնալու, և արտայայտելու մեր գաղափարները մարդկային բառերով ու ձևերով, միշտ սո ստորագիտակից զգացումով՝ թէ ինչ որ գիտենք և կ'արտայայտենք՝ մասնակի է և կորկատուն: Կրօնքը պէտք է ըլլայ Ներկայութեան մը մէջ, Աստուծոյ Ներկայութեան մէջ: Քրիստոնէական կրօնքը պէտք է որ իրազարծէ Յիսուս Քրիստոսի Ներկայութիւնը: Անի-

կա անձնական հաղորդութիւն մըն է, սիրոյ հաղորդակցութիւն մը. և հաղորդութիւն ու սէր չեն կրնար պաշտօնօրէն արտայայտուիլ բանաւոր ու արամաբանական յատկաբանութեամբ: Սակայն և այնպէս, հազուայն ճշմարիտ փորձառութիւնն է. ամենէն իրական փորձառութիւնը:

Յիսուս Ըստ. «Ահա ես միշտ ձեզի հետ եմ»: «Ուր որ երկուս կամ երեք հոգի հաւաքուին իմ անունովս, հան եմ ես՝ անոնց մէջ»: Աշակերտները գիտցան այդ անտեսանելի Ներկայութիւնը իրենց մէջ, և ասիկա կազմաւորեց զանոնք ընկերակցութեան իրականութեամբ՝ զոր գիմադրեց դրսէն եկող հարստացումներուն: Եթէ եկեղեցին պիտի գտնէ ճշմարիտ քրիստոնէական հաղորդակցութեան զաղանիքը, պէտք է որ վերագտնէ այս հոգեկան յատկութիւնը: Այսօր, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ համար գլխաւոր խնդիրը Արդիականութիւն կամ Հիմնապաշտութիւնն է. Ազատամբանութիւն, Պաշտօնակցականութիւն, կամ հին և նոր Ուղղափառութիւնն է (անոնք անցնող երեւոյթներ են), այլ սոսկ թէ արդեօք եկեղեցին էսպէս հոգեւոր մարմն՞ն մըն է, և իր հաղորդակցութիւնը Սուրբ Հոգւոյն հաղորդութիւնն է: Թէ՛ Արեւելքի և թէ՛ Արեւմտաքի մէջ, նոր կամ հին եկեղեցիներու մէջ, անհրաժեշտ եղածը Սուրբ Հոգւոյն իրականութեան գիտակցութիւնն է:

Ի՞նչ կ'ընէ Սուրբ Հոգին: Ի՞նչ է Սուրբ Հոգւոյն պաշտօնը՝ հաղորդակցութիւնը յառաջացնելու մէջ: Սուրբ Հոգին կ'առաջնորդէ, կը սորվեցնէ, կ'օգնէ մեր տկարութեանց, կը մխիթարէ, կը զօրացնէ, սէր, ուրախութիւն, համբերութիւն, բարութիւն կը շնորհէ:

Սակայն, կայ սերիչ պաշտօն մը եւս՝ որ սերտ ազերս ունի մեր արդի պայմաններուն: Յիսուս կ'ըսէ. «Երբ Անիկա գոյ, աշխարհը պիտի յանդիմանէ մեզքի համար, արդարութեան համար, գառաւտանի համար» (Յովհ. 16. 8):

Այս բաները կը մեկնաբանուին աշխարհի վերաբերմամբ միայն. Սուրբ Հոգին պիտի գառաւարտէ եկեղեցւոյ հալածիչները՝ իրենց մեղքերուն նկատմամբ: Սակայն, եթէ եկեղեցին աշխարհականացած է, բնականաբար, Անիկա պիտի գառաւարտէ եկեղեցին մեղքի համար, արդարութեան համար, գառաւտանի համար: Անիկա պիտի գառաւարտէ Քրիստոսը խաչը հանդերձը, և եթէ մենք ալ նոյն մեղքով յանցաւոր ենք, Անիկա մեզ ալ պիտի գառաւարտէ:

Պատեհաբարմէն վերջ, աշխարհի հարցերէն մէկը սո էր. «Ո՞վ է մեզուսը. ո՞վ է յանցաւորը՝ որ պէտք է ծուռի ըրելու, եւ խնայողութեան մասնուի»: Յազիական ազգերու մի քանի քրիս-

տոնէական համայնքներուն մտքին մէջ սա խորհուրդը կամ զգացումը կայ: Մենք պատասխանատու չենք, անոնք են: Անոնք պէտք է որ ծունկի բերուին, և հրապարակուին իրրեւ մեղաւորներ»:

Հոս կը կայանայ՝ ներկայիս՝ Եկեղեցւոյ հաղորդակցութեան գլխաւոր խոչընդոտներէն մէկը: Այս մտայնութիւնը մեզ սերիշներէն աւելի արդար զգալ կուտայ մեզի (թերեւս ասիկա այնքան առարկելի չէ), սակայն, մեզ հեռու կը պահէ մեր եզրայրներուն մեղքին ծանրութիւնը բաժնեկցութեամբ զգալէ, և մեզ կ'առաջնորդէ աշխարհութեան՝ որ Քրիստոսի հոգիէն չէ:

Օրէնսդրական կրօնքի մը համար հարցը սա է. «Ո՞վ է մեղաւորը, և ինչպէ՞ս պէտք է պատժուի»: Քրիստոնէութեան մէջ հարցը փրկութեան կը վերաբերի, ոչ թէ՝ դատապարտութեան. ներողամտութեան կը վերաբերի, ոչ թէ՝ պատիժի: Մեր Հայրը՝ Աստուած կը փնտռէ մեղաւորը՝ գտնելու համար՝ ոչ թէ զայն պատժելու, այլ որպէսզի փրկէ զայն և ներէ անոր:

Ներումի այս խնդիրը աշխարհի ամենէն զժուար հարցերէն մէկն է: Ինչպէ՞ս կրնանք ներել անոնց՝ որ անիրաւած են մեզ: Ինչպէ՞ս կրնանք մեր մէջի սուր քինապահութիւնը նուաճել: Ինչպէ՞ս կրնանք անուսել օրինաւոր արդարութեան պահանջը, և հաշտուիլ մեր թշնամիին հետ: Կ'ըսենք թէ կը յօժարինք յանցաւորին ներել՝ եթէ միայն անիկա կամի զզջալ և հառաքանել ըստ արժանւոյն: Ուրեմն, կը մնանք քինամոլիք, զգալով թէ ըստբովին արդարանալի է մեր սխալալութիւնը: Ահա այս է «մեղսանորոգ շրջանակը», որ կը թաւառուի մարդկային յարաբերութիւնները: Քէնը սիս կը ծնանի փոխադարձաբար, և այսպէս առաջ կ'երթանք՝ փոխադարձ վրէժի և առեւտրութեան հոգիով:

Այս «մեղսանորոգ շրջանակը» կրնայ կտրուիլ այն ատեն՝ երբ խորհինք թէ յանցաւորին զզջում պահանջելը՝ իրրեւ անհրաժեշտ նախընթաց մեր ներողամտութեան՝ ըստբովին թիւր ըմբռնում է ներման էութեան: Բարեյիշատակ Արքեպիսկոպոս Ուիլյամը թէմիքը, այս ուղղութեամբ ըսած է. «Աստուծոյ սխալ է խորհիլ թէ, Աւետարանին համաձայն, մեղաւորին զզջումը պէտք է նախարդէ անիրաւած մարդուն ներման»: Անիկա մեզի կը յիշեցնէ սա խօսքը. «Երբ մենք տակաւին մեղաւոր էինք, Քրիստոս ամբարիշտներուն համար մեռաւ», և կ'աւելցնէ. —

Աւետարանը ապաշխարողին «անպոյժմանեալ» ներում չի շնորհեր: Պայմանը Քրիստոսի կողմն է: Աւետարանը ներում կը շնորհէ կողմն միջոցաւ, ոչ թէ ապաշխարողին, այլ՝ անոր որ կը ներէ...: Աստուծոյ ինձի շնորհած ներումն ընդունելու պայ-

մանը էլ ըսել, «Կը ցաւիմ ասիկա ընկուս համար. անգամ մըն ալ պիտի չընեմ», այլ՝ «Սրաանց կը ներեմ անոր որ վշտացուցած է զիս»: «Ներէ մեզի մեր մեղքերը, ինչպէս մենք ալ կը ներենք անոնց» որ մեր առջև մեղք գործած են» (*)

Յիսուս Քրիստոսի կեանքին խորունկ նշանակութիւնը կրող իրականութիւններէն մէկը սա է թէ Անոր մէջ քակուած է «մեղ-սանորոգ շրջանակը» Աստուծոյ և մարդուն յարաբերութեան, մարդոց իրարու հետ ունեցած յարաբերութեան միջև: Յիսուսով, Աստուած նախաձեռնարկ եղած է իր ներումը հռչակելու մարդ-կութեան, և խաչով Անիկա ասած է կատարեալ հաւատարմքը: Աստուած ներած է ձրիաբար. մենք ալ կը ներենք ձրիաբար: «Ձրի առեր էք, ձրի առէք»:

Քրիստոնէական Աւետարանը աւելի է քան «Աստուած պիտի ներէ քեզի, եթէ զգնա»։ Գրեթէ որեւէ կառավարիչ պիտի յո-ժարի ներել ըմբոստին՝ որ խոնարհ ու կտորած սրտով կուգայ: Քրիստոնէական Աւետարանը սա է թէ՝ Աստուած ներած է մեզի Քրիստոսով՝ երբ առկաին ապստամբներ էինք մենք, և այս Բա-րի Լուսն է որ բոլոր մարդիկը Անոր պիտի քաշէ: Քրիստոնեան ալ կանչուած է ներելու անոնց՝ որ անիրաւած են զինք: Արդեօք այս աստուածային ներողամտութեան զօրութիւնը ի վերջոյ պիտի յաղթանակէ՞ աշխարհի մէջ:

Մարդոց գերագոյն պէտքը աստուածային ներողամտութեան է, որպէսզի փոխէ մեր շարժառիթները, աստուածային լոյսը լուստւարէ մեր խաւարը, Անոր Հոգին այրէ և սպառէ մեր վատ զգացումները, որ հաշտւինք Աստուծոյ և իրարու հետ: Յիսուս իր գործը սկսաւ՝ ներման կանչելով մարդիկը, և վերջացուց՝ իր հաղած իշներուն համար ազօթելով. «Հայր, ներէ անոնց, որովհե-տեւ չեն գիտեր ինչ կ'ընեն»: Եւ Առաքեալը, հաւանելով Անոր օրի-նակին, բանալին մէջ կը գրէ և կ'ըսէ. «Իրարու հետ քաղցր եղէք, զթած, ներելով իրարու, ինչպէս Աստուած Քրիստոսով ներեց ձե-զի» (Եփես. 4.32): «Աստուծոյ ընտրեալ սուրբերու և սիրելիներու պէս ձեր վրայ հաղէք գութը, սղարմութիւնը, քաղցրութիւնը, խոնարհութիւնը, հեղութիւնը, երկայնմտութիւնը, իրարու համ-բերելով, և իրարու ներելով... ինչպէս Քրիստոս ձեզի ներեց» (Կոլ. 3. 12 — 13):

Քրիստոնէական ընկերակցութիւնը մեզ անիրաւող եղբոր նե-րելու յօժարակամութենէն աւելին կը պահանջէ: Մեզ կը հրաւիրէ

(*) Տե՛ս Ներածութիւնը Սրիվըն Հապհսուդի «Քրիստոս եւ Մեր Թշուա-միները» Գիրքին:

անոր բերք կրելու եւ անոր հետ չարչարուելու: Պօղոս Առաքեալ, Կորնթացաց գրած նամակին մէջ, իր անձնական չարչարանքներուն մասին խօսելով, կ'ըսէ. «... Չարչարանքներուն հազարդ (koinonoi) էք» (Բ. Կորնթ. 1. 7): Եկեղեցւոյ մասին խօսելով՝ իբրեւ մարմին կ'ըսէ. «Եթէ մէկ անդամը նեղուի ինչ կրէ, բոլոր անդամները կը նեղուին անոր հետ» (Ա. Կորնթ. 12. 24): Աւելի առաջ երթալով, կը խօսի քրիստոնեային մասին՝ իբրեւ Քրիստոսի չարչարանակից. կը խօսի «Անոր չարչարանքներուն հազարդ ըլլալու» մասին. (Փիլպ. 3. 10): Պետրոս Առաքեալ կը խօսի քրիստոնեաներու մասին իբրեւ «Քրիստոսի չարչարանքներուն հազարդ եղած» (Ա. Պետ. 4. 13): Պօղոս Առաքեալ նշոյնիակ կը բացատրէ քրիստոնեան՝ որպէս մէկը՝ որ Քրիստոսի հետ խաչը կ'ըսէ է, եւ իր անձնական վեպուսթիւնը կ'աւելցնէ. «Քրիստոսի հետ խաչը կ'ըսէ...» (Գաղ. 2. 20):

Ատալֆ Տալման, նշանաւոր գերման տոմագրանք, մեր աւագորութիւնը կը հրաւիրէ՝ այս կէտին մէջ քրեականականօրէն ժամանակի իմաստին վրայ որ լոյս կը սփռէ: Անիկա կ'ըսէ թէ Պօղոս Առաքեալ, խօսելով «խաչեալ» Քրիստոսի եւ իր մասին՝ իբրեւ «Քրիստոսի հետ խաչը կ'ըսէ», երբէք չի գործածեր յարա-«կատար ձեւը, այլ միշտ՝ կատարեալ ժամանակը. (կսթաւումնոս) Ան որ խաչուած է», եւ ոչ՝ (սթաւումիս) «Ան որ խաչուած էր»: Քրիստոսի խաչը՝ անցեալին պատկանող լոկ գործ մը կամ գէպք մը չէ, այլ նաեւ՝ ներկայ փորձառութեան վերաբերեալ իրականութիւն մը: Քրիստոս՝ իրաւը Գողգոթա տանողը չէ միայն, այլ այսօր առկաւին կրողն է իրաւին: Այնպէս որ, երբ Պօղոս Առաքեալ ինքնիր մասին կը խօսի՝ իբրեւ Քրիստոսի հետ խաչը կ'ըսէ մէկը չ'անհարկեր Գողգոթայի վրայ կատարուած գործի մը՝ Քրիստոսով (այս շխտակ պիտի չըլլար), այլ՝ փորձառութեան մը՝ որ Քրիստոսով կ'արտահայտուի է: Անիկա չ'ըսեր. «Ես Քրիստոսի հետ խաչը կ'ըսէ ել», այլ՝ «Ես Քրիստոսի հետ խաչի վրայ եմ»: Այս կը ցուցնէ թէ իրաւը մերկ իրականութիւն մը չէ՝ անցեալի պատմութեան յատուկ, այլ բան մը որուն ազդեցութիւնը ներկային ալ կ'անցնի եւ կը շարունակուի, եւ «խաչեալը» իրականութիւն մըն է՝ որ ամէնօրեայ փորձառութեան մաս կրնայ կազմել: Այսպէս, Պօղոս Առաքեալ կը չարչարուի Քրիստոսի հետ (Հռոմ. 8. 17), կը խաչուի Քրիստոսի հետ (Գաղ. 2. 20), կը մեռնի Քրիստոսի հետ (Հռոմ. 6. 8), կը թաղուի, յարութիւն կ'առնէ, եւ կ'ապրի Քրիստոսի հետ, եւ չարչարանքը անոր կեանքին մէջ զարաւոգութիւն մը կամ բացառութիւն մը չէ, այլ՝ Քրիստոսի չարչարանքն ըլլալուն՝ իր վիճակին բնականն մէկ մասն է՝ իբրեւ քրիստոնեայ:

Երբ Եկեղեցին իրագործէ Քրիստոսի հետ աշխարհի մեղքին բեռը կրելու այս փորձառութիւնը, և չարչարուել Անոր հետ՝ ի խնդիր մարդկութեան փրկութեան, հաղորդակցութենէ և ընկերակցութենէ զատ ուրիշ յարաբերութիւն զայսութիւն պիտի չունենան։ Ընկերակցութիւն մը զոհարերաւոր սիրոյ՝ որ պիտի սղաղէ ուրիշ տէնի խտիր։ Քրիստոսի կոչին տակ, ուրիշ բան կարելի չէ ունենալ, եթէ ոչ՝ հաղորդակցութիւն, սրտի և հոգիի միութիւն։

«Տէր Գիտու Քրիստոսի Ծնորհքը, և Աստուծոյ Սէրը, և Սուրբ Հոգւոյն հաղորդութիւնը ձեզի հետ ըլլայ»։ Վերջին խօսքը, «Սուրբ Հոգւոյն հաղորդութիւնը (koinonia) սովորաբար հասկըցուած է իբրեւ հաւատացեալին ընկերակցութիւնը Սուրբ Հոգւոյն հետ, սակայն Պօղոս Առաքեալ կ'աղօթէ նաեւ որ այս հաղորդակցութիւնը, որ ստեղծուած է Սուրբ Հոգւոյն կողմէ Եկեղեցիին մէջ, շարունակ հաւատացեալներուն հետ ըլլայ։ koinonia-ն երկու երեւոյթ ունի. նախ, Քրիստոսի հետ անձնական միութիւն մըն է՝ Սուրբ Հոգւոյն միջոցաւ, և երկրորդ, հաղորդակցութիւն մըն է տմէն անոնց հետ՝ որոնք մասնակից եղած են նոյն փորձառութեան և փոխուած՝ նոյն պատկերին։ «Եկեղեցւոյ միութիւնը երկու ուղղութեամբ է — հորիզոնական և ուղղաձիգ։ Մարդոց հետ հաղորդակցութիւնը կը պարունակէ և կը նշանակէ հաղորդութիւն Աստուծոյ հետ, և երկուքն ալ կ'ախտաւ են Հոգւոյն պարզելին մասնակցութենէն»։ (*) Եւրոպայի Աւետարանիչ կ'ըսէ. «Իրա՛ւ մեր հաղորդութիւնը Հօրը հետ է, և Անոր Որդւոյն՝ Գիտու Քրիստոսի հետ... եթէ լոյսի մէջ քայլենք ինչպէս Անիկա լոյսի մէջ է, հաղորդութիւն ունինք իրարու հետ»։

Գիտու Հօրը հետ հաղորդութիւնը կենդանի դարձուց։ Եկեղեցին ստեղծուեցաւ որպէսզի այս հաղորդութիւնը կենդանի մնայ շարունակ։ Ուրեմն, միայն կենդանի հաղորդակցութիւնը կրնայ ճշմարտապէս քարոզել Աստուծոյ Սիրոյն Աւետարանը։

Կ'ըսուի թէ՛ Պարթևները չըմպատող Դորական յիսուսովից սիւները, ամբողջութեամբ ճարտարապետութեան գլխադրած մը՝ շինուած Աթէնքի չասածոյն՝ Աթինայի բնակչութեանը համար, ճշգրտօրէն ուղղահայեաց չեն, այլ թեթեւ հակում մը ունին դէպի ներս, այնպէս որ, եթէ բարձրացուն մերձ մէկ մղան հեռուութեամբ դէպի վեր, բոլորն ալ պիտի միանան մէկ կէտի մէջ։ Երբ բարձրացուն դէպի վեր — ահա՛ թէ ի՛նչ է Եկեղեցիին պետք՝ կենդանի հաղորդութեան համար. «Բարձրանալ» մեր յարան-

(*) Թեոֆիլ Բրիստի Մարմնոյն մէջ Հասարակաց Կեանք. էջ 94։

ուսանական, ցեղական, և նոյնիսկ կրօնական սէրերէն վեր, գէպի բեւեռային Աստղը եկեղեցւոյ, որ «բարձրացած է՝ բոլոր մարդիկը իրեն քաշելու համար»:

Թող Սուրբ Հոգին, ներգամառութեան և սիրոյ հոգին այնպէս ոգողէ եկեղեցին՝ որ Քրիստոնեայ աշխարհին կոտորակուած հոյեւրին վերանորոգուի՝ կոտորելութեամբ ցոլացնելու համար Աստուծոյ փառքը Յիսուս Քրիստոսի մէջ:

Թրգմ. Զ. Ա. ԻԼԱՆՃԵԱՆ

Փրոֆ. ԼՈՒԹՅԻ ԼԵՒՈՆԵԱՆ



246
20/3

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Եկեղեցիներու միութենական շարժումներու մասին խօսած ատեննիս յիշած էինք որ անոնք տեղի ունեցած են թէ արեւելքի և թէ ալ արեւմուտքի մէջ: Այսպէս Մարտի եկեղեցին ամբողջութեամբ միացած է Հռոմի, իսկ Արեւելեան բոլոր եկեղեցիներու մէջ ալ հաստատմանը եղած են որ նմանապէս միացած են Հռոմի: Բողոքական Շարժումը սկսելէն ի վեր Բարեկարգեալ եկեղեցին իր ազատութեան սկզբունքին վրայ յենած թէ և երկու հարիւրէ աւելի բաժանումներ ունեցած է իր մէջ, կրկին ալ վերջին մասնակները միացման դէպքեր ալ տեղի ունեցած են: Հազար ինը հարիւր քսանհինգին Քանաոտայի մէջ ժողովական, Երիցական և Մեթոսական եկեղեցիները միանալով կազմած են Քանաոտայի Միացեալ եկեղեցին: Ասկէ քսան տարի առաջ Միացեալ Նահանգաց ժողովական և Քրիստոնեայ կազմած եկեղեցիները միացած էին, որոնք հիմա ալ ուրիշ Միութիւն մը կը կառարեն Աւստրալիան և Բարեկարգեալ եկեղեցիին հետ:

Մեր այս յօդուածին նիւթը, սակայն, պիտի կազմէ Հարուստային Հնդկաստանի եկեղեցին, որ 1947ին, Սեպտեմբեր 27ին, երեք եկեղեցիներու միացումով յառաջ եկաւ: Միութեան մաս կազմող եկեղեցիներն են Հնդկաստանի, Պուրմայի և Սէյլանի Անգլիկան եկեղեցին, Մեթոսական եկեղեցիներ և նաև Հարուստային Հնդկաստանի Միացեալ եկեղեցին, որ իր կարգին կազմուած էր ժողովականներու և Երիցականներու նախապէս միացումով: Այս միացումը ոչ միայն Հնդկաստանի համար այլ նաև ընդհանուր աշխարհի եկեղեցիներուն համար ալ շատ կարեւոր դէպք մը կըրնայ նկատուիլ: Առաջին անգամ է որ յետադարձաբար իրեն և պիտիպոյսական եկեղեցի մը կը միանար ոչ-պիտիպոյսական եկե-



դեցիներու հետ Որեւէ յառաջդիմական քայլ մը չի կրնար տանուիլ եթէ երբեք տար համար նախապարտատու թիւն մը եղած չըլլայ: Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցին մէկ օրէն միւսը կազմուած եկեղեցի մը չէ: Անոր ետին կը կենայ լուրջ, անկեղծ, ազօթքի և քննութեան երկար տարիներու աշխատանք մը: Առաջին գաղափարը Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցիի կազմութեան համար յղացուած է 1919ին: Այդ տակէն ի վեր թէ՛ Հնդկաստանի մէջ եղող այս եկեղեցիները և թէ՛ անոնց օժանդակող տաքիլուէթիւնները Անգլիայ և Ամերիկայի մէջ, յաճախակի գումարումներ ունեցան և յղացուած Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցիին սկզբունքներուն և հիմերուն վրայ խորհրդակցեցան: Վերջապէս, առաջին նախագիծը փոփոխութիւններու ենթարկուելով եօթերորդ սրբագրութիւն մըն ալ ունեցաւ և իր վերջին ձևով Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցին կազմելիք երեք եկեղեցական խումբերու անջատ համագումարներու մէջ ընդունուելով վաւերացուեցաւ և միութիւնը իրականացաւ:

Երբ այս միացեալ եկեղեցիին մաս կազմող հասուածներ, — Հնդկաստանի, Պաւլոսի ու Սէյլանի Անգլիկան Եկեղեցին, Հարաւային Հնդկաստանի Մեթոսական Եկեղեցին, և Հարաւային Հնդկաստանի Ժողովականներու ու երիցականներու Միացեալ Եկեղեցին, — իրենց ուրոյն համագումարներուն մէջ այս նոր եկեղեցիին սկզբունքները ընդունեցին, հանդիսաւոր կրօնական հաւաքոյթ մը ծրագրուեցաւ արար աշխարհի յոյսարարելու համար Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցիին կազմութիւնը: Սեպտեմբեր 27, 1947ին, Մատրասի Սուրբ Գէորգ աթոռանիստ եկեղեցիին մէջ պատահեցաւ այս պատմական շքեղ պաշտամունքը, որուն մասնակցելու համար երկու հազարէ աւելի ներկայացուցիչներ եկած էին այն եկեղեցիներէ ու նաեւ շատ մը երեւելի ներկայացուցիչներ կամ այցելուներ՝ ուրիշ եկեղեցիներէ: Փառաբանութեան պաշտամունքը սր բացօթեայ վայր մը տեղի ունեցաւ իրիկունը, իր տեսակին մէջ եղական հանդամանք մ'ունէր: Պաշտամունքի բացումին յաջորդեց նոր նշանակուած ինը թեկնածուներու եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը: Արդէն հինգ եպիսկոպոսներ կային, որոնց վրայ ինը եւս աւելցուելով անոնց թիւը 14ի բարձրացաւ: Շատ ներշնչող տեսարան մը կը ներկայացնէր պաշտամունքէն վերջը 14 եպիսկոպոսներու եպիսկոպոսական հանդերձներով թափար կազմելը: Իւրաքանչիւր եպիսկոպոսի պաշտօնակալութիւնը տեղի ունեցաւ իր սեպհական թեմին մէջ: Հարաւային Հնդկաստանի Եկեղեցին աշապէս պատմական իրականութիւն մը դարձաւ՝ իր հրահանգիչ թեկնածուներով ընդհա-

նուր աշխարհի եկեղեցիներուն համար:

Հետաքրքրական է սակայն դիտնալ թէ իրարմէ բաւական տարբերող եկեղեցական այս երեք խումբերն ի՞նչ հիմներու վրայ կրցան միանալ: Մանաւանդ երբ նկատի առնենք որ իւրաքանչիւր եկեղեցին իւրայատուկ հիմնական համարած սկզբունքներ ունէր: Այդ սկզբունքները Հայաստան՝ յիշել կ'արժէ որ Հարաւային Հընդ-կաստանի եկեղեցին արդիւնքն է հաւատքի, ազօթքի և քրիստոնէական նոր տեսիլքի: Ուր որ սէր կայ, ուր որ բարի կամեցողութիւն կայ, ուր որ կամք կայ, և ուր որ Աստուծոյ առաջնորդութեան նախապատուութիւն կը արուի, հոն համայն մը կը գըծուի, եւք մը կը գտնուի և արդիւնք մը յառաջ կը բերուի: Ինչ որ ալ ըլլայ բանակցութեանց ու խորհրդակցութեանց պայմաններն ու արդիւնքը, սա որոշ է որ ասոնց հետ կայ ու կը մնայ Քրիստոսի եկեղեցիին յատուկ հաւատքն ու տեսիլքը:

* * *

Իր շահեկանութեան համար ստորեւ կուտանք Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիին մէկ ամփոփ սահմանադրութիւնը կամ սկզբունքները:

1. Եկեղեցիին անունն է Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցի:

2. Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցին կազմուած է 1947-ին՝ միացումով Հարաւային Հնդկաստանի Միացեալ եկեղեցիին, Հարաւային Հնդկաստանի Մեթոտական եկեղեցիին և Հնդկաստանի, Պուրմայի և Սէյլանի Անգլիկան եկեղեցիին հարաւային Հնդկաստանի մէջ գտնուող հինգ եպիսկոպոսական թեմերուն:

3. Եկեղեցիին անդամակցութիւնը: Միացող եկեղեցիները կ'ընդունին թէ եկեղեցին Քրիստոսի մարմնն է, որուն անդամները անոր մարմինն անդամներն են: Անոնք որ երրորդութեան անունով մկրտուած և Աստուծոյ շնորհքը ընդունած են հաւատքով, և այդ հաւատքին մէջ կը չարունակեն՝ միանալով եկեղեցիի Գլխուն, եւ անոր միջոցաւ կը պահեն իրարու հետ հաղորդակցութիւն, — այդ բոլորը եկեղեցիի անդամ կ'ընդունուին:

4. Եկեղեցիին հաւասքը: Միացող եկեղեցիները հին և նոր կտակարանները կ'ընդունին իբր Բանն Աստուծոյ, որ կը պարունակէ ամէն ինչ փրկութեան համար և գերազոյն չափանիշն է հաւատքի: Անոնք նաև կ'ընդունին Առաքելական Հանդանակը և Նիկիական Հանդանակը իբր վկայ և երաշխիք այդ հաւատքին:

5. Եկեղեցիին խորհուրդները: Միացող եկեղեցիները կը հաւատան թէ Մկրտութեան և Հաղորդութեան խորհուրդները միջոց են

շնորհքի և անսնցմով Աստուած մեր մէջ կը դործէ: Թէ և Աստուած իր ողորմութիւնովը չի կրնար սահմանափակուիլ, սակայն և այնպէս Աւետարանի սրտչ վարդապետութիւնով այս երկու խորհուրդները եկեղեցիին աւանդ է:

6. Եկեղեցիին Պատեօքնութիւնը: Միացող եկեղեցիները կը հաւատան թէ հոգեւոր պաշտօնը Աստուծոյ մէկ պարզեւն է Բրիտանի միջոցաւ եկեղեցիին տրուած, որպէսզի եկեղեցիքիին անդամները կատարեալ ըլլան իրենց կեանքի և ծառայութեան մէջ: Եկեղեցիին բոլոր անդամները հաւատարապէս Աստուծոյ կրնան մօտենալ: Ամէնը հաւատարապէս կանչուած են աշխարհի վրայ շարունակելու Բրիտանի քահանայազարծութիւնը՝ ցոյց տալով Աստուծոյ փրկարար զօրութեան փառքը Բրիտանի մէջ: Ոչ մէկ անհատ, և ոչ մէկ դասակարգ, եկեղեցիին մէջ կրնայ առանձինն երկնային քահանայութիւնը իր վրայ առնել: Սակայն և այնպէս, եկեղեցիին մէջ միշտ ալ եղած են մասնաւոր հոգեւոր պաշտօնեաներ սրտեք Աստուծոյ կողմէ կոչուած են այդ պաշտօնին և եկեղեցիի կողմէ ալ զտուած: Անոնք որ ձեռնադրեալ պաշտօնեաներ են կենաց Բանին և եկեղեցւոյ խորհուրդներուն, իրենց պաշտօնը կրնան կատարել միմիայն եկեղեցիի մէջ և եկեղեցիին համար: Ձեռնադրեալ պաշտօնէութեան կոչումն է մեղաւորները դարձի բերել և Աստուծոյ ժողովուրդը առաջնորդել զայն պաշտելու և փառարանելու համար:

7. Եկեղեցւոյ կեանքին մեջ կարեւոր տարրեր: Միացող եկեղեցիներ կ'ընդունին թէ եկեղեցիի կեանքին ու կանոնին մէջ սեղ ունին եպիսկոպոսական, երիցական և ժողովական տարրերը, իսկ թէ եպիսկոպոսութիւնն ու երէցութիւնը և նաեւ հաւատացեալ ժողովուրդը իրենց մարդին մէջ պատասխանատուութիւն ու նաեւ հեղինակութիւն ունին եկեղեցիին կեանքին մէջ:

8. Հաւատացեալ ժողովուրդը եկեղեցիին մեջ: Միացող եկեղեցիները կը հաւատան թէ տեղական եկեղեցիին՝ ուրիշ նման եկեղեցիներու հետ հաղորդակցութիւն պահելով, համաշխարհային եկեղեցիին մէկ մարմնացումը կրնայ նկատուիլ իր վաշիւն մէջ: Ուրեմն ընդհանուր ժողովին և կամ ալ թեմական խորհուրդին կանոններուն ենթակայ մնալով՝ իւրաքանչիւր անհատ եկեղեցիին իր հովիւով պատասխանատու է իր անդամներուն կեանքին վրայ հսկելու, եկեղեցիին վարդապետութիւնն անխարդախ պահելու, պաշտամունքին եղանակը կանոնաւորելու և Աւետարանին վկայելու իր անմիջական միջավայրին մէջ: Տեղական եկեղեցին նաեւ սրտչ պատասխանատուութիւն պիտի ունենայ կարգապահութեան հսկելու, և պատահութիւն պիտի ունենայ իր վճիռը արտայայտելու:

իր հովիտի ընտրութեան եւ ձեռնադրութեան ու թեկնածուներու ընտրութեան մէջ:

9. Երեցութիւնը եկեղեցիին մէջ: Միացող եկեղեցիները կ'ընդունին թէ՛ երէցները Աստուծոյ կողմէ՛ կանչուած են եւ պաշտօն ունին Անոր խօսքը քարոզելու եւ եկեղեցիին խորհուրդները մատակարարելու, դարձի կկած մեղաւորներու ներումի խօսքը արատասանելու, եկեղեցիին անդամներուն իրենց սուրբ հաւատքին շինութեան օժանդակելու, եւ եկեղեցիին զանազան վարչական խորհուրդներուն հետ ու եպիսկոպոսներու ու աշխարհական անդամներու հետ մասնակից ըլլալու եկեղեցիի կարգապահութեան ու կառավարութեան: Եկեղեցիին կանոնը պիտի ըլլայ միա՛յն ձեռնադրուած պաշտօնեային վստահիլ Սբ. Հոգւորութեան մատակարարութիւնը: Սակայն եւ աշնպէս փափաքելի է որ եկեղեցիին կողմէ նշանակուած ուրիշներ եւ ներկայ ըլլան այս գործին մէջ իրեն օժանդակելու համար:

10. Եպիսկոպոսութիւնը եկեղեցիին մէջ: Միացող եկեղեցիներ կ'ընդունին պատմական ու սահմանադրական եպիսկոպոսութիւնը իբրեւ հիմ միացման: Բոլորն ալ համաձայն են թէ եպիսկոպոսի մը յարարութիւնը իր ժողովուրդին հետ պէտք է ըլլայ իբր հովիւ եւ հոգեւոր հայր մը, եւ թէ ան կուչուած է իր հօտը հովուելու ոչ թէ իբր տէր մը՝ ախպոսով ու վարմունքով՝ այլ իբր օրինակ մը ժողովուրդին: Պատմական եպիսկոպոսութեան սեւէ մասնաւոր մեկնութիւն պարտադրիչ է եկեղեցիին՝ թէ եւ անհատներ այդ մասին զանազան մեկնութիւններ կրնան ունենալ: Եպիսկոպոսին պարտականութիւնն է հովուական հսկողութիւն կատարել եկեղեցիին վարդապետութեան վրայ, եկեղեցական պաշտամանց վրայ, կատարել եկեղեցիին զանազան պաշտօնէութեան ձեռնադրութիւնը, անոնց տալ քարոզելու եւ ուրիշ պաշտօններ, նաեւ հսկել եկեղեցիին ընդհանուր կարգապահութեան վրայ: Երբ պահանջուի, եպիսկոպոս մը ուրիշ եպիսկոպոսներու օժանդակելու է օրինաւորապէս ընտրուած ու նշանակուած անձերու եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան: Առնուազն երեք եպիսկոպոս պէտք է եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան համար:

11. Եկեղեցիին պաշտամունքը: Միացող եկեղեցիներ կ'ընդունին թէ իրենց նպատակը ըլլալու է պահել ու պահպանել հասարակաց շինութեան համար ինչ որ իւրաքանչիւր եկեղեցի իր պատմութեամբն ու փորձառութեամբը օգտակար գտած է իբր պաշտամունքի ձև մը: Այս մարդին մէջ եկեղեցին ազատ պիտի ըլլայ որեւէ մէկը եւ կամ միւսը եւ կամ երբեմն այս ու երբեմն ալ ուրիշ ձև մը գործածելու: Միացող եկեղեցիներուն ոչ

մէկուն պաշտամունքի ձեւը արգիլուած է և նմանապէս ոչ մէկունն ալ պարտադրիչ է ընդհանուրին: Մինչև որ նոր կարգադրութիւն մը ըլլայ, եկեղեցին ազատ է այս մարզին մէջ:

12. Եկեղեցիին ինքնավարութիւնը: Միացեալ եկեղեցիներ համաձայն են որ իրենք սեւէ կերպով ենթակայ չեն պետութեան հոգեւոր մարզին մէջ, նմանապէս այս եկեղեցիէն դուրս ոչ մէկ հոգեւոր իշխանութեան կամ պետին: Այսու հանդերձ միացումը կատարող եկեղեցիներու հետ, որ սերիչ երկիրներ կը դառնան, բարեկամական կապ պիտի պահեն և ակեղերական հանգամանք ունեցող եկեղեցական համաժողովներու սրտումները նպաստաւոր կերպով պիտի առնեն:

Ահաւասիկ համառօտ մէկ ամփոփումը Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիին սկզբունքներուն, որ հիմա երկուք ու կէս տարի բաւրած է իր նոր կեանքին մէջ: Ինչպէս վերը գիտել տալինք, Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիին կազմութիւնը ոչ թէ միայն կարեւոր հանգրուան մըն է Հնդկաստանի Քրիստոնէական եկեղեցիին պատմութեան մէջ, այլ նաեւ անոր կազմութիւնը խիստ թելադրիչ և շահեկան է ընդհանուր Քրիստոնէական եկեղեցիին համար եւս: Երբ այս կ'ըսենք, մտնալու չենք որ հայերս ալ Քրիստոնէական եկեղեցիին մաս կը կազմենք, և մեր մէջ ալ եկեղեցիին զանազան վարդապետութիւններն ու վարչական կազմակերպութիւնը փորձարկութեան գրաւած է: Շիտակ է որ ազգին ըստուար մէկ մեծամասնութիւնը Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցիին կը պատկանի, այսու հանդերձ Հայ Կաթողիկէ և Հայ Աւետարանական եկեղեցիին ալ Հայ Քրիստոնէութեան մէջ իրականութիւններ են: Հաւանաբար անկարելին ակնկալել պիտի ըլլար Հայ Կաթողիկէ եկեղեցիին հետ միացման փորձ մը ընել այդ եկեղեցիին պայմաններէն դուրս մնացած եզրերով: Արդեօք միեւնոյն տնկարելիութիւնը իրականութիւն մըն է Հայաստանեայց Առաքելական և Հայ Աւետարանական եկեղեցիներուն համար ալ, երբ մէկ կողմէն բարեկարգութեան անհրաժեշտութիւնը կը չեղաուի և միւս կողմէն ալ իրարհասկացողութեան և մօտեցման միտում մը կը նշմարուի: Հաւանաբար տակաւին հեռու ենք Հարաւային Հնդկաստանի եկեղեցիին հետքերուն հետեւելով մեր մէջ ալ զայն իրականութիւն մը դարձնել: Այդ եկեղեցին ալ մէկ օրէն միւսը չի դարբնուեցաւ, այլ քառարդ դարէն աւելի մամանակ մը առաւ անոր իրականացումը: Ժամանակը Աստուծոյ նախախնամութեան մէջ չառ մեծ տարգութիւն մը չունի: Տէր Յիսուսի զաւուսար և Անոր թաղաւորութիւնը դարեր առաջ մարգարէներու կողմէ ծանուցուեցաւ, բայց քանի որ Աստուծոյ կամած էր զայն աշխարհ

զրկել, յարմար ժամանակին զԱյն աշխարհ զրկեց: Ներկայիս մեզի պէտք է նման մարգարէական շունչ մը՝ մեր հոգեւոր գործիչներուն ու պաշտօնեաներուն համար, որոնք այս երկու եկեղեցիներու մէջ մօտեցումը իբր Աստուծոյ կամքը ընդունին և այդ մասին ջանան որ Անոր կամքը իրականութիւն մը ըլլայ մեր մէջ: Կրնայ ըլլալ որ բաւական ժամանակ պիտի անցնի մինչև որ իրականայ մեր Տէրոջ կողմէ միացման համար մասուցուած աղօթքը, այսու հանգերձ մեծապէս օրհնուած ու քաջաիրեւած պիտի ըլլանք այս հարցին մէջ երբ յիշենք Տէրունական սա խօսքը, — «Ասիկայ մարդոց համար անկարելի է, բայց Աստուծոյ համար ամէն բան կարելի է»:

Վեր. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐԳԱՐԵԱՆ



ՈՎՍԵԷ ՄԱՐԳԱՐԵԻՆ ԿԻՆԸ

Ս. ԳՐՈՅ ՍԵՐՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ *

Ովսէէ Մարգարէին գիրքը, որ «Երկոտասան» կամ «Փոքր Մարգարէներ» ըսուած խումբին գլուխը կը կենայ, շատ ուշագրաւ գիրք մըն է: Որտէ է թէ մարգարէն, Բէկրիի սրգի Ովսէէ, Գալիլիացի մըն է, և շատ մը տեսակէաներէ հզօրապէս կը յիշեցընէ իրեն հայրենակից՝ Մեծ Գալիլիացին, Նազաւիթի Յիսուսը: Յիսուսի առականներուն պէս, Ովսէէի բանաստեղծութիւնն ալ լեցուն է պատկերներովը կանաչաւէտ բլուրներու և ծաղկաւէտ հովիտներու, դաշտի չաշաններու և արախի մէջ ծածանող սուկեղմն հասկերու, նորափթիթ որթասունկի և իր պտուղներուն երախտյին հոսցուցած թզկնիի, առաջին և վերջին անձրեւի, առտուան չուտ փարատող մշուշի և ցողաթուրմ մարգագետնի, սերմանողի և մանդաղով հնձողի, խաշինքի հօտերու և կայի մէջ կամուռը երինջի, արեւու ճառագայթներուն ներքե իր անթառամ գեղեցկութեամբը շողշողացող ձիթենիներու և այլ նման բաներու: Այդ բանաստեղծական տպերը կարգադրու տան կը զգաս թէ Լիբանանի անուշ բուրմունքովը բնութարարած գիփիւռը կը շոյէ քու երեսներդ և գիշերանց իջնող Հիւրմանի շաղը կը թրջէ ծամերդ: Վերջապէս «Ով Գալիլիա, պեճ Գալիլիա» երգը կու գայ լեզուիդ ծայրը:

Այսուամենայնիւ, շատ չի կարգացուիր այս գիրքը, և ընդհանրապէս կարգացողներն ալ անոր շատ ծանօթ մի քանի համարներէն դուրս տեղերէն զրեթէ բան մը չեն հասկնար: Ասոր

(*) Մեր ազնիւ ընթերցողներէն կը խնդրուի իրենց Ս. Գիրք բաց ունենալ և յիշուած բոլոր համարները կարդալ ու համեմատել, այսինքն «Քննել քե այս բաները այսպէ՞ս են» (Գործք. Ժէ, 10):

առաջին և զլիսաւոր պատճառը սա է որ սեւէ կարճ գլուխին մէջ՝ երեք, չորս կամ աւելի անգամներ զգացմանց, յուզմանքի և կիրքի փոփոխութիւններ տեղի կ'ունենան. ուր այնչափ խիտ առ խիտ սէր և բարկութիւն, յոյս և յուսահատութիւն, հրաւեր և մերժում, խստում և սպաւնալիք իրարու կը յաջորդեն: Գրեթէ Մարտի կամ Ապրիլի օգին պէս, մերթ կայ որոտում և կայծակ, մերթ մեղմ հով ու անձրեւ, մերթ ալ արեւը կը փայլի և ծիածանի աղեղ կը լարէ: Այնպէս որ անոր շատ մը հատուածներուն մէջ, մէկ համարի մէջ կարգացածիդ հակառակ կ'երեւի մի քանի սող վարը կարգացածի: Երկրորդ, անոր մէջ կայ արամաթիք ընթացք մը, տարբեր դէմքերու կողմէ զրուցադրութիւն, հարց ու պատասխանի, զիմառնութիւնների, եւն. և սակայն այս փոփոխութիւնները սրոշող ու մտանանշող նշաններ կը պակսին մեր Ս. Գրքին մէջ: Երրորդ պատճառը գրքին լեզուն է, հիւսիսային Խորաշէլի երրաւցիւրէնը՝ արամերէն բռնկում խնդրում, որու իբրեւ հետեւանք գրեթէ բոլոր հին և նոր թարգմանութիւններ անխուսափելիօրէն կը պարունակեն բազմաթիւ սխալներ: Եթէ ոչ, վստահ ենք թէ այս գիրքը մինչեւ անգամ իբր գրական գլուխ-գործաց մը մեծապէս պիտի սիրուէր ու գնահատուէր: Յայտնի է թէ այս գիրքը շատ սիրուած ու հաւնուած է մեր Տէրսը Յիսուս Քրիստոսի կողմէ, որ զայն խորապէս սերտած կ'երեւի անոր բընադիրն մէջ. որովհետեւ անկէ վկայութիւններ կը բերէ. սեւ գործիւնակ՝ վեցերորդ գլխու վեցերորդ համարին «Ողորմութիւն կ'ուզեմ, և ոչ թէ զոհ» նախադասութիւնը, որ Յիսուսի խօսքերուն մէջ երկիցս մէջբերուած է. (Մատթ. Թ. 13, ԺԲ. 7): Ուրեմն, կ'արժէ որ մենք ալ այս թանկագին գիրքը աւելի լաւ հասկնալու և գնահատելու համար հարկ եղած ջանքն ու ուշադրութիւնը տանք:

Եւ ահա, գրքին ամենէն սկիզբը գլուխ մը կայ, մտնաւորդ համար մը (Ա. 2), որ կարծես առեղծուած մըն է, մինչև իսկ շատերու խաշնդոտ մը, որմէ կը դաշթակղին և անկէ անդին չեն անցնիր: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ այս գլուխը. իրական դէպք մըն է ան, թէ պարզապէս առակ կամ այլաբանութիւն: Եթէ իրական եղլութիւն մըն է, ի՞նչպէս կրնար սուրբն Աստուած հրամայել մարգարէին հոն արուած առաջին հրամանը: Բայց ան չի կրնար առակ կամ այլաբանութիւն ալ ըլլալ: Ուրեմն ի՞նչ է:

Մեր ըմբռնումով՝ անիկա իրական դժբախտ ապրումի մը մաք-գարեական մեկնութիւնն է, և ամբողջ գրքին բանալին: Բէկրիի սրդին Ովսէն անցած է ընտանեկան առապալից գէպքերու շարքի մը մէջէն, որու նպատակն ու նշանակութիւնը առաջ չէր հասկնար

խիտ դառն փորձառութիւն մը ունեցած է և ճիշդ այս դառնազէտ տպւումի արդիւնք ըլլալով՝ նա Աստուծոյ Հոգիէն ըստացած է պատգամ մը Իսրայէլի ժողովուրդին հաղորդելու: Մարգարէն բացարձէ կը յայտարարէ թէ այս ընտանեկան սղարլի պատահարն էր Եհովայի իրեն միջոցաւ եղած «խօսքին սկիզբը», և ասով մեղի խմանալ կուտայ որ եթէ այդ սղարկեալական փորձառութիւնը չպատահէր, ինքը բնաւ իսկ մարգարէ մը պիտի չ'ըլլար: Մարգարէ ըլլալը դիւրին և աման բան չէ:

Տեսնենք թէ ինչէն⁶⁶ կը բաղկանար այս սղարկեալական պատահարը: Բէկրիի սրգին Ովսէէ հաւանօրէն երիտասարդ ու բարեկիրթ և բարեպաշտ աղնուական մըն էր, Եղիսէ մարգարէին հետ գրեթէ նոյն գաւառէն և անոր պէս ունեւոր ու բարեկեցիկ: Նա Յերոբոամ Բ-ի Յեզրայէլի արքունիքին մէջ հանդիպեցաւ իր զեղեկութեան կողմանէ նշանաւոր աղջկան մը, Գիբլայիմի դստեր Գովնիի, զոր սիրեց և կին առաւ (Ա. 3): Անկէ իր ունեցած անդրանիկ զաւակը մանչ մըն էր, և անոր անունն Իսրայէլի թագաւորութեան ամառնային զեղեցիկ մայրաքաղաքին անունով Յեզրայիլ դրաւ (Ա. 4), ինչ փայլուն լոյսերով...: Բայց քիչ վերջը սկսաւ զօրաւոր նշաններ տեսնել, որոնք իրեն կոսկած կ'ազդէին իր կնոջ հաւատարմութեան մասին: Անտարակոյս շատեր կոչին որոնք արդէն գիտէին թէ այդ աղջիկը թագաւորական պալատին մէջ եղած տանէն ալ այնչափ զովելի նկարագիր մը չունէր, բայց Ովսէէ պարզամիտ և անփորձ երիտասարդ, չէր կրցած զայս նշմարել: Ափսո՛ս, մինչ ինքը կ'ակնկալէր թէ իր անկեղծ ու ջերմ սէրը պիտի փոխարինուէր նոյնքան անխորհուրդ նուիրումով մը, իր կինն օրէ օր կ'աւելցնէր անհաւատարիմ ընթացքը: Այնպէս որ Ովսէէ իր երկրորդ ծնած զաւակն, որ աղջիկ մըն էր, Լօրուհամա (Սիրոյ անարժան) անունը դրաւ (Ա. 6): Ընտանեկան սղարկութիւնը հեղհեռէ սուր հանգամանք կը ստանար և կնոջ անհաւատարմութիւնն այնքան յոյսնի կ'աւ որ դրացիներ ու ծանօթներ ա'լ սկսան այս վիճակը հրապարակային բամբասանքի նիւթ ընել: Այս պատճառաւ նա Գովնիի աշխարհ ընթացքը կրորդ մասնակին, որ նորէն մանչ մըն էր, անունը Լօամիմի (ոչ իմ ցեղէն) դրաւ (Ա. 8): Կրնաք երեւակայել թէ երիտասարդ ըրկան սրտին թիկերն ինչ ցաւալի կերպով կը ընկանուէին...: Բայց Գովնի ոչ միայն անհաւատարիմ ամուսին մըն էր, այլ նաև անձնական մայր մը: Ան իր մանուկներուն հանգէպ ալ զօրով ու զուրգուրանք չունէր, և վերջապէս, կ'երևի թէ դեռ Լօամիմի բոլորովին կաթէն չկարուած, կինը ձգեց տունը և փախաւ իր համանին հետ, որ զուցէ Ովսէէի եղունգն անգամ չէր տրմեր —

իր այրին ու մանուկները սուգի ու խայտառակութեան մէջ թող-
լով...:

Են՝ զճ Ովսէէ, մինչ ինք կ'ողբար իր սրտին ու ընտանեկան
յարկին աւերակաց վրայ, իր մտքին մէջ հարցումներ ծագեցան:
Աստուած, ամենագէտն Աստուած, ինչո՞ւ իրեն պէս անփութ ու
անխարդախ մէկը այս սիրոյ փորձանքին ենթարկած էր. ինչո՞ւ
թոյլ տուած էր ասոր. եթէ կ'ինը կը սխալէր իր սիրահարութեան
մէջ, միթէ Աստուած չէ՞ր կրնար զինք կերպով մը զգուշացնել
ու արգիլել: Աստուած ինչո՞ւ մարդու սրտին մէջ այս բռնն ու
անհետաճիտ սեռային բնազդը դրած է:

Մի քանի տարիներ անցան, մանուկները կամաց կամաց մեծ-
ցան: Եւ անոնք քանի՜ կը մեծնային, այնքան աւելի կը զգային տան
մէջ մայրիկի պակասութիւնը: Հօր ներկայութիւնն ու խնամքը
չէին կրնար մօր մը դուրսվին ու դուրսգնալին տեղը բռնել:
Ուրիշ բոլոր մանուկներ մայրեր ունէին. ինչո՞ւ իրենք չունէին:
Արդեօք իրենց մայրը մեռած էր: Ո՛հ, օր մըն ալ, գուցէ դա-
ցիներէն, խոցան թէ ողջ էր իրենց մայրը, սակայն ուրիշ տեղ
կ'ապրէր...: Եկան ու սկսան հարկադրել հայրերին, որ երթայ
ու տուն բեր իրենց մայրը: Վերջապէս Ովսէէ ստիպուեցաւ ի-
րագութիւնը բանալ անոնց...: «Վիճեցէք ձեր մօրը հետ, վիճե-
ցէ՛ք, քանզի ան իմ կ'ինս չէ, և ես անոր այրը չեմ»... Եւն. (կար-
դա՛ւ ամբողջ Բ. 2 համարը): Բայց կը թափ թէ զաւակներն ալ,
իրենց հօր բոլոր սիրոյն ու նուիրման հակառակ, այնքան բարի
և հնազանդ մանուկներ չէին. անոնք ալ տունէն փախչելու վար-
ժուած էին. (տես ԺԱ. 2-4): Այնպէս որ Ովսէէ օր մը սա կերպով
սղագակել ստիպուեցաւ. «Եւ անոր զաւակներուն պիտի չսղորմիմ.
քանզի անոնք պոռնկութեան զաւակներ են», Եւն. (կարդա՛ւ Բ. 4, 5):

Ապա Աստուած այս ողբերգութեան զաղանիքը յայտնեց իր
բարեպաշտ ու տառապեալ ծառային: Ովսէէի հոգւոյն աչքերը
բացուեցան և ինք տեսաւ թէ իր գլուխն եկող արկածը լոկ տկար
մէկ նմոյշն էր Ենթովայի և Անոր ընտրեալ ժողովուրդին մէջ տի-
րող ներկայ կացութեան և ձգտեալ յարարերութեանց: Ամբողջ Իս-
րայէլը դաւաճանած է Աստուծոյ հետ իր սխալին, Անկէ մոլորած
և ուրիշ աստուածներուն յարած, կռապաշտութեան և անոր ըն-
կերպացող ապականութեան մէջ ընկղմած, հաճոյքի ու ցոփութեան
զերի դարձած է: Մարդու իր ընկերին հանդէպ սխալին դրժելը,
կնոջ իր երկան և երկան իր կնոջ հանդէպ անհաւատարիմ դա-
նուելը, արգիւնք էր մարդոց նախ և առաջ Աստուծոյ հանդէպ
անհաւատարմութեան: Ովսէէ զայս տեսաւ, նաեւ տեսաւ թէ սր-
ւագի իր կնոջ իրեն ու զաւակներուն հանդէպ ապերախտ ու դա-

ւածան գանուիլը վիշտով ու բարկութեամբ լեցուցած էր իր սիրտը, ժողովուրդին ապերախտութիւնն ու մոլորումն ալ այնչափ Աստուծոյ սիրտը կը վիրաւորէր ու կ'ալեկոծէր:

Այսպիսով երեւան կ'իլլէր բաւն նշանակութիւնը երեք անուններուն զորոնք ինքը գրած էր Գոմերի մանուկներուն: Յեզրայէլ — այսինքն՝ իրենց ապստամբութեամբ ու մոլորութեամբ Աստուծոյ սիրտը կարեւելք խցցող այդ յամառ ու յիմար ժողովուրդին վրայ անպատճառ պիտի գար արդար գատաւանի պատիժը (Ա. 5): Լօրուհամա — այսինքն՝ եհովա աշխատ չի կրնար իտրայէլին ողորմիլ, ալ ստիպուած է զայն տարագրութեան զրկել (Ա. 6): Լօամ-մի — այսինքն՝ այս մեղաւոր ու անապաշխար վիճակնուզ մէջ՝ աշխատ «Դուք իմ ժողովուրդս չէք, և ես ձեզի Աստուած պիտի չըլլամ» (Ա. 9): Այսպէս ուրեմն, Ովսէի ընտանեկան սղերբութիւնն իսկապէս իրեն միջոցաւ Տէրոջ խօսքին սկզբնաւորութիւնն եղաւ: Այս բոլոր ցաւալի պարագաներուն մէջ Աստուծոյ մատը կար՝ ալ իրեն տալիս արդարձ էր: Ամենուն մէջ ա՛յս էր նպատակ. որ մարգարէ մ'ըլլայ Ովսէի, այսինքն՝ եհովայի սրտին ցաւակից և անոր խորհուրդներն արտայայտող բերան:

Բայց խնդիրը հաս չէր կրնար վերջանալ: Դասասանի վնիւր Աստուծոյ կամքին լսկ մէկ երեսը կ'արտայայտէ: Ինչպէս բոլոր մարգարէութեանց մէջ կը տեսնենք, Աստուծոյ սպառնալիքներն ու խոստումները զիրար կը հակադէպեն, և անոնց կատարումը պայմանեալ է մարդու ապաշխարութեամբ և իր ընթացքը փոխելով: Նինուէ մ'անգամ եթէ Յովնանի մը քարոզութեամբ ապաշխարէ, Աստուած կը գթայ և կործանման վճիռը կը կախածկայէ: Աստուած իր սուրբ և արդար բնութեան բերմամբ ստիպուած է իտրայէլի մեղքերուն բնական հետեւանքն եղող պատիժը բերելու անոնց վրայ: Տիեզերքի կառավարութեան մէջ տիրող ֆիզիքական օրէնքը, որ անյեղի և անողոք է, բարոյական մարդին մէջ ալ Աստուծոյ կամքին արդար յայտարարն է. «Մեղքին վարձքը մահ է» (Հօտմ. Զ. 23). «Սարսափելի բան է կենդանի Աստուծոյ ձեռքն իյնալը» (Եբր. Ժ. 31): Բայց ինչպէս երբ ճանաչեալ էաւարազ այս վերջին համարին վրայ կուտար ինչ նշանաւոր քաղաքը, եկեղեցիին սորիւտադն աղաղակեց. «Աստուած սէր եւ գութ ալ ունի»:

Այնպէս որ, թէեւ եհովա վերջ ի վերջոյ իտրայէլը տարագրութեան ալ պիտի զրկէր, սակայն ասիկա ոչ թէ անոր համար էր որ զանոնք չէր սիրեր, ոչ թէ զանոնք բոլորովին մերժելու և բնաջինջ ընելու նպատակով, այլ որպէսզի խրատով զգաստացած, բարեփոխուած, մաքրուած ու սրբուած մնացորդ մը առաջ գայ

անոնցմէ, և սրպէսզի ինք աշխարհի համար ունեցած բարերար ծրագիրը, փրկագործութեան սփոթիմութիւնը, կարենայ իրականացնել անոնց միջոցաւ: Որովհետեւ Խորայէլի անհաւատարմութիւնն անգամ էի կրնար Աստուծոյ հաւատարմութիւնը խախտել: Ահա մ'յս է Ովսէէի մարգարէութեան երկրորդ գլխուն մեծ պատգամը. — Աստուած արդարեւ կը պատժէ մեղքը, բայց եւ այնպէս կը սիրէ ապստամբ եւ մեղաւոր Խորայէլը, եւ փրկել կ'ուզէ ապաշխարութեան բերելով:

Եւ ի՞նչ է պատգամն անմիջապէս յաջորդող կարճ բայց հրաշալի երրորդ գլխուն. զայս նաեւ ջանանք հասկնալ: Ովսէէ իր ընտանեկան պրերզութենէն սորվեցաւ, թէ մեղքը ո՛րքան խորցաւ կը պատճառէ Աստուծոյ սրտին: Բայց միւս կողմէն, թէ Աստուած մեղաւորին կը գթայ, կը զիջանի և կը ներէ, զայս պէտք եղաւ իրեն սորվիլ նախ ուղղակի Աստուծոյ Հոգւոյն լուսաւորութեամբը: Եթէ Աստուած զայս մարգարէին անձամբ է յայտնէր, մարգարէն ինքը էր կրնար ասոր գիւտն ընել: Ովսէէ ի՞նչպէս սորվեցաւ թէ Աստուած միշտ պատրաստ է ապստամբ Խորայէլին ներելու և զայն ետ բերելու:

Ովսէէ տակաւին իր սրտին խորը կաթողին սէր ունէր Գոմերի հանդէպ, միայն թէ իբրեւ բարեպաշտ Խորայէլացի մը Օրէնքէն գիտէր, որ Հնացող և իր էրկան տունէն փախչող կին մը ետ տուն ընդունիլ ապօրինի և անհնար է: Հետեւաբար, այն սէրն ու յարումը զոր իր ներսիքին տակաւին կը զգար գէպի իրեն տանջափ գէշ կերպով անիրաւող և տան վրայ նախատինք բերող կինը, կը ջանար խեղդել իբրեւ մեղաւոր ցանկութիւն մը, որ մարմինէն կը թլկտկէ: Նաեւ տարակոյս չկայ թէ զաւակներուն իրենց մայրը դանկու և բերելու մասին եղած թախանձանքը լսկ իբրեւ ստատանային կողմէն թելագրուած փորձութիւն կը նկատէր: Եւ տակաւն Օրէնքէն բարձր Շնորհքը կայ, զոր Ովսէէ գեւ չէր գիտեր. և Աստուած զայս յայտնեց իրեն: Ինչպէս երրորդ գլխուէն կը տեսնենք, Աստուած մարգարէին ուղղակի հրամայեց, որ իր պիղծ ու անարժան կենսակիցին հանդէպ սրտին մէջ զգացած աշտ գութի հետ խառն սէրը թող չխեղդէ, հապա իր մանուկներուն թախանձանքին անտալով, թող երթայ փնտռէ իր այլ անառակ կինը, և գանկալ տուն բերէ. «Անկէ ետքը Տէրը ինծի ըստ. նորէն գնա, և իր համանիւն հրապարուած Հնացող կինը սիրէ. ինչպէս Տէրը Խորայէլի սրբիները կը սիրէ, թէ և անոնք օտար աստուածներու կը հետեւին և չամչեղէն կարկանդակներ կը սիրեն» (Գ. 1): Ո՛հ, Աստուծոյ անպատմելի գութը...: Աստուած Հօգեր սր մեղաւոր հոգին իրմէ զատ և տարադիր մնայ, հապա

միջոցներ կը խորհի որ ան դառնայ և իրեն հետ հաշտուի (Բ. Թագ. ԺԴ. 14): Ան մինչև անդամ այդ առակի անառակ սրդւոյն հօրը պէս նստած համբան չի գիտեր, որ օր մը սրդին զղջալով իրեն դառնայ: հապա իբրև բարի հովիւ մը իր կորսուած սխալին ետեւէն կ'երթայ: զայն փնտաելու, գտնելու և փարախը բերելու: Ահա ա՛յս էր այդ կարեւոր դասը, զոր Ովսէէ մարգարէն գործնականապէս պիտի սորվէր:

Ի՞նչ եղած էր այդ ապիրտա անձը, որ Գոմերը հրապուրելով առնէն փախցուցած էր. արդեօք մեռե՞ր էր, թէ ոչ այդ տխմար մտնկամարդը խաշառակելէն յետոյ՝ երեսի վրայ ձգելով, ինք մէկ կողմ կորսուած էր: Չենք գիտեր: Միայն գիտենք զբռնածէն թէ Գոմեր ալ, այդ անառակ սրդիին պէս, չքաւարուած թան մէջ ընկած, պարտք բրած և վերջապէս այդ ժամանակի սովորութեան համեմատ՝ ինքզինքը գերութեան ծախած էր: Ի՞նչ պէս, մեղքին սիրահար հագին կատարեալ տիպար մը չէ՞ տալ: Ովսէէ շատ փնտաելով գտաւ իր կինը: Աւա՛ղ, սէր էր ան իր գեղեցկութեամբը հաշակաւոր Գոմերը. քայքայուած է, այդ հաշակապ պալատին աւերակները միայն մնացած են: Շատ արմէքաւոր գերի մը չէ ան, աժան է գնելը: Մարգարէն զանիկա իբր աղախին ծառայեցողին ձեռքէն կը գնէ տասը հինգ սիկ պրծաթի և մէկուկէս քառ գարիի փոխարէն (Գ. 2): Ու նոյն, ս'վ մեղաւոր հագի, հաս ալ քեզի օրինակ մը կայ: գուն ալ չարին գերութենէն փրկանելով մը գնուած ևս, բայց ոչ թէ այդպէս աժանագին փրկանքով մը: Գիտցիր որ քու փրկողինդ ապականացու արծաթ կամ սսիկ չէ, հապա անրիծ ու անարտա Գառին,* Բրիտաոսի պատուական արիւնը (Ա. Պետ. Ա. 18, 19): Լու. մտածէ տասր վրայ:

Մարգարէն անառակ Գոմերը կրկին առն ըրելովը ցուցուց թէ անոր նկեւած է, բայց զորքը հաս չլինցաւ: Ովսէէ անոր կ'ըսէ. «Ինձի համար շատ օրեր զատ պիտի նստիս. ա՛լ մեղք չընես...: Ես ալ քեզի համար այնպէս պիտի ըլլամ» (Գ. 3): Գոմեր ներուած էր իր անիրաւեալ երկան կողմէն, և սակայն ապաշխարութեան եւ անձնազաւորութեան երկար շրջան մը բոլորելու էր, որուն ինքզինքն ալ կ'ենթարկէր մարգարէն: Նա իր կինը և ինքզինք միանգամայն ենթարկեց երկարատեւ ժուժկալութեան կրքանքի մը: Շատեր սխալմամբ անտես կ'ընեն պատմութեան մէջ այս ետեան կէտը: Ասիկա մէկ իմաստով նոր նշանցում մըն էր (տես Բ. 19, 20): Խորհարհեցուցիչ էր հարկաւ Գոմերի համար ժուժկալութեան այս կրթանքը, բայց վախճանին իր ամուսնոյն թանկագին սէրը վաշելելու յոյսն ու վարձքը կար: Եւ կրնանք հաւատալ թէ մար-

գտաբէին իր կնոջ այս կերպով ներկելը վերջապէս յառաջ բերաւ անկեալ կնոջ կեանքին մէջ այդ փափաքուած բարեփոխումը եւ օրհնեալ ու տեւական արդիւնք մը տուաւ: Ընտանեկան վիճակի այս բարերար փոփոխութեան ապացոյցը կրնանք տեսնել երկու կրտսեր զաւակաց անուաներուն փափաքութեան մէջ: Ովսէն հրամայեց որ այլեւս եղբայրներն իրենց քայրը ոչ թէ Լօրուհամա, այլ Բուհամա (Սիրոյ արժանի) կոչեն, և պզտիկ եղբայրն ալ ոչ թէ Լօամմի, այլ Ամմի (Իմ ցեղէն) անուանեն. (տես Բ. 1): Ճիշդ այսպէս, երբ մեղաւարն ալ Քրիստոսի սուրբ արիւնով կը մաքրուի և Ս. Հոգիէն կը նորագուծի, նոր անուն մը կը ստանայ:

«Եւ չոգորմեալին պիտի ողորմիմ, և իմ ժողովուրդս չեղողին՝ դուն իմ ժողովուրդս ես՝ պիտի ըսեմ. ան ալ ինձի՝ իմ Աստուածս՝ պիտի ըսէ» (Բ. 23): «Եւ այնակ՝ ուր անոնց ըսուեցաւ թէ դուք իմ ժողովուրդս էք, հոն անոնք կենդանի Աստուծոյն սրբիները պիտի ըսուին» (Ա. 10): Ահա տ'յս է Աւետարանն ըստ Ովսեայ: Պօզոս առաքեալ լաւ գիտէ այս պատգամները և զանոնք կը պատշտօնեցնէ իր ժամանակի հաւատացեալներուն. (Հռոմ. Թ. 25, 26). Նոյնպէս և նշանաւոր փոխարեքական պատկերն ալ՝ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ յարաբերութեան. (Բ. Կորն. ԺԱ. 2):

Շնորհքի անօրինութեան առաջին զեպպանները Հին Կտակարանի մարգարէներուն մէջ գտնել հարկաւ մեր սիրտերուն խիստ տխրեալ է: Բայց պէտք է գիտնանք թէ Ովսէնի գիրքին մէջ տեսնուած այս շնորհաց կայծը զիս տմարտ երկինքի վրայ յանկարծ չողացող փայլակի լոյսին պէս է: Ուստի միշտ հաստատուն է Յովհաննէս Աւետարանիչի վկայութիւնը, թէ «Օրէնքը Մովսէսի ձեռքով արուեցաւ, բայց շնորհքն ու ճշմարտութիւնը Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով եղան» (Յովհ. Ա. 17), Աստուծոյ միածին Որդւոյն, անսկիզբն Բանին, որ «մարմին եղաւ ու մեր մէջ բնակեցաւ... շնորհով ու ճշմարտութիւնով լեցուն»: «Եւ Անոր լեցունութենէն մենք ամէն շնորհքի վրայ շնորհք առինք»: (Յովհ. Ա. 14, 16): Այո՛, Անոր «շնորհաց Հոգին» ամէն հաւատացեալ քրիստոնեայ իր ներսի-գին կրնայ սենեկալ իրրեւ մշտական սրբացուցիչ և մխիթարիչ: Գին կրնայ սենեկալ իրրեւ մշտական սրբացուցիչ և մխիթարիչ:

Այսու ամենայնիւ, չենք մոռնար թէ Հին եւ Նոր Կտակարանները միեւնոյն Աստուծոյ յայտնութիւնով արուած մէկ Աստուածաշունչ Մատեան են. ուստի չենք զարմանար, այլ շատ բնական կը համարենք՝ երբ Աւետարանի նախաձայնութեան եւ շնորհքի անօրինութեան կարապետներուն կը հանդիպինք Իսրայէլի մարգարէներուն մէջ. սրովհետեւ արդէն «Յիսուսի վկայութիւնը մարգարէութեան հոգին է» (Յայտ. ԺԹ. 10): Տէրը օրհնէ իր լիութիւնը. Եղիմ Ս. ՔԱՍՈՒՆԻ

ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

«Արդարութիւն» բառը յարաբերական իմաստ մը և այսպէս նշանակութիւններ ունի: Անիկա ընկերային հարցերու մէջ տարրեր՝ քաղաքական հարցերու մէջ տարրեր՝ և բարոյական և կրօնական հարցերու մէջ ալ բախտովին տարրեր իմաստներ ունի: Սակայն մեր նիւթը, ա՛յլ աւելի Հին և Նոր կտակարաններուն մէջ զործածուած գաղափարին շուրջ սահմանուած ըլլալուն՝ պիտի ջանանք այդ սահմանէն չչեղիլ որչափ որ կարելի է:

Ի՞նչ է արդեօք «արդարութիւն» բառին սահմանումը: Ի՞նչ ըսել է արդարութիւն գործել և կամ արդար ըլլալ:

Բառարանները կը սահմանեն զայն, իրրեւ հաւատարմութեամբ ուրիշներու հետ ապրելու և վարուելու սկզբունքը:

Վաղմի քաղաքակրթութեան իմաստասէրներէն՝ Պլատոն, հետեւեալ կարճ ձեւով կը բացատրէ արդարութիւնը: «Ունենալ և ընել ունեցածէդ»: Ուրիշ խօսքով, Պլատոնի ըսել ուզածը սա՛ է թէ՛ իւրաքանչիւր անհատ պիտի ստանայ այնչափ, որչափ ինքը կարող է արապրել և կամ ստեղծագործել, և այդ արտադրութիւնը պիտի գործածէ այնպիսի ձեւով մը որուն ինքը միայն ատակ է:

Օրին մէկը Սէֆալտն տնունով ստիստ մը, Սոկրատի հետ վիճաբանութեան ընկերացաւ «արդարութեան» գաղափարին շուրջ: Ստիստը կը պնդէր թէ, երբ ինք հարստութեամբ օժտւած է, այն տանն միայն արդարութեան տիրացած կ'ըլլայ: Այսինքն, հարստութիւնը զինքը զօրացուցած՝ և զօրութիւնն ալ իր կարգին իրեն իրաւունք տուած կ'ըլլայ: Կ'երեւի թէ «Իրաւունքը զօրաւորին է» ասոյթը այդ ժամանակէն՝ մեզի փոխանցուած է: Եւ

կամ wealth is power — հարստութիւնը զօրութիւն է — խօսքը սովետներէն ժառանգած ենք:

Հերպերթ Սփենսըր, ԺԹ. դարու անգլիացի նշանաւոր ընկերաբանը, տարբեր ձևով կը բացատրէ արդարութեան գաղափարը: Անիկա կ'ըսէ. «Ամէն մարդ ազատ է ընկալ այն ինչ որ կը փոփաքի, պայմանաւ որ, սերիշին ազատութիւնը չբռնաբարէ»: Ինչպէս կը տեսնենք, այս բացատրութեամբ բառը սերիշ նշանակութիւն մը կ'ընտանայ:

ԺԹ. դարու գերման փիլիսոփաներէն Ֆրեհերիք Նիցշէն ալ տարբեր բացատրութիւն մը տուաւ արդարութեան գաղափարին: Անիկա ըսաւ թէ կեանքի մէջ երկու կերպ կայ ապրելու, կամ խոնարհութեամբ՝ որ երկչոտութեան և ակարութեան նշան է, և կամ ալ հպարտութեամբ՝ որ զօրութեան նշան է: Եթէ կեանքը գոյապայքար մըն է, ըսաւ ան, և ինչ որ է անխուսափելիօրէն, սերմնայդ պայքարին մէջ մեծագոյն առաքինութիւնը ոյժ ունենալու մէջն է. ոյժ չ'ունի՞ս, ապրելու ալ իրաւունքը չ'ունիս. արդարութեան իրաւունքը ոյժին մէջ պարփակուած է. իրաւունքը սերմն — արդարութիւնը — զօրաւորին հետն է:

Ու այս փիլիսոփայութեամբ չէ՞ր որ Բրուսիայ թէ՛ իմաստասէրները և թէ՛ ալ դիւանագէտները թրծեցին և պատրաստեցին այն ձևի սերունդ մը որ քառարդ դարու ընթացքին երկու մեծ համաշխարհային պատերազմներ գարննեցին և հրդեհեցին ամբողջ աշխարհը:

Հոս պիտի բաւականանանք իմաստասէրներուն արդարութեան գաղափարին շուրջ ունեցած կործիքներն ու խորհուրդները յիշատակելով:

Ինչպէս կը տեսնենք, արդարութեան գաղափարը զանազան ժամանակներու մէջ զանազան իմաստներ ունեցած է:

Նախադարեան շրջաններուն հոգէն ձեռք ձգուած արտադրութեանց հաւատար բաշխումը արդարութեան գործնականացումն էր: Ներկայ ժամանակներու մէջն ալ սովետական դրութիւնն է որ այդ կերպ արդարութիւն մը կ'իրարկելու փորձին մէջն է:

Աւելի վերջ կեղծ շրջաններուն, արդարութիւն կը նշանակէր, ամէն մարդ իր տեղը մնալով իր վիճակէն դոհանալ: Գերութեան մէջ ծնող մը պարտէր զերի մնալ, իսկ ազատութեան մէջ ծնող մը ազատ ապրելու սահմանուած էր: Անոնք իրարու գործերուն մը ազատ ապրելու սահմանուած էր: Անոնք իրարու գերիները, և թէ մին միջամտելու իրաւունք չ'ունէին, մտնուանդ գերիները, և թէ մին չէ. մասն այդ կացութեան մէջ մնալու էին յօժարակամութեամբ: Այս սկզբունքով, ահաւասիկ, Հոսովմի և Աթէնքի մէջ ազատ քաղաքացի մը կրնար հարիւրաւոր զերիներ ունենալ առանց

խղճահարութեան: Աւելին կայ. այս դրութիւնը նաեւ Հարունտիւսեցու քրիստոնէութեան մէջ: Շատ մը քրիստոնէաներ ազատ կը զգային ինքզինքնին գերիներ պահելու տառնց վրդովումի եւ խղճահարութեան:

Հիմա գանձ արդարութեան գաղափարին, երբայեցիներու մօտ:

Երբայեցիները սեմական ցեղի ընտանիքին իբրեւ մէկ հարազատ անդամը, նմանութիւններ ունէին միւս անդամներուն հետ, սովորութիւնը այն էր թէ դրեթէ բոլոր սեմական ժողովուրդներն ալ միեւնոյն սկզբունքով եւ գաղափարով կը գործադրէին արդարութիւնը:

Կ'ըսուի թէ, իսրայէլացիներուն դարացի եղող կարգ մը հեթանոս ցեղերու մէջ մէկ ակռայի տեղ երկու, եւ մէկ աչքի տեղ ալ երկու աչք հանել արդարութիւն էր: Երբայեցիները Հափազանց խիստ դանկով այս, «աչքի տեղ աչք եւ ակռայի տեղ ակռայ» սկզբունքը սրբեգրեցին, եւ ասոր համար ինքզինքնին հպարտ եւ արդար կը սեպէին օրէնքին տալէ: Յիսուս կ'ըսէ սր տոնիկ արդարութիւն չէ, այլ փոխադարձ հաւատարմութիւն: Հրեաները սահմանեցին վրէժխնդրութիւնը, իսկ Յիսուս բոլորովին վերացց:

Ս. Գրական իմաստով արդարութիւն կը նշանակէ նաեւ «իրաւունք»: Է. եւ Ը. դարերու մարդարէները այս երկու բառերն ալ կը գործածեն հոմանիշարար: Չսրօրինակ Ամովս իր գրքին (Ե. 24) մէջ կ'ըսէ. «Բայց իրաւունքը ջուրի պէս թող վաղէ, ու արդարութիւնը զօրաւոր գետի պէս» թող հոսի: Նոյն պատկերը բացայայտ կերպով կը նշմարենք նաեւ Միքիա մարգարէին մէջ: «Քեզի յայտնեց ո՛վ մարդ, թէ ի՞նչ է աղէկը, ու Տէրը քեզմէ ի՞նչ կը պահանջէ. բայց միայն իրաւունք ընել, սղորմութիւն սիրել, եւ խոնարհութիւնով քու Աստուծոյդ հետ քաղել»: (Միքիա 2. 8):

Հին կտակարանի մէջ երեք սրոշ իմաստներով գործածուած է իրաւունքի եւ կամ արդարութեան խորհուրդը: Առաջինը կրօնական տեսակէտով է եւ կը նշանակէ Աստուծոյ նմանութիւնն ունենալ: Երկրորդը բարոյական տեսակէտով է, եւ կը նշանակէ Աստուծոյ կամքին հետեւիլ: Իսկ երրորդը օրինական տեսակէտով է եւ արդարութիւն կը նշանակէ համաձայնութիւն ունենալ եւ հնազանդիլ օրէնքին:

Մարգարէական շրջանէն առաջ արդարութիւնը կը նմանցուէր աստուածաշնորհութեան հետ: Ենթոյնի հետ կապ չ'ունեցողներ եւ Անոր օրէնքներուն հետ չ'ընդունողներ անարդար կը կոչուէին:

Առաջին խմատով արդարութիւնը զարգարանք մըն էր: Ետայի կԱ. 10 ի մէջ այսպէս կը կարգանք. «Ես Տէրոջմով մեծապէս պիտի ցնծամ. և իմ հոգիս Աստուծովս պիտի ուրախանայ. քանզի ինձի փրկութեան հանդերձներ հազցուց, զիս արգարութեան պատմեւանով ծածկեց, փեսայի պէս՝ որ իրեն փառաւոր խոյր կը դնէ, ու հարսի պէս՝ որ իր զարդերովը կը զարգարութիւն: Երկրորդ խմատով արգարութիւնը պաշտպանութեան զէնք մըն էր. «Տէրը իմ հովիւս է, ևս բանի մը կարօտութիւնը պիտի չունենամ... հոգիս կը նորոգէ իր անուանը համար արգարութեան ճամբաներուն մէջ կ'առաջնորդէ ինձի» (Սաղմ. ԻԳ. 1): Իսկ երրորդ խմատով ալ արդար կը համարուէր այն անձը որ Աստուծոյ օրէնքները առաջիօրէն կը պահէր: Փարիսեցիները, այս վերջին գոտակարգին կը պատկանէին և իրենց բժականութեան մէջ առաջնութիւն կը չափէին:

Յիսուսի ժամանակ օրինապահութեան զործը զպիրներուն վիճակաւ էր իրիւ օրինաց վարդապետներն ու քարտազարները: Մեր Տէրը այս կերպ բժականութեան դէմ առարկեց. ոչ թէ անոր համար որ սխալ և ապօրինի էր, այլ աւելորդ. սակայն, չափազանցութեան պարագային, անկէ մեղք ալ կրնար ծնիլ: Ահաւասիկ, ճիշդ ատար համար էր որ Յիսուս ազգուօրէն ըսաւ իր աշակերտներուն. «Եթէ ձեր արգարութիւնը զպիրներուն ու փարիսեցիներուն արգարութենէն աւելի չըլլայ — ուղիւ և անաչառ — բնաւ պիտի չմտնէք երկնքի թաղաւորութիւնը: (Մատթ. Ե. 20): Յիսուս համամիա ըլլալով մարդաբաններուն, անոնց պէս կը շեշտէր արգարութեան խորհուրդին մէջ բարոյական և հոգեւոր կէտը և Աստուծոյ կամքին համաձայն ըլլալու զեղեցիկ պարտքան:

Ըստ Յիսուսի, արգարութիւնը արտաքին ձեւակերպութիւն մը չէ, այլ ներքին և հոգեւոր վիճակ մ'է: Բոլորովին ներհակ և հակասական՝ զպիրներուն և փարիսեցիներուն գաղափարներուն: Այս վերջիններուն համար արգարութիւնը արտաքին ցուցամուտութիւն էր: Մեր Տէրը ոչ թէ միայն կը զգուշացնէր իր աշակերտները փարիսեցիական խմորէն, այլ նաեւ վէս կերպով կը սաստէր և կը յանդիմանէր զանոնք ըսելով. «Ինչքա՞նչ զուրտէն մարդոց արգար կ'երեւիք բայց ներսէն կեղծաւորութեամբ և անօրէնութեամբ լիցուն էք»: (Մատթ. ԻԳ. 28): «Երանի անոնց որ անօթի ու ծարաւ են արգարութեան, վստիչի անոնք պիտի կշտանան»: (Մատթ. Ե. 6):

Փարիսեցիները կը սիրէին իրենց սղորմութիւնները աղքատներուն առջ մարդոց երեւնալու սիրոյն: Դարձեալ անոնք երկաբաղատում ազօթքներ կը մատուցանէին ժողովարաններու մէջ և հրապարակներու անկիւնները, միեւնոյն նպատակաւ: Դարձեալ,

ծոմապահութեան ընթացքին հազար ու մէկ կերպերով և դէմքի արտայայտութիւններով ուրիշներուն կը հասկցնէին թէ իրենք ծոմապահութեան մէջ են. (Մատթ. Զ. 1-19): Մեր Տէրը չէր կըրնար հանգուարեալ այս կերպ կեղծաւարութեանց, և ահա սոսոր համար խիզախօրէն անոնց երեսին պռտալով կ'ըսէր. «Վա՛յ ձեզի կեղծաւոր դպիրներ և փարիսեցիներ, ... մարգսց երեսնալու համար ազօթքը կ'երկնցնէք ... մօղսեղը կը քամէք, ուղար կը կըլէք, դաւաթին և պնակին դուրսի կողմը կը մաքրէք. մարգարէներուն տապանները կը շինէք և արդարներուն գերեզմանները կը զարդարէք, և սակայն, միւս կողմէն զանոնք կը ծեծէք, կը հալածէք և կ'ուպանէք»: (Մատթ. ԻԳ. 13-36):

Սասրի աշխատինք յիշել մի քանի դրուագներ ևս, որոնք ցոյց պիտի տան թէ ինչպէս հրեաները արդարութիւն կը պահանջէին:

1.— Նախ ասնինք անհաւատար գործի մը հաւատար վարձատրութեան առակը և անկէ ծագած դժուարութիւնը:

Կալուածատէր մը իր այգիին մէջ գործելու համար բանուորներ վարձեց. ոմանք՝ ժամը 3ին, ոմանք ժամը 6ին, ոմանք ժամը 9ին և ոմանք ալ. ժամը 11ին այգիի գացին աշխատելու: Սակայն օրուան վերջաւորութեան բոլորին ալ մէյ մէկ դահեկան օրավարձ տրուեցաւ գործաւորսջ կողմէ: Անոնք որ ժամը 3ին կամ 6ին գացեր էին աշխատելու, տեսան որ հաւատարապէս կը վարձատրուէին ժամը 11ին գացողներուն հետ. որով բոլորն ալ «տան տիրոջ դէմ արասունջ կ'ընէին ու կ'ըսէին թէ, այս վերջինները մէկ ժամ գործեցին, և զանոնք հաւատար ըրիր ժեղի, որ օրուան ծանրութիւնը ու տաքութիւնը քաշեցինք»: Անոնք կը խորհէին թէ եղածը բացարձակ անարդարութիւն էր. քանզի անհաւատար աշխատանքի մէջ, հաւատար վարձատրութիւն կը տրուէր. — մէյ մէկ դահեկան:

Գործատէրը, մի քիչ ապշած և բարկացած, կ'ըսէ բողոքողներուն. «Միթէ ձեզի հետ ըրած սակարկութեանս մէջ հաւատարիմ չեղա՞յ. միթէ ձեզ ձեր իրաւունքէն զրկեցի՞ր. ևս ազատ չէի՞ր ուղածս ընելու. ինչո՞ւ ձեր աչքերը չար են — կը նախանձիք — բարերար ըլլալուս համար»: (Մատթ. Ի. 1-16):

Աստի՛ն տկնորեղով կատարուածը անարդարութիւն էր, սակայն մեր Տէրը կ'ըսէ. «Յեռինները պիտի ըլլան առաջին և առաջիններն ալ յետին»: Անոր ըսել ուղածը այս է. Աստուած իր սէրն ու շնորհքը սակարկութիւնով, չափով և կշիռով չի տար. այլ անտահման է անոր դուրսն ու սղորմութիւնը. մեղասաններու դժմուն թողաշխարհողներն ալ, ինչպէս աջակողմեան աւագակը, Աս-

տուժոյ շնորհքին արժանի պիտի ըլլան. ահա այս, Աստուծոյ արգարութիւնն է:

2.— Երկրորդ առակը որուն մէջ ևս անարգարութիւն կը տիրէ Անտուակ որդիին պատմութիւնն է:

Երկու եղբայրներէն կրտսերը, անտարակոյս, նկարագրով ինկած և բարքով ալ ապականած երիտասարդ մըն էր: Իր ունեցածը ցոփութեամբ և շուտաութեամբ փճացնելէ վերջ, վերադարձաւ իր հօրը տունը, և իր հայրը, սիրոյ ողջագուրումով ընդունեց զայն տունէն ներս:

Երէջ եղբօր աչքին, ասիկա անարգարութեան գլուխ դործոցն էր: Փոխանակ պատժելու և վանելու զայն տունէն, ճոխ ընդունելութեամբ երեկոյթ մըն ալ սարքած էր անոր, իբրեւ բարի պալուստ:

Արդարեւ, մարդկային նկատումներով երբ կը մօտենանք հարցին, եղածը անարգարութիւն էր, բայց սիրոյ և աստուածային չափանիշով պարտ ու պատշաճ էր եղելութիւնը:

Հաս, երեց եղբայրը փարիսեցիներուն մտայնութեան ներկայացուցիչն էր. օրէնքին տառին կառչելով փոխանակ ներկու, իր եղբայրը պատժել կը յանձնարարէր:

3.— Ուրիշ հոյակապ նմոշ մըն ալ Բ. Գիրք Թագաւորաց ժԲ. գլխուն մէջ կը գտնուի: Նաթան մարգարէն տեսնելով Դաւիթի ապօրինի ընթացքը կը դատապարտէր զայն, քանզի ան իր ցանկութեանց զերին դարձած քետացի Ուրիան սպաննել տալով անոր զեղանի կնիկան կը տիրանար: Եւ այս՝ մարգարէին ջղերուն դպած էր: Ինչպէս որ Եղիա խիզախօրէն Աքաաբի երեսին խօսած էր իր յանցանքները, և ինչպէս որ Յովհ. Մկրտիչ, համարձակած էր Հերովդէսին յիշել իր սճրածին մեղքը, ճիշդ այնպէս ալ, Նաթան շատ իմաստուն, սակայն ճարպիկ մերձեցումով մը հասկցուց թագաւորին թէ իր ըրածը անարգարութիւն էր: Դաւիթ խոտովանելով իր մեղքը կ'ըսէ մարգարէին. «Տէրջը դէմ մեղք գործեցի». և Տէրն ալ ներեց անոր մեղքը:

Վերջացնելէ առաջ պատշաճ է որ Պօղոս Առաքեալի գաղափարն ալ չօշափենք արգարութեան գաղափարին չուրջ:

Ըստ Առաքեալին մարդոց և Աստուծոյ միջև գոյութիւն ունեցող ուղիղ և բարոյական յարաբերութիւնը արդարութիւնն է: Ճիշդ մեղքին հակապատկերը: Ինչպէս որ մեղքը մարդս կը զատէ և կը զրկէ Աստուծոյ ներկայութենէն, արդարութիւնը ընդհակառակը կը մօտեցնէ. ուրիշ բացատրութեամբ՝ անմեղութիւնը արդարութիւնն է: Անմեղութիւնը որ միայն քառութեամբ կ'ըլլայ, Պօղոսի մտքին մէջ Աստուծոյ դատապարտութենէն ազատիլ է:

Ու այս դատապարտութիւնը կրնայ վերցուիլ մարդոց վրայէն մի-միայն Տէր Յիսուսի միջնցաւ և անոր հաւատաւով. (Յովհ. Գ. 17-20): Երբ Փիլիպպէի բանտապետը զարհուրած կը գոչէր՝ «Տէրեր, ին-ծի ի՞նչ պէտք է ընել որ փրկուիմ», Պօղոս և Շիղա կը պատաս-խանեն ըսելով. «Հաւատա՛ Տէր Յիսուս Քրիստոսի, ու պիտի փրկ-կըլիս՝ դուն ևւ քու տունդ. (Գործք ԺԶ. 30, 31): Պօղոս Առաք-եալ արդար կը կոչէ ամէն անոնք որոնք հաւատացեալ են. (Հը-ւովմ. Ա. 17, Ժ. 6):

Եզրակացութիւն:

Ինչպէս տեսնուի արդարութեան գաղափարը միեւնոյն նշա-նակութիւնը չունի զանազան ցեղերու և ժողովուրդներու մէջ: Եբրայեցիներու դրացի կարգ մը ցեղերու մէջ՝ մէկի գէմ երկու հասուցում պիտի ըլլար: Եթէ մէկը մէկ աչքով հանէր, դուն տ-նոր երկուքը հանելու իրաւունքն ունէիր. եթէ մէկը մէկ ակառփ կտարէր, դուն անոր երկուքը միասին կտարելու էիր:

Եբրայեցիներուն համար ասիկա անգթութիւն և անարդա-րութիւն էր. իրենք արդարութիւն գործած կ'ըլլային եթէ մէկի գէմ մէկ կը փռատէին թշնամին:

Է. և Ը. դարերու մարդարէներու շրջաններէն առաջ շեշտը օրէնքին գործադրութեան վրայ կը դրուէր. սակայն այս շրջանէն վերջ շեշտը իրաւունքի և արդարութեան վրայ դրուեցաւ:

Մեր Տէրը ասով ալ չգոհացաւ. «Լսե՛ր էք որ ըսուեցաւ. աչ-քի տեղ աչք: ու ականայի տեղ ականայ. բայց ես ձեզի կ'ըսեմ, չարին հակառակ մի կենաք, սիրեցէ՛ք ձեր թշնամիները»: Օրինաց արդարութիւնը կը պահանջէր ատել թշնամիները և սիրել բարե-կամիները: Յիսուս կ'ըսէ. «Օրհնեցէ՛ք ձեզ անիծողները և բարեք ըրէ՛ք անոնց որ ձեզ կ'ատեն, և ողօթք ըրէ՛ք անոնց համար որ ձեզ կը չարչրկեն ու կը հալածեն»:

Հրէից արդարութիւնը արտաքին էր և չինձու: Դպիրներն ու փարիսեցիները այնքան բծախնդիր էին օրէնքին գործադրու-թեանը համար որ մինչև իսկ անանուխին ու սամիթին և չամա-նին տատանորդը կը վճարէին, սակայն զանց կ'ընէին ծանր ևւ կաւուր բաները. օրինակի համար, դատաստանը և ողորմութիւնը և հաւատքը: Մէկ կողմէն սրբերուն և սրբեայրիներուն աւանդը կը կողոպտէին, միւս կողմէն երկայն երկայն ողօթք կ'ընէին:

Պօղոս Առաքեալ, հետեւելով իր Տէրոջ գաղափարին, շեշտը կը դնէ սիրոյ և շնորհքի վրայ: Ան կ'ըսէ. «Սիրելիներ, վրէժխն-դրութիւն մի ընէ՛ք ձեր անձերուն համար. եթէ քու թշնամիդ անօթեցեր է՝ հաց տար անոր. եթէ ծարու է՝ ջուր տար անոր,

քանզի դույս ընկելով անոր գլխուն վրայ կրակի կայծեր պիտի դի-
զես»:

«Չորէն մի՛ յաղթուիր». ահաւասիկ Հին Կտակարանը իր ամ-
բողջութեամբ. «Հապա բարիով յաղթէ չարին», ահաւասիկ Նոր
Կտակարանը իր իսկութեամբ:

Հալեպ

Վեր. Մ. Հ. ՄԱՐԿԱՆԵԱՆ



ՀՈԳԵՒՈՐ ԿԵԱՆՔԸ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՒՒՆ Է

Սկիզբիկ երկու հոսանքներ գոյութիւն ունին աշօր մեր մէջ հոգեւոր իրականութեանց նկատմամբ: Առաջինը հոսանք մըն է զոր կ'արժարժեն այն տեսակ մարդիկ որոնք իրենք զիրենք կարեւոր ցոյց տալու մտադրութեամբ որոշած են իրենցմէ դուրս վեհութիւն մը, բարձրութիւն մը չափանել: Անոնք կը ճգնին ուրանալ որեւէ հոգեւոր իրականութիւն, պարզապէս այն պատճառաւ որ իրենք հոգեւոր չեն: «Ճշմարիտ քրիստոնեայ ո՞ր կայ, մէկ հատ ցոյց տուէք ինձի» կ'ըսեն և ասպարէզ կը կարգան տարբեր հաւաքութիւններու մէջ: «Իրենք զիրենք հոգեւոր նկատող մարդաց մասին դուն ինձի» հարցուր: Ես անոնցմէ շատերուն սկիզբին ծուծը գիտեմ: Իրական քրիստոնեայ մէկ հատ իսկ չկայ»:

Այս տեսակ պոստաթիստութիւններ յաճախ կը լսուին 'տուներու, խանութներու և հաւաքութիւններու մէջ, համեմուած ծանօթ անձնաւորութեանց կեանքէն տանուած «Ջոխջախիչ» ապացոյցներով: Լսողներէն շատեր իրենց գլուխը կը շարժեն զարմացած, ուրիշներ գլուխնին կը խոնարհեցնեն ի նշան հաւանութեան: Ումանք կը փորձեն պաշտպանողական մի քանի բառեր մըթմրթալ վախկոտ թանով, որոնց ի պատասխան ճառամարանող անհատը ուրիշ ապացոյցներ եւս կը շարահիւսէ, մինչև որ բոլոր ընդգիծողիւր ձայները լռեն: Այս կերպով «յողթանակը» իրն է ամենուրեք:

Սկիզբիկ երկրորդ հոսանքը աւելի ծանրակշիռ է եւ իր ծագումը կ'առնէ փիլիսոփայութեան և գիտութեան մասնակի և կիսկատար ուսումնասիրութիւնէն: Սկիզբէն ի վեր փիլիսոփայութեան մէջ կարգ մը ծայրայեղ գաղափարներ քրիստոնէական սկզբունքներուն դէմ սկզբակի կամ անսկզբակի հակահոսանքներ յառաջ բերած են:

Եղիկուրեան փիլիսոփայութիւնը միշտ հաճոյքը ներկայացուցած է իբր վերջնական (ultimate) նպատակակէտը կեանքի: «Կե՛ր, խմէ՛ր և ուրախ լի՛ր»:— ահա՛ իրենց կարգախօսը: Այս կերպով ա՛նոնք մեծ հակահոսանք մը յառաջ քերին քրիստոնէական «խաչալ», «ծառայութիւն», «պարտականութիւն» գաղափարականին դէմ:

Սոսյիկները վերջին ծայր կը շէշան տիեզերական օրէնքը և մարդկային կամքը, իբր մեծագոյն սյփերը կեանքի: Այդ կերպով աղօթք առ Աստուած և Աստուծոյ հոգւոյն ներգործութիւնը մեր մէջ՝ զփուարութեանց յաղթելու համար՝ անխմտա գաղափարներ նկատուելու վտանգին մէջ կը գտնուին:

Deists կոչուած փիլիսոփաները թէպէտ կը դառնան Աստուծոյ գոյութիւնը, սակայն մեզ կը զրկեն մեզ սիրող մեր «Երկնաւոր Հօր» մէն:

Վերջին 400 տարիներու ընթացքին փիլիսոփայական սոյն գաղափարներուն վրայ աւելցան նաեւ կարգ մը գիտական տեսութիւններ, որոնց յարձակումը զօրացաւ քրիստոնէական սկզբունքներու դէմ, և ցնցեց մեր շատ մը հաւատալիքները:

Ժ.Չ. և Ժ.Ի. դարերուն մէջ հիմը դրուեցաւ արդի աստղագիտութեան և բնագիտութեան՝ Կոպեռնիկոսի, Գալիլէոսի և Նիւտոնի առաջնորդութեամբ: Անոնք և անոնց յաջորդներն բազմաթիւ փորձերով և ուստղական հաշիւներով գտան տիեզերքը կառավարող մեծ սկզբունքներն ու օրէնքները: Սոյն աշխատանքներուն իբր արդիւնք ի յայտ եկաւ թէ տիեզերքը կը կառավարուի անխախտ և անյղի Օրէնքներով, որոնք կը գործեն թուարանական ճշգրտութեամբ: Ասոր հակադրեցութիւնը այն եղաւ որ ոմանց համար տիեզերքը վերածուեցաւ օրէնքի վրայ հոստատուած շարժուն մեքենայի մը, ուր մարդկային անձնականութիւնը պզտիկցաւ, և ուր սրեւէ հրաշք կամ գերբնական միջամտութիւն անկարելի թուեցաւ:

Նոր դարերուն սկսաւ գիտական պրպտումներու և փորձարկութեանց շրջան մը: Ու այս պրպտողական և քննական ոգին մուտք գործեց նաեւ եկեղեցական իրերու, նշխարներու, ձեռագիրներու և հաւատալիքներու մարզին մէջ, և կարծիս հին «պարզ հաւատքը» օգը ցնկեցաւ: Վանքերու և եկեղեցիներու շատ մը իրերը իրենց հնութիւնը, և ուրեմն իրենց «սրբութիւնը» կորսնցուցին գիտական անաչառ պրպտումներու դատաստանին առջև:

Գիտական մեթոտի ձեռք ձգած յաջողութիւնները բարձր գիւրք մը տպահովեցին մարդկային մտքին համար, այնպէս որ ասան մը կարծուեցաւ թէ մարդկային խնայականութիւնն էր իշխող տարրը երկրիս վրայ, ու պո՛հ մը «հոգի», «հպկական տրմէք»

ներ» և «Աստուծոյ առաջնորդութիւնը» բառերը անհետացան մեր բառաթիւերէն: Վերադարձնումի շրջանին յառաջ եկած հիւմանիզմի (humanism) շարժումն ալ նպաստեց այս մտայնութեան ծառայման:

ԺԹ. դարու մէջանդերը Տարուինի առաջադրած բարեշրջումի (evolution) վարկածը շատերու ըմբռնումով այլանդակ կերպարանք մը տուաւ արարչագործութեան, եւ ստատածային տարրը մէկգի վանեց զարգացման պատմութենէն: Ոչ միայն բուսական և կենդանական կեանքը, այլ նաեւ մարդկութիւնը և անոր յառաջ բերած քաղաքակրթութիւնը բնական բարեշրջումի հետեւանք նկատուեցան: Նոյնիսկ, տմանք պնդեցին թէ քրիստոնէութիւնը առաւելարար բնական բարեշրջումի արդիւնքն էր քան մասնաւոր ստատածայայնութեան:

Բարձրագոյն քննադատութեան (Higher Criticism) առաջնորդները, քաջախիբուած բարեշրջումի հաւատացողներէն, միակողմանի և մասնաւոր ուսումնասիրութեանց նիւթ ըրին Աստուածաշունչը, անոր լեզուն և հոն արտայայտուած դադափարները, բաղդատելով զանոնք հին կրօններու հաւատալիքներուն հետ, եւ սկսան անկէ դուրս հանել «յաւելիալ» և «անհարազատ» մասերը: Այս կերպով Աստուածաշունչը կորսնցուց իր հեղինակութենէն մաս մը, և անոր մէջ գերմարդկային տարրը պղծակցաւ:

Եւ ահա յառաջ եկաւ գիտութեանց ամենէն երիտասարդը՝ հոգեբանութիւնը: Կարգ մը հոգեբաններ իրենց բաժինը բերին քրիստոնէութեան դէմ մղուող հակահոսանքին, աղօթք իջեցնելով ինքնաթեկադրութեան (auto-suggestion) մակարդակին, և զԱստուած վերածելով մարդկային մտքին մէկ ստեղծագործութեան:

* * *

Սկեպտիկ այս երկու շարժումները թէպէտ մեծապէս կը տարբերին իրարմէ, սակայն, յաճախ կը գաշնակցին իրարու հետ, եւ միասնաբար կը կատարեն իրենց յարձակումները Քրիստոնեայ եկեղեցիին և հոգեւոր ճշմարտութեանց դէմ: Անոնք միասնաբար ճշմիւրմ և այլանդակ կը գտնեն քրիստոնեայ կոչուած մարդոց կեանքը և անհիմ կը նկատեն հոգեւոր սկզբունքները: Նիւթը, մարդկային միտքը և տիեզերական օրէնքը կը հռչակեն իբր տիրող իրականութիւնները կեանքի:

* * *

Արդեօք հոգեւոր կեանք իրապէս գոյութիւն ունի: Նիւթէ,

միտքէ և օրէնքէ վեր հոգեւոր իրականութիւններ կա՞նք՝ փիլիսոփայութեան և գիտութեան սահմաններէն դուրս:

Փիլիսոփայութիւնը և գիտութիւնը հոյակապ շարժումներ են: Առաջինը կ'առնէ կեանքը, տիեզերքը իբր ամբողջութիւն, և կ'աշխատի ուսումնասիրել զայն իբր միութիւն մը. կ'ուզէ պրպակել կեանքի գոյապատճառը և պրպատումներ կը կատարէ իրականութեանց էութեանը մէջ: Իսկ երկրորդը աշխատանքներ և բնայուծարաններ հաստատելով փորձի կ'ենթարկէ նիւթն և սյժը, և սքանչելի գիւտեր կ'ընէ և մեքենաներ կը հնարէ: Եւ երկուքը միասին մեծ ծառայութիւն կը մատուցանեն ոչ միայն քաղաքակրթութեան, այլ նաեւ կրօնքի, զայն զգուշացնելով եւ հեռու պահելով աւելորդապաշտութիւններէ, զգացականութիւնէ, երկուստեքնէ:

Սակայն փիլիսոփայութեան և գիտութեան վերաբերմամբ երկու կէտեր միշտ ի մտի ունենալու ենք. —

1) Երկուքն ալ լրիւ տառապելու են մեր ուսումնասիրութիւններուն մէջ: Զմայնք միակողմանի և մասնակի ուսումնասիրել, և անոնցմէ հետեւութիւններ հանել մանկական և վտանգաւոր արկածախնդրութիւն մըն է:

2) Որքան ալ մեծ և օգտակար շարժումներ ըլլան փիլիսոփայութիւնն ու գիտութիւնը, անոնք իրենց սահմանափակումները ունին, որոնցմէ վեր չեն կրնար ելլել: Երբ քիչ մը գիտութիւն և փիլիսոփայութիւն սերտած մարդիկ կը սկսին վճիռ արձակել անոնց սահմանէն դերիվեր գտնուող իրականութեանց մասին, պարզապէս իմաստակութեան սահմանէն ներս մտած կ'ըլլան:

* * *

Կա՞ն իրականութիւններ որոնք աւելի վեր են քան փիլիսոփայութեան և գիտութեան սահմանները: Անոնցմէ երկու հատը կարելի է ներկայացնել հաս. Ա) Մարդկային անձնականութիւնը, և, Բ) հոգեկան ներքին սյժ մեղքի ու վախի դէմ:

Ա. Մարդկային անձնականութիւն:

Անկասկած ֆիզիքական մարմինն է և միտքն աւելի խորունկ և ընդարձակ իրականութիւն մըն է մարդ էակը: Մեր շարժումներէն և խորհածէն աւելի բարդ և վսեմ էակներ ենք: Իտէալ, վիհանձն ոգի, վճռակոտնութիւն, յարատեւութիւն, զոհողութիւն, և հոգեկան սյժ — ասոնք ամէն կասկածէ վեր իրականութիւններ են:

Ասոնք թէպէտ որոշ չափով գոյութիւն ունին սրեւէ անձի մէջ, սակայն ի՞նչ անսահման վիճակներ կը հասնին կարգ մը

հզական մարդոց հեանքին մէջ:

Մեծ իրականութիւն մըն է մարդկային անձնականութիւնը (personality), շատ աւելի իրական՝ քան մեր մարմինն ու ուղեղը: Ահնարկ մը նեաէ Լուսաւորիչի, Կանաթի, Շուալցբերի վրայ, եւ չես կրնար չզգալ այն հրապոյրը եւ ոյժը որ կը ցոլան անոնց կեանքէն: Ի՞նչ իտէալ: Վճռականութիւն եւ զոհարեում, որոնք ոչ մէկ պատուար կը ճանչնան, եւ որոնց ազդեցութիւնը դարուց ի դարս կ'իշխեն պատմութեան էջերուն վրայ:

Արդեօք կարելի՞ է որեւէ բնական օրէնքով բացատրել անձնականութիւնը: Պարզ նիւթը, միայն ու օրէնքը կրնա՞ն արտադրել զայն: Բարեշրջումով կրնա՞նք անոր ծագումը բացատրել:

Ի՞նչպէս կրնայ ծագում առնել Շուալցբերի հոյակապ իտէալապաշտութիւնը, Կանաթի եւ Լուսաւորիչի վճռականութիւնը եւ Քաւաւայի անապառ զոհողութիւնները՝ 16 տարի անդադար Քոպի ինկած մարդկային էակներուն փրկութեան ի խնդիր:

Անձնականութիւնը նիւթէ չի կրնար գոյանալ: Մաքի ալ արտադրութիւնը չէ: Անիկա այս աշխարհի արտադրութիւնը չէ: Անիկա աւելի նուստ եւ ցած զոյսցութիւններէ յոռաջ չի կրնար գալ:

Անձնականութիւնը բարեշրջումով չի գար: Անիկա ուրիշ ծագում մը ունենալու է, աւելի վեհ քան ինք: Անիկա ցոլացումն ու ներգործութիւնն է վսեմագոյն Անձնականութեան՝ մեր մէջ:

Իսկ տանկա փիլիսոփայութեան եւ դիտութեան սահմաններէն վեր կը մնայ:

* * *

Բ.) Հոգեկան ներքին ոյժ:

Հակասութիւններով լի դարու մը մէջ կ'ապրինք: Տարօրինակ իրականութիւններ կը մատուցանէ 20րդ դարը:

Այս դարու բնորոշող մէկ մեծ յատկանիշն է ելեկարական եւ այլ գիտական մարդերու մէջ հզա՞ծ յոռաջգիմութիւնը — լոյս, ոյժ, սառնարան, բառիօ, հեռատեսութիւն, բառար, չափնաւ, օդանաւ, ընդծովեայ, հիւլէական ոյժ, քիմիական դեղեր եւ զօրացուցիչներ, տաւներ, գիրքեր, թերթեր, դատախարակութիւն, եւն, եւն:

Նաեւ մեքենաներ, եւ մեքենականացած աշխատանքներ, մեքենայ դարձած մարդոց աշխատակցութեամբ:

Ե՛ւ հաճոյք, պար, ըմպելի, բազմախաղ, գինեակցաններ:

Ե՛ւ վախ, կասկած, հոգ, միջազգային անապահովութիւն,

ընտանեկան անհամաձայնութիւններ, զէնք և հիւլէական ուսմբ:

Ահա՛ իրականութիւնը: Հակառակ 20րդ դարուն մեր վայելած գիտական գիւրբութիւններուն, տրտում է մարդկութիւնը: Կը տառապինք, ումանք մոլութեանց ճիրաններուն տակ, ուրիշներ իրենց կասկածներուն, նախանձներուն և իրենց զործած մեղքերուն պատճառաւ, երրորդ դասակարգ մըն ալ պարզապէս կեանքի ովկիանին մէջ իրենք գիրենք անապահով զգալուն պատճառաւ: Ու զարմանալի է որ յաճախ մեր տօնախմբութիւններն ու քրքիջները ցնծութեան և ուրախութեան արտայայտութիւն ըլլալէ աւելի մեր ներքին թախիծն ու տրտմութիւնը քողարկելու և մոռնալու ձեւեր են լսել: Յաճախ ծիծաղի ու խնդուքի տակ կասկած, նախանձ կան թաքնուած:

Իբր արդիւնք այս ներքին թախիծի, երկու տեսակ մարդիկ կը վխտան մեր շուրջ. —

1) մակերեսային, ծանծաղ անձինք, զուրկ տմէն լրջութեան և խորանկութենէ, մոլի հաճոյքի եւ ծիծաղի, շատախօս, պըճնուէր և բամբասող:

2) Հոգեկան տագնապի տակ ընկճուած կեանքեր, ենթակայ ջգային պրկումի, կաթնածի, սրտի հիւանդութեանց և խելագարութեանց:

Այս երկրորդ տեսակէ մէկը կը նկարագրէ Լէսլի Ուեսըրհէտի «Psychology and Life» գրքին սկիզբը սա աղբւրով. —

«Մը. Բոթհուէլ նոստ է գիմացս, տեսակցութեան սենեակիս մէջ: Արցունք կայ աչքերուն մէջ: Բիշ հաք գլուխը կ'առնէ ձեռքերուն մէջ և արմուկները դրած է ծունկերուն վրայ: Հոտաշանքներ դուրս կուգան կոկորդէն:

«Ես կործանած մէկն եմ, տօքթոր, ըսաւ ան վերջապէս: Աւելի յառաջ չեմ կրնար երթալ: Միակ մէկ ելք կը տեսնեմ ազատուելու համար գժոխային այս վիճակէն, որուն մէջ կը գտնուիմ: Մի՛ կարծիր որ ես խնծի կը խզամ: Ո՛չ. պարզապէս կը յայտնեմ թշուառ վիճակս: Բժիշկս խնձմէ ձանձրացաւ: Զիս երկու տասնեակ անգամ քննեց, և ոչ մէկ հիւանդութիւն գտաւ մէջս: Երկու լեցուն զօրացուցիչ դեղեր և պրօֆայն խմեցի: Ոչ մէկ տարբերութիւն ըրաւ...: Յետոյ բժիշկս զիս ջիգերու մասնագէտ բժիշկի մը զրկեց: Ան ալ քննեց զիս և թելադրեց որ «ես խնծի բժմ» և չհրեւակոյցեմ որ հիւանդ եմ: Մարդիկ զիս չեն հասկնար: Գամ» և չհրեւակոյցեմ որ կատա՞ղ կ'ընեմ ես՝ որ կիյն մը և երկու Արդեօք կը կարծեն որ կատա՞ղ կ'ընեմ ես՝ որ կիյն մը և երկու գաւազներ ունիմ: Երբեմն կ'ուզեմ խնծի այս երկու խրատները տուող բոլոր մարդիկը սենեակի մը մէջ հաւաքել և անոնց եւս ապրիլ տալ այն տառապանքը որուն մէջ կը գտնուիմ»:

Գժրախտաբար Մր. Բօթհուէլ միայն մէկն է այն հազարաւոր անհատներէ որոնք նոյն կացութեան մէջ կը գտնուին: Քանի մը տարի առաջ Միացեալ Նահանգներու John Hopkins հիւանդանոցին մէջ աշխատող հոգեբույժ Բօթիշկ մը ստպէս ըստու. «Այս հիւանդանոցը եկող հիւանդներէն 40% ին հիւանդութեանց ծագումը մտային և հոգեկանն է»: Իսկ ներկայ եզոյ վիրաբույժ Բօթիշկները պնդեցին թէ համեմատութիւնը պէտք էր բարձրացնել 60% ի: Արդ, մեր նոյնիսկ ֆիզիքական հիւանդութեանց կէսէն աւելին արդիւնքն են հոգեկան առգնապներու, քան թէ մանրէներու:

Զարմանալի չէ որ ներկայիս ամենէն շատ զարգացող ճարտարաբուհականներն ու գիտութիւններն են հետեւեալները. —

1) Հիւլէական սուժը շինելու գիտութիւնը — մահ փութելու համար ամենուրեք, իբր արդիւնք աճող փոխադարձ անխտանալութեան և վախի:

2) Հոճոյքի զանազան և այլանդակ ձևեր, պարզապէս թաղելու սուք հոգեկան թախիծն ու մտահոգութիւնները:

3) Հոգեբուժութիւն — psychotherapy — բուժելու համար ջգային ու հոգեկան հիւանդութիւններ: Եւ սրբա՞ն կը բազմանան հոգեբուժութի կեդրոններ ամենուրեք, պարզապէս անոր համար որ արագօրէն կը բազմանան ջգային անհանգստութիւններ և հոգեկան առգնապներ:

Ասանց բոլորին ալ զարգացումը լաւ նշան մը չէ:

Արդ մէկ բան սրտէ է: Մարդիկ ամէն ժամանակէ աւելի այսօր կը փնտռեն ներքին խաղաղութիւն, ազատութիւն, սերտութիւն, ապահովութիւն, սիրալիկ փոխ-յարաբերութիւն. վերջապէս կեանք մը լի ճոխութեամբ և ցնծութեամբ:

Եւ կ'արժէ հարց տալ թէ արդի գիտութիւնը և փիլիսոփայութիւնը կարող են սոյն խաղաղութիւնն ու անգործութիւնը շնորհել մարդ արարածին: Թէ փիլիսոփայութիւնն ու հոգեբանութիւնը կրնա՞ն յանգստի մը խղճի խայթը հանգստացնել և անոր սիրտէն վախը փարատել: Անոնք կարող են մարդ արարածը փրկել մօլութիւններէ և նախանձէ:

ԺԱ. Գարուն ապրիլեան երկու բանաստեղծ փիլիսոփաներ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ. — Օմար իյայեամ և էլ Մաարրի: Երկուքն ալ ուսումնասիրեցին կեանքը և գտան թէ որքան աղտոտ ու զաղրելի էր անիկա: Ու երկու տեսակ լուծում առաջադրեցին:

Օմար իյայեամ առաջարկեց գինի և հոճոյք: Ահա թէ ինչո՞ւ: «Խայեամ գինին կ'երգէ ու կը խմէ միմիայն իր մշտադարձ իմացականութիւնը քնացնել կարենալու համար, մտնալու համար պահ մը մարդկային անգործութիւնը՝ առեղծուածներու հանդէպ,

չյիշելու համար գոյացութեան նախատինքը, քանի որ ան դաժան
ու անազարմ խաղ մըն է ու կը վերջանայ անէտցումով», կը գրէ
Արամ Չարըզ Օմար Խոյեամի «Քառեակ» ներս. թարգմանութեան
նախաբանին մէջ:

Անա տեսանք այս աշխարհը, ինչ որ տեսանք մեկ ոչինչ է,
ինչ խօսեցանք, ինչ լսեցինք, այս բոլորն ալ մեկ ոչինչ է,
Թե բովանդակ աշխարհն անցնիս դուն ծայրէ ծայր, միշտ ոչինչ է,
Կամ բանաւորուած տունդ սարիս՝ նմանապէս սա ոչինչ է:

Ուրեմն՝

Ներելի չէ՝ ուրախ սիրք մաշեցնել տառապանքով,
Ձուարք սաճող ժամանակն ալ նրմել, նրզմել վրէժի փարով,
Կարմրական ու մրեկահոտ գինին ինձ տուր, ո՛վ իմ սաղի,
Որպեսզի ես մոռնամ բոլոր բամբասանքներն, ո՛վ իմ սաղի:

Ու էլ Մտարրի իր լուծումը դառաւ փախուստի մէջ: Ան ձգեց
Պաղատար ու անոր բոլոր զեղխութիւնը ու անապատ քաշուեցաւ:
Աւետիս Իսահակեան «Արուլալա Մահարի» անուն իր գրութեան
մէջ հետեւեալ բառերը կը գնէ փիլիսոփային բերանը. —

«Գնա՛, փարաւան, հողմերի դիմաց անցկուն գնա՛, փայլե՛, կանգ մի՛ առ .
Այսպէս եր խօսում իր արժի խորքում Աբու Մահարին մեծ բանաստեղծը,
Շառաչեք գլխիս, ամենի հողմեր, դո՛ւք, մերիկներ, պայթեցե՛ք գլխիս,
ես բաց նակասով ձեր դեմն եմ կանգնած, զարկեցե՛ք նակսիս,

ես վախեցող չեմ:
ես ետ չեմ դառնալ պիղծ փայտներէ, ուր բազմաթիւ կրէքն եմ եղում,
Քաղաքներն արնոտ, ուր մարդը դաժան յօճոտում է միշտ իր նմաններին:»

Անա երկու լուծում: Մին կ'ուզէ իր ներքին տառապանքը
թողել գինիի բաժակին մէջ, իսկ միւսը մարդոցմէ կը փախչի,
ձգելով որ մեղքի ու ազատութեանց զերի մարդկութիւնը իր իսկ
գարշաճութեան մէջ կնքուի:

Ներկայ բժշկութիւնը և հոգեբանութիւնն ալ տարբեր լու-
ծում մը չունին: Բժշկութիւնը հոգեկան հարցերու արդէն գոր-
ման մը չունի. իսկ հոգեբանութիւնը հիւանդութիւնը վերլուծե-
լու, անոր պատճառները և բնոյթը հասկնալու կ'օգնէ միայն, սա-
կայն միջոց մը չունի մարդս անհանգիստ ընող յուշերու և խղճի
խայթին դէմ, և չի կրնար վստահութիւն, խաղաղութիւն չնոր-
հել անոր:

* * *

Սակայն ասիկա իրականութեան մէկ մասն է միայն: Աշ-
խարհիս ամէն կողմը փոքր է թիւը այն մարդոց որ իրենց հո-

գեղական տաղնապներուն, խղճահարութեանց և գաղաղամեկուն լուծումը և գարմանը գտած են մի այլ կերպով:

1948ին գիրք մը հրատարակուեցաւ Պէյրութի մէջ «Կենդանի վեհաներ» խորագիրով: Անիկա կը պարունակէ ներկայիս ապրող 33 հայ քրիստոնեաներու վկայութիւնը Աստուծոյ հօգիին իրենց կեանքին մէջ յառաջ քերած փոփոխութեանց մասին: Շատ ուրախ ենք որ վերջերս «Ջանտէր» թերթին ալ տրձագանգը կ'ըլլայ վերջին 50 տարիներուն մեր մէջ ապրած և մեզի ազգակից կարգ մը քրիստոնեաներու մասին կենդանի վկայութիւններու: Ասանց մէջ կան տրհնոտաւորներ, ուսուցիչներ, գինուորականներ, զեղազօրձներ: Վերոյիշեալ անձինք իրենց կեանքին մէջ տկարութիւններ կրնան ունեցած ըլլալ, սակայն ահաւասիկ խումը մը հայեր, մեծամտաւոր մեր մէջ ապրած, սրտնք բաց ճակատով կը վկայեն թէ Աստուծոյ շնորհքով իրենց մէջ կեանքի սրտ փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած է, հոգեկան այժ ստացած են, և այժմ ներքին խաղաղութիւն և ցնծութիւն ունին, ինչ որ իրենց մէջ կը պակտէր նախապէս:

Ասոն անձինք չորս աստակ փոփոխութեանց մասին կը վկայեն:

1) Ոմանք կը վկայեն թէ իրենք գերի էին այլեւայլ մութութեանց, սակայն հրաշալի կերպով ազատուեցան անոնցմէ: Ա'լ գերի չեն: Աւելի ըլլալով իրենց նախկին ցած կեանքէն իրական վերականգնում մը ունեցած են: Ես անձամբ կը ճանչնամ Պէյրութի մէջ երկու անձինք, սրտնք իբր մարդ երեսը չէի կրնար նայիլ. հիմա պատուական երիտասարդներ են, * և հրապոյր և անձնակառութիւն ունին:

2) Շատեր կը վկայեն թէ տաղնապալից կեանք մը կ'ապրէին, սակայն երբ փրկուեցան՝ ներքին խաղաղութիւն, ներգաշնակութիւն գտան և այժմ գրախոսանման ընտանեկան կեանք մ'ունին: Ահա՛ անոնցմէ մէկուն վկայութիւնը իր իսկ բառերով. «Վերջապէս գիւհար մը գարձած էի: Մարդսցմէ կը վախնայի, այդ պատճառաւ կ'ուզէի ամայի տեղեր երթալ: Գիշերները քուն չ'ունէի, օգիտվ կը քնանայի և սիկարով կը մխիթարուէի: Կարծես խենթի պէս էի... Օր մը ձեռքս սողմաններու գիրք մը անցաւ, սրուն մէջէն կ'որդացի 88րդ սողմասը: Գանդատի, խնդրանքի, սղորմութեան ու աղաչանքի տողերն էին որ անասուած քերնէս դուրս կը թռչէին: Յետոյ ընտանեօք ձեռքերնիս լայնատարած Տէր Յիսուսի կ'աղաղակէինք. «Ո՛վ Տէր, Դուն գիտ' մեզի, Քեզմէ զատ ուրիշ մէկը չ'ունինք»: Աղօթքի աղբիւր մըն էր յորդեցաւ մեր բերաններէն: Ո՛հ, խաղաղութիւն եղաւ մեր չորս գին:

ուրախութիւն, խինդ, բերկրութիւն պաշարեցին մեզ: Հազար փառք իր սուրբ անուան»: (Կենդանի Վկաներ. էջեր 44-46):

3) Ոմանք վկայեցին թէ երբ հոգեւոր նոր փորձառութեան տիրացան, բաժուեցան իրենց ֆիզիքական մէկ ակտէն: Ահա՛ անձնական վկայութիւն մը, որուն ճշգրտութեան հայրս անձամբ սկսնաւուսէ:

Երեսնական թուականներուն Հալէպի Ալթունեան Հիւանդանոցին մէջ կար մահամերձ հիւանդ մը, որմէ բժշկապետը ամէն յայտ կտրած և զայն կղզիացուցած էր սրահի մէկ կողմը, որտեղ պէս յայտնելով անոր որ մօտալուս էր մահը: Ուրբաթ օր մըն էր, երբ հայրս այցելութեան գացած էր այդ հիւանդանոցը: Կարգ մը հիւանդներ այցելելէ ետք, հայրս հիւանդապահուհիին կը հարցնէ թէ արդեօք ուրիշ հայ հիւանդ մըն ալ կա՞յ, որուն կրնար օգտակար ըլլալ: Վերջինը կը յայտնէ թէ մահամերձ հիւանդ մը կայ, սակայն փոխանցիկ հիւանդութիւն մը ունենալուն համար կղզիացուած էր: Հայրս կը մօտենայ հիւանդին, ու կարճ կերպով փրկութեան աւտարը կուտայ անոր: Մարդը պառկած տեղէն ապաշխարութեան ազօթք մը կը մտաուցանէ Աստուծոյ: Հայրս տուն կուգայ: Յաջորդ երեքշաբթի հայրս դարձեալ կ'այցելէ հիւանդանոցը, ու մահամերձ հիւանդին մահճակալը պարտապաշտօնէ կը արածի: Յետոյ հիւանդապահուհիին կը հարցնէ թէ ի՞նչպէս մեռած էր հիւանդը: Հիւանդապահուհին կը յայտնէ թէ հիւանդը ոչ միայն չէր մեռած, այլ առողջացած՝ տուն գացած էր: Ահա հիւանդին բերնին վկայութիւնը: «Երբ Աստուծմէ ներդուրսիւ խնդրեցի մեղքերուս համար, որովս վրայէն ջաղացքի քարերու պէս ծոնքութիւններ վար ինկան, ու այդ վայրկեանին սկսայ բարեփոխ, ու երեք օրուան մէջ սաքի կանգնեցայ»:

Այս առթիւ կ'ուզեմ մէջբերում մըն ալ ընել Տր. Երնկէն, որ կեդրոնական Եւրոպայի մեծագոյն հոգեբոյժներէն մէկն է.—

«Վերջին 30 տարիներու ընթացքին քաղաքակիրթ աշխարհի ամէն կողմերէն՝ շատեր ինծի դիմեցին, իրենց հոգեկան տագնապներու մասին իմ թերադրութիւններս առնելու: 35 տարեկանէն վեր ինծի եկող անհատներուն առանց բացառութեան ամէնուն ալ հիւանդութեանց ետին բուն հարցը այն էր որ կեանքի հանդէպ կրօնական ուղի դիրք մը չունէին: Վստահարար կրնամ յայտարարել թէ անոնց ամէնն ալ հիւանդ ինկած էին, պարզապէս անոր համար որ կրօնացուած էին ինչ որ կենդանի կրօնք մը կուտայ իր հետեւորդներուն: Եւ անոնցմէ ոչ մէկը կրցաւ բաժուիլ առանց հոգեւոր ուղի դիրք մը վերաբաշխելու իր մէջ»։ (*)

(*) Տես «Modern Man in search of a soul», էջ 262:

4) Հոգևոր փորձառութիւնը քաջարի գիրք և անպարտելի սգի շնորհած է կարգ մը անձնաւարութեանց: Ահա դէպք մը Վեր. Սանատրուկ Շանդանի կեանքէն, իր իսկ բառերով. —

«1915 տարուան Հոկտ. 25ի իրիկունն էր: 34 բանտարկեալներ, որոնցմէ մին ես, թուրքեր բանտէն հանեցին մօտակայ ձորը տանելու, նախ կոշտպտելու և յետոյ սպաննելու: Երբ ձորը հասանք, և թուրք խուժանը սկսաւ իր ոճրագործութեան, հեռուէն ձիաւոր մը մօտեցաւ մեզի քառասմբակ: Անիկա յայտարարեց թէ անոնք որ իսլամ կրօնքը ընդունելով 24 ժամուան մէջ կրնային նոր ինքնութեան թուղթ մը հանել, սլջ պիտի մնային: Հազիւ 18 ժամ անցած էր, և կապալներս սպանդանոց մօտեցած էինք, ուրիշ ձիաւոր մ'ալ հասաւ, ձեռքը կարգ մը թուղթեր: Իմ թուղթըս ալ մէջն էր, տիկինս մեծ նեղութիւնով կրցած էր ինքնութեան թուղթս փոխել և ինծի զրկել: Ժամանակ մը արձանի պէս մնացի, յետոյ թուղթը ընդունեցի և տուն վերադարձայ:

«Ազատութիւնս շահեցայ, սակայն անիկա մահէս աւելի ծանր կուգար ինծի: Ո՛չ գիշեր և ոչ ալ ցորեկ հանգիստ էի:

«Օրեր անցան: Օր մը որսչեցի կուսակալին երթալ և խոտափանիլ մեզքս: Սակայն կարելի չէր կուսակալը անձամբ տեսնել: Պէտք էր գրութեամբ մը գիմել անոր: Ահա գրութեանս պատճէնը:

«Վսեմափայլ Տէր Կուսակալ,

Ժամանակ մ'առաջ երբ մեզ մեռցնելու կը Տանէին, վախու պատճառաւ ընդունեմ եմ փոխուած ինքնութեան թուղթ մը: Բայց այս գրութիւնով կ'ուզեմ րսել րէ այդ թուղթը ընդունեմ վայրկեանէս սկսեալ սոսկալի խղճահարութիւն մը եւ Տագնապ մը ունեցած եմ, այնպիսի Տագնապ մը որ յաւէտ կ'այրէ զիս, եւ սիրս կը տոչորէ դժոխային կրակով մը: Ես պզտիկ հասակէս Քրիստոսը ապրած եւ Քրիստոսը Բարոգած եմ: Անկարելի է որ իմ ետրիւնս փոխուի: Չեմ ուզեր իրականութիւնը կեղծել եւ ձեզ խաբել: Ես քրիստոնեայ եմ, եւ քրիստոնեայ պիտի մնամ, հոգ չէ րէ ի՛նչ ըլլայ հետեանք»:

Կեսարիոյ Բողոքական եկեղեցւոյ Հովիւր

ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ ՇԱՆԴԱՆԻ

«Ազերապիրը կուսակալին գոնապանին տուի: Քիչ ետք կուսակալը զուրս ելաւ ազերապիրը ձեռքը, եւ զուհաստած: «Այս ազերապիրը քրճկդ է»: «Այս', տէր իմ»: «Դուն Բողոքական եկեղեցւոյ հովիւն ես»: «Այս', տէր իմ»: «Այս սատրագրութիւնը քրճկդ է»: «Այս, տէր»: «Ի՞նչ ըսել կ'ուզես այս ազերապիրով»:

«Տէ՛ր իմ, ըսել կ'ուզեմ որ ես քրիստոնեայ եմ, եւ կը մերժեմ ձեր տուած ինքնութեան թուղթը: Մահը կորսնցուցած է իր ստորստիք ինծի համար: Պատրաստ եմ Յիսուսիս համար մեռնելու: Եկած եմ ձեր առջեւ եւ ամէնուն առջեւ վերջին անգամ իմ պաշտելի Փրկիչս դաւանիլ եւ նահապետելի: Պատրաստ եմ ձեր հրամանին»: Կուսակալը, ազերսագիրս ձեռքը, ներս մտաւ ու դուրս ելաւ, եւ հաստատ լուրջ ձայնով մը ըսաւ. «Կեանքիս մէջ ձեզի պէս քաջ անվեհեր հերոսի մը չեմ հանդիպած: Զեզի պէս քաջազուն մը ապրեցնել իմ փառքս պիտի ըլլայ: Գնա՛ խաղաղութեամբ. պիտի չմեռնիս»: «Կենդանի վկաներ» էջ 127-129:

Ահա՛ անձնականութեան եւ հոգեւոր ոյժի կենդանի նմայններ: Գիտութիւնն ու փիլիսոփայութիւնը ո՛չ կրնան ժխտել ասոնց իրականութիւնը եւ ոչ ալ բացատրել զանոնք բարեշրջումով կամ տիեզերական օրէնքով:

Մենք կը հաւատանք գիտական օրէնքներուն եւ սկզբունքներուն, սակայն գիտենք նաեւ թէ անոնց ետին կը կենայ անսնցմէ զերիփիւր մեր երկնաւոր Հայրը, որ աւելի՛ մեծ է քան իր հաստատած օրէնքները:

Կը հաւատանք նաեւ թէ արարչագործութեան գլուխ-գործոցն է մարդկային անձնականութիւնը, զոր Աստուած իր պատկերովը ստեղծեց, եւ որուն հետ անձնական հաղորդակցութիւն ունի:

Կը հաւատանք թէ Աստուծոյ եւ մարդ էակի միջեւ զոյսութիւն ունեցող հաղորդակցութիւնը աւելի մեծ ու խորունկ իրականութիւն մըն է քան բնական օրէնքները տիեզերքի, եւ մարդկային անձնականութիւնը իր վեհութիւնն ու փառքը կը գտնէ իբր արդիւնք Աստուծոյ հետ ունեցած սոյն կենդանի հաղորդակցութեան: Եւ Աստուած իր Միածին Որդին զրկեց որպէսզի մարդ էակը սոյն կենդանի հաղորդակցութիւնը կարենայ մշակել իր հետ եւ հասնի իր վեհագոյն մակարդակին:

Ահա՛ հոգեւոր կեանքը եւ անոր հիմնական սկզբունքները:

Մ. Յ. ՇՆՈՐՀՕՔԵԱՆ

ԱԿԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻ

ԿԱՐԳ ՄԸ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԷՋ

Մարդ իր բնական վիճակին մէջ միշտ եղած է զարգացող էակ մը, որուն յառաջդիմութիւնը, սակայն, տեղի ունեցած է աստիճանաբար և անդգալի կերպով: Երբ մարդիկ կը փափաքին այս զարգացումը ապահովել շատ արագ կերպով, կամ պէտք կը տեսնեն բոլորովին նոր գաղափարներ չուսով իւրացնել և տարածել, իրենք զիրենք ստիպւում կը զգան յեղափոխութեան գիւղանք: Ֆրանսական և Սովետական յեղափոխութիւնները այսպէս պատահած են, որոնք մարդկութեան համար իրապէս նոր և թանկագին գաղափարներ տուած են:

Եւրոպական վերածնունդի սկիզբը՝ Ժ.Գ. դարուն՝ ծայր տուաւ արուեստներու և գիտութիւններու անսովոր զարթոնք մը: Այս շրջանին էր որ Օքսֆորտի նման համալսարաններ հիմնուեցան: Յաջորդ երկու դարերու միջոցին երկրախուզական շարժում մ'ալ երևան եկաւ, որուն առաջնորդները հանդիսացան Գալմպսոն և Մակելլան: Ասոնք և ուրիշներ մարդկութեան ծանօթացուցին աշխարհիս անձնօթ մնացած շատ մը անկիւնները: Այս երկու շարժումները եւրոպական լուսաւորութեան կարեւոր ազդակներն եղան և Լուսերի կրօնական յեղափոխութեան ճամբան պատրաստեցին: Վերջապէս Բողոքական Շարժումը բռնկեցաւ 1517ին, որ եւրոպան երկու ընդգլխադիր ճակատներու բաժնեց: Կրօնական պատերազմը շարունակեց Ժ.Ջ. և Ժ.Է. դարերուն միջոցին, պատճառելով յիսուն միլիոն մարդերու կորուստը: Այս կռիւները շատ

մը հաւատաքննական ատեաններու և կազմակերպեալ ջարդերու տեղի տալին, ինչպէս որ պատահեցաւ Ս. Բարթոլիմէոսի գիշերը, ուրիշ բերաւ որ մարդոց մահուան պատճառ եղան: Վերջապէս Բարբաղիոսեթիւնը տմբորէն հաստատուեցաւ՝ աշխարհի համար ապահովելով խիզճի և միաքի ազատութիւնը:

ԺԹ. դարու սկիզբները միախնարներ այս շարժումը Մերձաւոր Արեւելք բերին: Նախապէս հայերու մէջ զարթոնք մը սկսած էր արդէն: Իսկ Ամերիկեան Պարտի միախնարներ Կ. Պոլիս հաստատուած Հայ. Առաքելական Եկեղեցիի մէջ բարեկարգութեան շարժում մը ծայր տուած էր, որ քիչ ետքը վերածննդու Բարեպաշտական Միաբանութեան, և զոր միախնարներ քաջալերեցին: Այս Միաբանութիւնը ապա ծանօթ պատճառներով փոխուեցաւ Հայ Աւետ. Եկեղեցիի:

Աւետարանական Շարժումը մեր մէջ միայն կրօնական մարդին մէջ չէ սահմանափակուած: Անիկա ընկերային, ընտանեկան, իրթական, առողջապահական, անտեսական և ուրիշ մարդերու մէջ ալ վերացնող սյմ մը եղած է:

ԱԼԵՏ. Շարժումը քնկերային մարզի մեջ: Ասկէ հարկը տարիներ առաջ մեր ընկերային կեանքը շատ ողորմելի վիճակ մ'ուներ: Տգիտութիւն, անդրադատութիւն, աւելորդապաշտութիւն և նախապաշարում ընդհանրացած երեւոյթներ էին: Իզական սեռը բարբաղիւն անտեսուած էր, ան այր մարդուն սարուն էր: Կանխահաւ ամուսնութիւնը աւերներ կը գործէր: Ժողովուրդի լուսաւորութեան համար միջոցներ — գիրք, թերթ, դպրոց, բեմ — կը պակսէին: Մաւրթան Մահմեւ Բ.ի և Սուլթան Մէճիտի օրերուն հայերը բազմաամամբ նախկին դարերուն անտեսապէս բարգաւաճ և քաղաքականապէս ապահով վիճակի մէջ կը գտնուէին, և կառավարական չրջանակներու մէջ բարձր գիրքեր գրուած էին: Յետը Փաշա Տառնանի և Յարութիւն Ամիրա Պէգհեանի պէս ազդեցիկ հայեր կային: Հայութիւնը, սակայն, հարստութիւնէ և պատուոյ աթոռներէ աւելի ուրիշ բաներու կը կարօտէր: Պէտք էր անոր ընդհանուր ընկերային կեանքը բարձրացնել: Աւետարանական Շարժումը ահա այս գործին մէջ կարեւոր և արդիւնաւոր ողդակ մը հանդիսացաւ: Ան նախախնամական կարգադրութեամբ և ճիշդ ժամանակին յայտնուեցաւ իր այս դերը կատարելու համար:

Վերջին յիսուն տարիներու ընթացքին պատահած ջարդերը, հալածանքները, տարադրութիւնները, գաղթերը չկրցան կասեցնել հայու զարգացումը օտար ափերու վրայ իսկ: Պէտք է չեչտեւի որ այս զարգացումի մէջ Աւետ. Շարժումը իր մեծ բաժինը

ուներցած է. ան ոչ միայն Աւետարանական հայերուն այլ համայն հայութեան զարգացման ստատարած է. ամենէն փոքր գիւղերու մէջ իսկ ան դպրոց և բնմ հաստատելով ծառայած է, և կը շարունակէ ծառայել:

Ընտանեկան կեանքի մէջ Աւետ. շարժումը բարերար ոյժ մը եղած է: Անոր շնորհիւ ընտանիքի անդամներուն մէջ աւելի պարտաճանաչութիւն և իրարու հանդէպ աւելի գուրգուրանք արթնցած է: Ընտանեկան սրբութիւնը և եկեղեցացորդութիւնը արդէն մեր ազգային յատկանիշներն եղած են, որոնց հաւատարիմ մնալով հայը կրցած է իր գոյութիւնը պահել այսօրն զարեր: Մեր այս առաքելութիւնները Աւետ. Շարժումի միջոցաւ նոր և աւելի փայլ մը ստացած են: Ընտանիքի մէջ աղջկանց կրթութիւնը կարեւոր կերպով ուշադրութեան առարկայ եղած է: Մնողները այս նպատակի համար ամէն զոհողութեան յօժարած են: Աւետ. Շարժումը նկարագիր կազմելու մէջ ընտանեկան կրթութեան կարեւորութիւնը՝ մինչև անգամ անոր զարգացի կրթութենէն աւելի մեծ գեր մը խաղալը՝ մեզի սորվեցուցած է: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ Աւետ. Շարժումէն ծագում առած մանչերու և աղջկանց շատ մը գոյէճներ մեր ընկերային, ընտանեկան կեանքի մակարդակը և մանաւանդ իշական սեռը բարձրացուցած են:

ԱՌԵՏ. Շարժումը առողջապահական տեսակէտէ գիտնէք: Կեանքի առաջին երկու տարիներուն մէջ նորածիններու խնամքը յոյժ կարեւոր հարց մըն է: Անոնք ի՞նչպէս պիտի կերակրուին, ի՞նչպէս պիտի հազուին, ի՞նչպէս պիտի խնամուին: Ասիկա արդի բժշկութեան մէջ շատ կարեւոր մասնադիտական ճիւղ մը եղած է: Տգէտ և խնամել չգիտցող ժողովուրդի մը նորածիններուն հարիւրին յիսունը կը մեռնին կեանքի առաջին երկու տարիներուն միջոցին, այսինքն մարդկութիւնը իր թիւին կէսը կը կորսնցնէ երկու տարիներու ընթացքին: Ասիկա սարսափելի կորուստ մըն է, որ՝ սակայն՝ կրնայ արգիլուիլ: Անա այս տեսակէտէն Աւետ. Շարժումը մեր օգնութեան հասած է: Գոյէճներու մէջ հրահանգներ տալով, մայրական ժողովներ սարքելով, բժշկական և առողջապահական դասախօսութիւններով, օտար լեզուով հրատարակութիւններ գիրքերու և թերթերու միջոցաւ ուսումնասիրելով և զանոնք ծանօթացնելով հասարակութեան՝ կացութիւնը բարելաւած է: Մենք ի բնէ մաքրասէր ազգ մը և զամենք. բայց այս մասին ալ մեր մէջ մեծ յառաջգիւղութիւններ կատարուած են: Առանին մաքրութեան և բժշկական մաքրութեան միջև բաւական տարբերութիւն կայ: Մեր ժողովուրդը բժշկական մաքրութիւնն ալ չափով մը սորված է:

Պարտի միոխնարները Աւետ. Շարժումը մեր մէջ տարածե-
լու համար առաւելապէս գործածած են հետեւեալ երեք միջոցնե-
րը. 1) Անոնք ժողովուրդէն հետեւ պահուած Աւետարանը աշ-
խարհարարի թարգմանելով, ժողովուրդին ձեռքը տալին և զայն
բարոյեցից ըմբռնելով և մամուլով: 2) Մինակ քարոզութիւնը բուռ-
կան չհամարելով իրենց կեանքովը Աւետարանի կենդանի օրինակը
տալու աշխատեցան և օգտակար եղան: Կեանքով քարոզել՝ քա-
րոզելու ամենալաւ կերպն է: 3) Անոնք կրթական գործունէութե-
թիւնը Աւետ. Շարժումին միացնելով, շատ յաջող արդիւնքներ
ձեռք ձգած են: Մերձաւոր Արեւելքի եօթը զուէճները՝ մեր մէջ
հրաշքներ գործած են: Քարոզութիւն՝ ըմբռնելով, մամուլով և առօր-
եայ կեանքով, և կրթութիւն՝ ներդաշնակ գործակցութեամբ՝ մեր
կեանքը կերպաւորած են անոր բոլոր մարդերուն մէջ: Ասոնց
առջև ազիտութիւնը, անգրագիտութիւնը և նախապաշարում-
ները ձիւնի պէս հալած են:

Այս առնչութեամբ կարելի է զանց տանել կարգ մը մեծ և
սիրելի զէմքերու անունները, որոնք մեզի ծառայած և և իմ
կեանքիս վրայ մեծ ազդեցութիւն թողած են: Ասոնք են՝ Կ.
Պալատի Տր. Սալբուս Համլինը և Տր. Ի. Բեկուր, Անթէպի Տր. Թ.
Թրօպրիճը և բմիչի միոխնար Տաթթ. Շէփըրտը, Ուրֆայի Միս
Շաթթըրը, Գոնիայի Տաթթ. Տաթը և Թիլինը, Տարսնի Տր. Քրիս-
թին և Նարիշները: Այս ազնիւ հոգիները շատոնց մեռած զացած
են. բայց ոչ, անոնք մեր մէջ առկաւին կ'ապրին, և պիտի ապ-
րին: Օրհնեալ ըլլայ անոնց յիշատակը: Անոնք մեզի սորվեցուցին
ուրիշներու ծառայելու սերտութիւնը, ուրիշներու հանգէպ թոյ-
լատու ըլլալու վստահութիւնը, պարտութեան մէջ յաղթութեան
գաղանիքը:

Գեմնկրասի կը նշանակէ ժողովրդապետական վարչաձև. այ-
սինքն այնպիսի վարչական դրութիւն մը որուն միջոցաւ ժողո-
վուրդը խիղճի, միտքի, լեզուի և ընտրութեան ազատութիւն վա-
յելելով ինքզինքը կը կառավարէ: Աւետ. Եկեղեցին այս գրու-
թիւնը ասկէ հարիւր տարի առաջ սրբեգգում է: Որչափ որ զիտեմ
առմկավարութիւնը (գեմնկրասի) Մերձաւոր Արեւելքի մէջ առա-
ջին անգամ ըլլալով Աւետարանական Շարժումով մտաք գտած
է: Դար մը առաջ, մեզի պէս ժողովուրդի մը համար, սակայն,
այս վարչաձևը չափէն առկա տրուած ազատութիւն մը եղած է,
և զժառարութիւններ առնեցած ենք: Յամենայն զէպս, սակայն,
այս վարչաձևը հարիւր տարիներ մեր եկեղեցիներուն մէջ փոք-
րած և օգտակար եղած է: Ահա՛ Աւետ. Շարժումի մեզի ըն-
ծայած մեկ ուրիշ ծառայութիւնը:

Անշուշտ Աւետ. Շարժումէն ամենէն աւելի օգտուողները Աւետարանականները եղած են: Բայց անուարանալի իրողութիւն մըն է որ մեր Մայր եկեղեցին ալ անուղղակի կերպով շատ օգտուած է անկէ: Այս առթիւ պէտք կը տեսնենք կարեւորութեամբ յիշել հետեւեալ կէտերը. —

Ա) Ձեռք ուզեր տալ այն զաղափարը թէ Աւետ. Շարժումով նոր կրօնք մը մուտք գտած է հայութեան մէջ. ո՛չ, երբե՛ք: Նոր կրօնքը մեր մէջ տակէ շատ դարեր առաջ ասորի և յոյն միսիոնարներու և մանաւանդ մեր մեծ հայրապետին՝ Գրիգոր Լուսաւորչին՝ միջոցով մուտք գտած է. մենք Աւետարանականներս վերջէն անոր մէջ մտած յաւելւածներուն դէմ միայն բողոքած ենք:

Բ) Այս առիթով յիշուած բոլոր յառաջդիմութեանց պատիւը միայն մեզի չէինք ուզեր սեփականել: Ձեռք ուզեր ըսել թէ անոնք միմիայն Աւետ. Շարժումի շնորհիւ կարելի էին կամ եղած են: Միայն թէ Աւետարանական Շարժումը նախաձեռնարկ եղած է, և կարճ ժամանակի մը մէջ զարգանալու առիթը ընծայած է. և միսիոնարութիւնն ալ կարեւոր դեր մը ունեցած է անոր մէջ:

Գ) Իբր ոչ-կղերական անհատ մը, սակայն, երկու կողմերն ալ կ'ուզենք զգուշացնել ծայրայեղ արտայայտութիւններէ: Լուսաւորչական հայը պէտք չէ խորհի որ Բողոքական հայը աշխարհոն և աշխարհքը մէկն է: Իսկ Բողոքականն ալ պէտք չէ մտածէ որ Աւետարանականութիւնը իր միջոցով մտած է հայութեան մէջ:

Մենք այն խոր համոզումը ունինք որ Աւետ. Շարժումը մանաւանդ կոչում մ'ունէր, սրուն հաւատարիմ գտնուած ենք հորիւր ատրիներէ իվեր: Մեր մաղթանքը այն է որ յարմար պարագաներ ստեղծուին, որպէսզի յարմար ժամանակին այս երկու եկեղեցիները կրկին միանան:

Ասկէ հորիւր տարի առաջուան համայնքէն աչսօր մէկ հատ իսկ չկայ: Մենք այ իբր երբորդ սերունդ այս թափառեմէն անցնելու վրայ ենք: Մենք մեր Աւետարանական նոր սերունդին ժառանգ կը թողունք այս թանկագին Աւետարանական Շարժումը իր բոլոր արժէքներով, որոնց արիւնտալու և պահելու համար աշխարհ մեծ գոհալուցիւթիւններ ըրած և շատ արիւն թափած է: Պէտք է գնահատել զայն և հաւատարիմ մնալ անոր: Աւետարանական Շարժումը շատ թանկ գնով ծախու տոնուած բարձրարժէք գտնծ մըն է: Մարդ պէտք է իր անձը, իր ուղիւր, իր կրօնքը և իր Աստուածը իրենց պատշաճ տեղերը գնէ և գտնոնք իրարու հետ չչփոթէ:

Հայկակ

Տպ.թ. ԱԽԵՏԻՍ ՃԷՊԷՃԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐԸ ԵՒ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

«Աստուած առաջուց սահմանեց իր Որդւոյն
պատկերին կերպարանակից ըլլալու»:

ՀՌՈՎՄ. 8. 29:

«Նոյն պատկերին (Տէրոջ փառքին) կը նորոգուինք
փառքէ փառք, որպէս թէ Տէրոջ հոգիէն»:

Բ. ԿՈՐՆ. 3. 18:

«Հագէք նորը ... Սահղծողին պատկերին պէս»:

ԿՈՂ. 3. 10:

Մեծն Տրդատ երբ թանկով մը կուգար իր հօրը գահը գրաւելու համար, ճամբան իրեն կը միանայ կեսարիա, իբր քրիստոնեայ մեծցած և դատաւարակուած և իրեն տարեկից երիտասարդ մը՝ Գրիգոր Պարթև, որ աւանդութեան համեմատ իր հօր և ընտանիքին սպաննողին սրդին էր: Գրիգոր իր հօր սճիրը կ'ուզէր քուել քրիստոնէական սգիով, ծառայելով այս երիտասարդ արքային արքունիքին մէջ՝ իր կեանքը վտանգի մատնելով: Հայ քրիստոնէութեան պատմութեան ամենէն զեղեցիկ մէկ դրուագն է, որ լաւագոյնս կը ցոլացնէ քրիստոնէական նկարագրին մէկ դիմը:

Ա.

ՆԿԱՐԱԳՐԻ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. Մարգիկ իրարմէ շատ կը տարբերին ֆիզիքապէս, միաբի կարողութեամբ, ուսումով, նիւթապէս, իրենց ընկե-

րային զիրքով և պաշտօնով և այլն: Բայց ամենէն կարևոր, նշանակալից տարրերսթիւնը, որ մարդերը իրարմէ կը զտտորուշէ՝ իրենց նկարագրին մասնաշատկութիւնն է: Ամէն անհատ, ամէն ընտանիք, ամէն դասակարգ, ամէն եկեղեցի, ամէն ժողովուրդ կազմած է իրեն յատուկ խորհելու, զգալու, խօսելու, չարմելու, գործելու, տպրելու ձևեր, կերպեր որոնք արտայայտութիւնն են իր ներքին պատկերին, իր նկարագրին:

Բարձրագոյն կրթական հաստատութեան մը մէջ շատ կարող և յաջող գիշերօթիկ ուսանող մը կը կարենցնէ իր մտային հաւասարակշռութիւնը, և օր մը լողանքի հազուադէպ դասարան կը մտնէ իբր թէ բազմիք մտած ըլլաւ: Դպրոցի ընկերներէն ամենք զայն կ'ընդունին քրքջալիւր ծիծաղով, իսկ ուսուցիչը արցունք կը թափէ զիտելով այս խորատկուած տաղանդը: Հոս արտայայտութեան տարրերսթիւնը նկարագրի ցլուցումն է: Ամէն մարդ կը գործէ իր նկարագրին համեմատ: Նոյն պայմաններու և նոյն պարագաներու տակ տարբեր մարդիկ տարբեր կը գործեն քանցի անոնք տարբեր նկարագրի ունին:

2. Այս կը նշանակէ թէ ամէն գործ զայն գործողին, ամէն արտաբերութիւն զայն արտաբերողին նկարին իսկութեան, նկարագրին կնիքը կը կրէ: Ուր որ կը գործենք, ինչ որ կ'արտադրենք մեր իսկութեան պատկերը կը զբոյժենք հոն: Սաղմոսերգուն արջա՛փ գեղեցիկ կ'սգէ երբ կ'ըսէ. «Երկինքը Աստուծոյ փառք կը պատմէ»: Արարիչը իր ձեռակերտին վրայ իր նկարը զբոյժած է: Նմանապէս ամէն անհատի, ամէն ժողովուրդի արտաբերութիւնը, սեղծագործութիւնը, արուեստը, մշակոյթը, կեանքն ամբողջ իր հոգւոյն, իր ներքին մարդուն, իր նկարագրին պէս գոյն, ձեւ, խորք, հեռւաբար, արժէք կ'ունենայ: Ամէն քաղաքակրթութիւն, ամէն գրականութիւն, ամէն արուեստ, ամէն եկեղեցի, ամէն հոգևոր փորձառութիւն իրեն յատուկ անհատականութիւն և ինքնատուութիւն ունի, քանցի զայն կերպով անձը կամ անձերու հաւաքականութիւնը իրեն յատուկ նկարագրի ունի: Մեր գործին որակը, տեսակը, ձեւը որոշող մեր նկարագիրն է:

3. Բայց մեր նկարագիրը ո՛չ միայն մեր կեանքին, մեր գործին, մեր արտաբերութեան ձև և գոյն կուտայ, այլ նաեւ կը կազմէ մեր արտաբերական սյժին տպրելով: Զօրաւոր նկարագիրներն են որ զօրաւոր արտայայտութիւններ և մեծ գործեր կ'ունենան: Կեանքը սյժաբարներու շարք մըն է, տեսական ճիւղ, հեռւաբար սեւեական սյժ կը պաշտնջէ: Մենք պէտք ունինք նիւթական, գիտական, ֆիզիքական սյժերու, բայց յաճախ ասոնք առանձինն անգոր են յաղթական կեանք մը տպրելու համար. ա-

սոնցմէ աւելի կարեւոր և կենսական արժէք ունի բարոյական-հոգեկան սյօքը, որ կը բլբլի ներքին մարդէն, հոգեկան ներքին աղբիւրներէն: Այս կը նշանակէ որ առանց լաւ և մեծ նկարագրի սյօք աշխատելու չենք կրնար մեր պայքարները շահիլ:

4. Այս մեզ կ'առաջնորդէ խորհելու թէ անհատներու և ժողովուրդներու բաղդը կ'որոշուի անոնց նկարագրին համեմատ: Ճակասագիրք նկարագիրէն կախեալ է: Ազտատ, ծոլլ, խաբեայ, ինքնահաւան, շահամուլ, յեղյեղուկ, համբերելու և տակալու կարողութիւնէն զուրկ, իրերամարտ, կռուազան, կրքոտ, զարծակեղուլու անկարող, օրինազանց, անկարգապահ անհատներ կամ ժողովուրդներ որչափ ալ ուսեալ ըլլան և ձիրքերով օժտուած լաւ ապագայ մը չեն խոստանար, անոնք զառապարտուած են կեանքի թափարակէն անյայտանալու: Մարդկային կեանքի պատկերներ առաւելապէս նկարագրի պատկերներն են: Բաղդաւոր է, երջանիկ է, հարուստ է, մեծ է այն ժողովուրդը որ իր մէջ մեծ թիւով մեծ նկարագրիներ կը պարունակէ:

Բ.

ՄԵԾ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ ԻՆՏԶՊԷՍ ԿԸ ԿԵՐՏՈՒՄ

Մինչև հոս չե՛սանցինք նկարագրի կարեւորութիւնը: Գործնականօրէն ասկէ աւելի կարեւոր է գիտնալ թէ ի՞նչպէս կը կերտուի ան:

Նկարագրիւրը կը կազմուի միասին ապրելով, մարդոց հետ յարաբերութեան մէջ ըլլալով՝ փոփոխին մէջ, ընտանիքին մէջ, շուկայի, դպրոցի և եկեղեցիի մէջ: Օրէ օր մեր նկարագրիւրը կը շինենք երբ սեւէ տեղ մը սեւէ անձի մը հետ շփուեմ կ'աշխատանք: Այս շփումներէն սմանք մեր վրայ ժխտական, վատաբան ազդեցութիւն կը թողուն, իսկ ուրիշներ՝ արական: Այս արական ապաւարտութիւն ձգող նկարագրիներն են որ կ'որոշեն մեր ալ նկարագրիւրը: Եթէ այս արական նկարագրիւրը բարձր է, ազնիւ է, վսեմ է, մեծ է, մաքուր է, քաղցր է, մեր նկարագրիւրն ալ այդպէս կ'ըլլայ: Ամէն մարդ տալիք կ'աշխատայ իրեն համար ընտրելու այս արական արարքը, օրինակելի պատկերը որու ազդեցութեան տակ կը ծնի, կը մեծնայ, կը փախուի, օրէ օր անոր համեմատ նոր կերպարանք կ'առնէ: Պօղոս Առաքեալի խօսքով «Ամեր պատկերին համեմատ կը նորոգուի»: Արդ ո՞րքն է այդ նկարագրի պատկերը, որուն արական ազդեցութեան տակ պէտք է ապրի սեւէ անձ մը:

Դառնանք Առաքեալի խօսքին: Ան կ'ըսէ. «Նայն (այսինքն ԅիսուսի) պատկերին համեմատ կը փոխուինք փոսաց ի փոս»:

Նոր կառկարանի մէջ երկու տիրական զէմքեր կան, երկու մեծ նկարադրներ. Նազովրեցի Յիսուս և Տարսնցի Պօղոս: Յիսուս ապրեցաւ Հրէաստանի շատ նեղ սահմանին մէջ, դարձեց շատ կարճ տան մը, սեւէ գրութիւն չթողուց, խաչկութեան օրը իր ամբողջ հասկացողութեամբ հրաշքով, յաւատարմութեամբ և շուարձած էին: Պօղոս դարձեց ընդարձակ Հռովմէական կայսրութեան սահմաններուն մէջ, եփրառէն մինչև Սպանիա, Տարսնիէն մինչև Արարիա, աւելի քան 30 տարիներ, հիմնելով եկեղեցիներ՝ բոլոր կարեւոր և մեծ կեդրոններու մէջ: Ան գրեց հիանալի, խորիմաստ և վսեմ նամակներ: Այնպէս որ ոմանք չափազանցելով սկսան հարց տալ թէ քրիստոնէութեան հիմնադիրը Յիսուս Քրիստոսն է թէ Պօղոս: Լսենք Պօղոսի վկայութիւնը:

Ինքը սկսեալ, զօրաւոր միտքի տէր, հռովմէական քաղաքացի, նաւանդական սկիւղ լեցուն, զօրաւոր անհատականութիւն մըն է, բայց հրէութեան նեղ սահմանին մէջ բանաւորած, իր ցեղէն և եկեղեցիէն դուրս ամէն բանի զէմ նախանձող, առեւտրութեամբ լեցուն, կրքոտ, փոթորկոտ մէկ անձ: Այսպիսի մէկը չէր կրնար քրիստոնէութեան հիմնադիրը, Աւետարանի Առաքեալը ըլլալ: Օր մը անսաւ Նազովրեցիի պատկերը Սաւեմանոս Նախովկայի լուսածաճանչ զէմքին վրայ, և ընկճուեցաւ: Եւ սակեւաքը Յիսուսը հալածող այս Տարսնցին միշտ ինքզինքը հալածուած գտաւ այդ Խաչաւէն, և վերջապէս Տամասկոսի ճամբուն վրայ հարկադրուեցաւ ինքզինքը ենթարկելու Անոր կամքին «առանց տրինի և մարմինի հարցնելու», ինչպէս որ ինք կը վկայէ: Այսինքն սկսաւ այդ օր կերպարանափոխուիլ Անոր պատկերին: Պօղոսի կեանքին զաղանքը Քրիստոսի հետ յարարեցութեան մէջ է. ան կ'ըսէ, «Իմ մէջն ոչ թէ ես՝ այլ Քրիստոս կ'ապրի»:

Պօղոս ամէն օր դիակց այդ պատկերը և ամէն օր նորոգուեցաւ Անոր համեմատ՝ փառքէ փառք: Ամէն օր կրեց Անոր կոփող, առջող ձեռքին հարուածները, Անոր տիրական ազդեցութիւնը, որուն մղումներուն տակ հանդարտ չկրցաւ կենալ, մինչև որ բոլոր հեթանոսական պատկերներու, այսինքն կռուքերու մահահաններուն առջև պատկերացուց այդ Աստուածային Դէմքը, ըսելով. «Վայ է ինծի եթէ Աւետարանը չքարոզեմ»: ԱԼԵՏԱՐԱՆԻ ԲԱՐՈՂԷ, այս իմաստով, եղաւ Նազովրեցիի դեմքը ամեն ինչ կենդանի կերպով եւ ուժով ցուցադրել, որպէսզի բոլոր մարդիկ անոր կերպարանակից ըլլան:

Պօղոսի նկարադրին մեծութեան զաղանքը կը զաննէք Նազովրեցիի նկարադրին տիրական ազդեցութեան տակ միալուն մէջ: Եւ զարմանալի չէ որ ան աշխարհի ժառանգ ձգեց պատկեր մը, որ

անհատները պիտի մնար առանց Յիսուսը նկատի առնելու: Ազգաստ՝ բայց միշտ ուրիշները հարստացնող, հալածական՝ բայց երբեք չպարտուող, բանտերու մէջ՝ բայց միշտ ազատ, լքուած՝ բայց միշտ յուսացող, տառապանքներու մէջ՝ բայց միշտ ուրախ, ասուլաթեան ենթակայ՝ բայց միշտ սիրող, անեական դժուարութեանց և արգելքներու դէմ մաքառող՝ բայց միշտ համբերող մինչև յաղթանակ, կեանքի ազատութեանց, գոհակութեանց, ինկածութեանց հանդիսատես՝ բայց միշտ մաքուր, ձախսողութեանց մէջ՝ բայց միշտ հաւատքը պահող, յաղթութեան մէջ խնայող, զորակուած մէջ անշահախնդիր, զահարել՝ ծառայութեան մէջ, հաստատամիտ՝ բարեկամութեան մէջ. միշտ վստահելի: Այս բոլորը՝ քանզի ան հազած է նորը, Ստեղծողին պատկերը, զոր գտած է Յիսուսը մէջ:

Գ.

ԵԿԵՂԵՅԻԻ ԿՈՉՈՒՄԸ

Աշխարհ ահա այս յատկութիւնները ունեցող անհատներու պէտք ունի, և այս յատկութիւններով նկարագրիրը կը կերտուի Տէր Յիսուս Քրիստոսի հետ անեական յարաբերութեան մէջ մնալով: Ամէն օր նոյն պատկերին պէս նորոգուելով փառքէ փառք:

Եկեղեցին ժամանակ մը զբաղեցաւ մեծ հանգանակներ կերտելով: Անոնք չառ թանկագին են և եկեղեցիին մեծ կտակը, գանձը կը կազմեն աւանդուած՝ յաջորդ դարերուն: Եկեղեցին առանձն մը պարտաւեցաւ եկեղեցական փառասուր շէնքեր, քարերով, քարերէն շէնքեր շինելով: Անոնք զարդն ու պարծանքն են հին և նոր մեծ քաղաքներու, և զեկեղեցիկ խորհրդանշանը՝ քրիստոնէական հաւատքի և նուիրումի: Սակայն՝ եկեղեցիին գերագոյն տալիս մարդկութեան մեծ նկարագիրներ են, որոնք կը կազմեն մարդկութեան իրական գանձը, պարծանքը և զօրութիւնը: Օգոստինոս և Ոսկերեան, Ֆրանչիսկոս և Հայր Դամիանոս, Նիքոէս Շնորհալի և Փրոֆ. Սարգիս Լեւոնեան քրիստոնէական եկեղեցիի մեծագոյն և ամենէն թանկագին արտադրութիւններն են և կը պատկանին բոլոր մարդկութեան:

Աշխարհ այսօր պէտք ունի մեծ նկարագիրներու, մեծ անձերու, որոնց արտադրութեան մէջ մեծագոյն պատասխանատուութիւնն ունի եկեղեցին: Այս հոգեւոր կոչումով եկեղեցին լուսադոյնս պիտի ծառայէ աշխարհի:

Այս Պօղոս, Քրիստոսով նոր մարդ, կերպարանափոխուած Անոր պատկերին, նկարագրին համեմատ, իր թուղթերով մեղի կը պառագամէ թէ մարդը փառասուր պատկեր մը, նկարագիր մը կրնայ ունենալ, աշխարհի մեծագոյն նկարագրին՝ Արարիչին

պատկերին՝ այսինքն Նազովրեցի Յիսուսի տիրական ազդեցութեան տակ և Անոր հետ աեւական յարաբերութեան մէջ մնալով:

Փառք կուտանք Աստուծոյ մեր Տէրոջ Յիսուս Քրիստոսի համար, որ Անոր պատկերին իսկ կը կրէ: Աստուած չնորհէ որ քսյոր մարդիկ այդ պատկերին համեմատ օրէ օր նորոգուին փառքէ փառք:

Վեր. Տ. Ճ. ԽՐԼՈՒԵԱՆ



ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շարունակութիւնն նախորդ քիւնն)

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Հրեայ ընտանիքին դերը կրօնական դաստիարակութեան մէջ մեծ դասեր ունի սորվեցնելիք: Ասոր անդրադառնալու ենք յաճախ, բայց քրիստոնէութիւնը անկէ պակաս չեչա դրած է, կամ պակաս կարեւորութիւն տուած է կրօնական դաստիարակութեան: Եթէ ընտանիքը գլխաւոր ընկերային հաստատութիւնն է որ կը մատակարարէ մարդկային հիմնական պէտքերուն, եթէ անիկա ընկերութեան մանրանկարն է՝ անտարկոյս ան կամ ոեւէ հաստատութիւն որ տիրացած է այն դիրքին՝ քրիստոնէութեան հետ ունի սերտ և անբաժան առնչութիւն: Ընտանեկան և կրօնական հետաքրքրութիւնները այնչափ իրարու հետ կապակցութիւն ունին որ կարելի է երեւակայել և անոնք իրարու պիտի չազդեն:

Քրիստոնէութեան նաեւ ստեղծագործ ու կենսատու կրօնական դաստիարակութեան վերապրումին համար պէտք է մեր ուշադրութիւնը կեդրոնացնենք ընտանեկան դաստիարակութեան վրայ:

Քրիստոնէութիւնը կը չեչաէ կարգ մը վարդապետութիւններ որոնք իրենց խորքին մէջ կը պատկանին բնական ընտանեկան կեանքի յարաբերութեան մօրզին: Յիսուս ընտանեկան դաստիարակութեան ազդեցութեան տակ էր: Որպէս մանչ մը Ան ապրեցաւ հրեայ կրօնաւէր ընտանիքի մը մէջ և իսկապէս այդ ընտանիքին մօտը կազմեց իր մանկութենէ մինչև երիտասարդութիւնը: Հաւատարիմ մնաց հրէական կրօնական պարտականութեան մտերմարար ծանօթանալով սուրբ գրքերուն: Ընտանեկան դաստիարակութիւնը Յիսուսի բնական զարգացումին մէջ չառ կարեւոր և նախապատիւ տեղ ունէր:

Յիսուս յաճախ ընտանեկան կեանքին անդրադարձաւ պատմութիւններու և բացատրութիւններու համար կեանքի խորունկ նշանակութիւնը գտնելու և հոգեւոր փորձառութիւնը պարզելու։ Այս պատմութիւնները մեծաւ մասամբ ընտանեկան կեանքի յիշատակներ էին։ Յիսուս մարդկային կեանքի նոր «գոյնսէրթ» մը, ըմբռնում մը ևս ընկերային պարտաճանաչութեան նոր սկզբունք հաստատեց, և ան իր վարդապետութեան հիմը դրաւ ընտանիքի մէջ, անոր ամենօրեայ և սովորական փորձառութիւններուն մէջ։ Յիսուս իր պատգամը բացատրեց ընտանեկան բառամթերքով։ Ան խօսեցաւ անդամակցութեան մը մասին, Աստուծոյ Թագաւորութեան մէջ։ Այս անդամակցութիւնը կամ յարաբերութիւնը ունէ մէկը կրնար ունենալ երբ յօժարէր Աստուծոյ հայրութիւնը և մարդոց եղբայրակցութիւնը ընդունել։ Յիսուս վստահ էր թէ ամենէն յարմար բացատրութիւններն ու խօսքերը որ կրնային իր պատգամն ու առաքելութիւնը յստակ բնիկ և ըմբռնելի դարձնել իր հետեւորդներուն, պէտք էր գար ընտանեկան կեանքի յարաբերութիւններէն։ Յիսուսի համար կեանքի մղիչ սլօքը և շարժառիթը հոգեւոր առնչակցութիւն մըն էր՝ համապատասխան սիրոյ, սէրը որ կ'արտայայտուի բնական ընտանիքի մը անդամներուն միջև։ Այս մղիչ սլօքը՝ սէրը՝ ապահովելու է հաւատարմութիւն, միութիւն և ծառայութիւն։ Սէրը՝ Յիսուսի համար, զլուսն հանուելիք կամ կատարելագործուելիք բան մըն է՝ Աստուծոյ ևս մարդուն ընկերակցութեամբ։ Ընտանեկան կեանքը կը հայթայթէ հոգեւոր սիրոյ ըմբռնումը։ Յիսուս անտարակոյս կը բարձրացնէ ընտանիքը, զայն դարձնելով աւետական քրիստոնէական ծառայութեան աղբիւրը։ Քրիստոնէութիւնը խորքին մէջ ընտանեկան կերօնք մըն է։ Այն առած է ընտանեկան կեանքի յարաբերութիւններն ու բացատրութիւնները և զանոնք ընդլայնած է ու յարմարեցած՝ հոգեւոր կեանքի յարաբերութեանց։ Աւելի բլլալով, ընտանիքին մէջ է որ քրիստոնէական առաքելութիւնները պէտք է նախ կրկնուին ու զարմագրուին ու յետոյ ընկերային կեանքին փոխանցուին։ Քրիստոնէութեան համար ընտանիքը սոսկ կեանքի մարդ մը չէ ուր քրիստոնէական շարժառիթներ ի յայտ կուգան, այլ վայր մը ուր քրիստոնէական ընկերակցութիւնը կը սնուցուի և յուսով կուգան սովորոյթներ, սրտնք կրնան քրիստոնէական փորձառութեան բան կորիզը դառնալ։ Ընտանիքին այս դերը անոր կուտայ առաջնակարգ կարեւորութիւն եկեղեցւոյ մէջ, նաեւ քրիստոնէական դաստիարակութեան տեսակէտով։

Ունէ մէկուսն կեանքին մէջ ընտանիքը շատ կարեւոր է, հոգ չէ թէ ուրիշ ինչ ազդեցութիւններու կ'ենթարկուի մասնակը,

սրչափ դաստանգութիւն կը տա՛նայ զպրօցէն կամ կիրականորայ զպրօցէն. ասանցմէ սեւէ մէկը կամ ալ բոլորը միասին չեն կրնար տանել ընտանեկան ազդեցութեան անզը կրօնական դաստիարակութեան մէջ: Մանուկը իր արամադրութեանց, իր սովորոյթներուն, իր խօսակերպին և վարուելակերպին մէջ արդիւնքն է իր ընտանեկան միջավայրին:

Մէկը ըսած է. «Մանուկը, իմաստով մը, կենդանի յայտարարութիւնն է աշխարհի՝ ընտանիքի մէջ իր շնչած մշակութային, բարոյական և կրօնական մթնոլորտին մէջ»: Մանուկը այս բաները՝ կը սորվի, կ'իւրացնէ և իր նկարագրիւր աննցմէ կը շինէ անդիտակից ընդօրինակութիւնով:

Մանուկին առաջին աշխարհը տեսնէ: Ան կ'ընդգծէ անոր խտանուածքը, կ'սրդեցրէ անոր խեղճները, չափանիշները, սովորութիւններն ու մտադիրքը (attitude): Ասոնք անխուսափելի են: Տունը մանուկին նկարագրին, անձնաւորութեան և ապագայ կեանքին ու ճակատագրին վրայ հիմնական և անխուսափելի ազդեցութիւն ունի: Խտանուածքի, արամադրութեանց և նկարագրի նուրբ յատկութիւններ ըստ բախտի յոռաջ չեն գար, անոնք արդիւնքն են մտացի և ուշագիր դաստիարակութեան: Անոնք պիտի մշակուին ու վարժութիւնով ձևաք անցունին: Մանուկները ընտանիքին մէջ կը ծնին սաղմոյսին հակումներով, կարողութիւններով և ընտղդներով, ասոնք կրնան զարգանալ դէպի բարին կամ դէպի չարը: Եթէ մանուկին սկզբնական ապաւորութիւնները, անպարկեշտութիւն, բարկութիւն, դէշ խօսքեր և դործքեր, քմահաճ վերաբերմունք են, չպիտի կրնայ զանազանել չիտակը սխալէն, գեղեցիկը աղեղէն և պիտի ընդօրինակէ ու արտադրէ նոյն բաները: Օրէ օր անհամար գործքեր, խօսքեր, նստուածքներ կը խորասուզուն մանուկին անդիտակիցին մէջ՝ երեւան դալս գալիք տարիներու մէջ: Ըսուած է թէ պատմութիւնը կը կերտուի մանկամտերին մէջ: Երջանիկ են այն մանուկները որոնց ծնողքները իմաստուն զիրք ունին իրենց զաւակներուն հանդէպ:

Յուսելի է նկատու թէ ընտանեկան կեանքը իր կրօնական ազդեցութեան մէջ կը ակարանայ: Արդի կեանքը շատ մը փոփոխութիւններ յառաջացուցած է ընտանեկան կեանքի մէջ: Ընտանիքը ենթակայ է բարդ յեղաշրջումի մը անտեսական և ընկերային ճնշումի տակ: Ընտանիքին մէջ մէկէ աւելի անդամներ աշխատելու ստիպուած են. երբ մէկէ աւելի անդամներ դրամ կը շահին, ազատութեան զգացումը կը շատնայ և ընտանեկան կոպը կը թուլնայ: Դպրոց և դաստիարակութիւն իրենց գերը ունին ծնո-

դակնան ազգեցուծութիւնը հակակշռելու մէջ: Դատախարակուած գաւաակներ իրենք զիրենք շատ զարգացած կը գտնեն եւ չեն ուզեր ենթարկուիլ ծնողական հին ապրելակերպի եւ սովորութիւններու:

Կեանքի «համայնացումը» ուրիշ ազգակ մըն է. համայնքը ամէն բանի մէջ ամէն բան ըլլալ կը ձգտի: Այն ապրելակերպի կեդրոնը կը գտնուի իր դպրոցներով, գլխաւորով, զբօսանքի վայրերով եւ զանազան ընկերակցութիւններով: Մանուկին թէ՛ ընկերային եւ թէ՛ ալ ընդհանուր կրթութիւնը համայնքային հանգամանք տալու վտանգին մէջ կը գտնուի, իսկ ընտանիքը յաճախ անտարբեր դիւրք մը կը բռնէ այս բոլորին հանդէպ: Նոյնը չի տակ է նաեւ կրօնական դատախարակութեան համար: Ծնողքներ իրենց զաւակները կը յանձնեն զպրօցի եւ կիրականօրեայ զպրօցի եւ կը կարծեն թէ իրենց պարտականութիւնը հան կը վերջանայ եւ ընտանիքէն հարկ եղած դատախարակութիւնը զանց կ'առնուի: Մանուկին ընկերային կեանքը ու զբօսանքի դիւրութիւնները կարեւոր են կրօնական դատախարակութեան համար, բայց ցաւալի է դիտնալ թէ այս բաները օր ըստ օրէ աւելի կը հայթայթուին համայնքի մէջ եւ օր ըստ օրէ աւելի նաեւ կը մատակարարուին ընտանիքի մէջ: Անտարակայս համայնք եւ ընտանիք գործակցելու են, մէկը միւսին առանց փոստի:

Անյարմար բնակութեան վայրեր ընտանիքի գոյատեւութեանց կարեւոր պատճառներէն մէկն է: Բարոյական ազդաի տուչեւը առնել զգուար կ'ըլլայ երբ ընտանիքը խճողուած է պղտիկ սենեակի մը մէջ ուր տարբեր սեւերու առանձնացում անկարելի է: Ընտանեկան հաւաքոյթներու եւ հիւրասիրութեան սեղի չգոյութիւնը արգելքներ են ընտանեկան երջանիկ ապրելակերպի համար: Այն տուներուն մէջ օր մէկէ աւելի ընտանիքներ կ'ապրին, մանուկներ ենթարկուած են աւելորդ զգուշութեան եւ զրկուած իրենց բնական իրաւունքներէն: Յաճախ անոնց քուրը կ'ընդմիջուի եւ խոզերը կ'որդիլուին: Բնակութեան գէշ պայմաններ յաճախ կը ստիպեն մարդիկ իրենց պարտաւոր ժամերը դուրս անցնել, եւ տունը կը գտնուի պահպան մը: Խճողումը մեծ հարց է: Մարդիկ տառուն գործի կ'աճապարեն եւ իրիկունը յոգնած կը վերադառնան: Շատ մը ժամադրութիւններ եւ զբաղմունքներ կան: Ասանց վրայ բարգէ հանրային կարծիքը, աննպաստ աւանդական սովորութիւններ, ծնողաց ազդեցութիւնը եւ կրօնական դատախարակութիւնը կը տառապի մեծ աղէտ մը: Վերջին մեծ պատերազմին՝ երբ Անգլիա կը ուժրակոծուէր՝ մանուկները ապահով սեղ կը փոխադրէին: Քննութիւն մը բացին այս փոխադրուող մանուկներու մէջ եւ հասկցուեցաւ թէ հինգէն երեքը երբեք լոյս չէր Գիտութիւն,

Ս. Գրքի և Ծնունդի մասին: Մեր տաները աւելի լաւ չեն: Մեր շատ մը ընտանիքներուն մէջ քրիստոնէական դաստիարակութիւն չկայ: Անիկա ձգուած է դպրոցին, կիր. Դպրոցին, Քրիստ. Զանից Ընկերութեան: Պէտք է քրիստոնէական դաստիարակութիւնը վերաբարձարձենք տան մէջ եթէ կ'սեղենք հոգեւորապէս առաջ նոր սերունդ մը և զօրաւոր եկեղեցիներ ունենալ: Եկեղեցին ընտանիքներէ կազմուած է. եթէ ընտանիքը հիւանդ է եկեղեցին ալ հիւանդ է: Ընտանիքը շատ աւելի ազգեցիկ է քան եկեղեցին: Այս ձգմարտութիւնը հիմնուած է մանուկին երկար ժամանակ անօգնական ըլլալու նախախնամական իրողութեան վրայ: Այն պիտի դաստիարակուի ընտանիքին մէջ, ըլլալ գէպի բարին կամ գէպի չարը: Երբ մանուկը անտահմանօրէն հեռաքրքրէ, ընդօրինակող, թելադրելի և ձկուն կը գտնուի շարունակաբար ընտանիքի աշխատութեան տակ: Երբ ընտանիքը իր պարտականութեան մէջ կը թերաւայ, մեծ պիտի ըլլայ կրօնական դաստիարակութեան կարուստը և մանուկներու վիճակը՝ սղբալի: Ընտանիքի կարեւորութիւնը այս բանին մէջ կը կայանայ:

ԱՅՍ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՒ ՏԱԿ ԻՆՁ ԿԱՐԵՒԻ Է ԸՆԵՒ

Ա) Տան մէջ կրօնական դաստիարակութեան մասին երբ խորհնք մեր միտքը կուգայ սովորաբար ճաշին վրայ օրհնութիւնը, անկողին երթալէ առաջ աղօթքը և ընտանեկան աղօթքը: Պատուելի մը ըսած է թէ՝ բոլոր հիւանդ եկեղեցիներու համար զեղադիր մը կրնայ տալ, որ սրեւէ եկեղեցի գերեզմանէն կրնայ յարուցանել: Գլուխ մը Ս. Գրքէն, եռանդով աղօթք մը, խառնէ և ամէն առաւօտ ամ. անկողինէն ելլելէ ետք, և ամէն իրիկուն անկողին երթալէ առաջ՝ ընտանիքը միասնող հաւաքուած: Պաշտամունքը տան մէջ շատ կարեւոր է անտարակոյս: Տունը աշխարհիս սրբութիւն սրբութեանցն է: Կրօնքի համար խիստ կենսական է: Աստուծոյ անհոգ ուրիշ սեւէ բան չկայ: Պաշտամունքը ձգել եկեղեցիին կամ կիրակնօրեայ դպրոցին՝ վտանգաւոր է, քանզի կրօնքը պէտք է վարժութեան ենթարկուի ամէն օր և այդ միայն կարելի է տան մէջ:

Կրօնական սովորութիւններու մշակումը խիստ կենսական է: Կրօնքը շիտակ ապրելակերպն է. արդ այն ամէն ազգակները որ կը ստատարեն շիտակ ապրելակերպի՝ կարեւոր են: Նկարագրի հիմունքները շիտակ վարժունքն են խաղալներու ու խորհուրդի և գործքի տեսական սովորութիւններու միջոցաւ կառուցուած: Շիտակ սովորութիւնները խիստ կարեւոր են նկարագրի կազմութեան մէջ: Սովորութիւններէ կազմուած էակներ ենք: Անոնք

աշխատի մեր գոյութեան մէկ մասը կը կազմեն որ մենք մինչև իսկ չենք անդադրաբար թէ այդպէս է: Հազար ու մէկ բաներ որ մենք ամէն օր կ'ընենք՝ կը կառավարուին սովորութիւններէ: Կեանքի մը յաջողութիւնը կախում ունի հանապազօրեայ սովորութիւններէ: Սովորութիւնները կազմուելու են, անոնք չեն ծնիր, ոչ ալ իրենք իրենցմէ յառաջ կուգան, այլ կրկնելով, ամէն օր փորձելով ձեռք կ'անցունին: Ինչպէս որ ըսեալ է. «այսօր գործք մը, վաղը սովորութիւն մը, հետեւեալ օրը նկարագիր և յետոյ հակառակորդ»: Մշակելու ենք Ս. Գիրքը կարգալու, ազօթելու բարի սովորութիւնները:

Ընտանեկան պաշտամունքը մեր մէջէն անհետանալու վրայ է հաւանաբար վերայիշեալ պատճառներու արդիւնքը ըլլալով: Կարելի է վերաբարձարձել այդ սովորութիւնը նոր կերպեր և մեթոտներ գործածելով: Պարզ սովորութեան վերածել՝ յաճախ տաղաւալի և չոր ու ցամաք կ'ըլլայ: Մեքենաբար կառարուածը իմաստալից ըլլալէ հետո է: Սովորութեան ընկերանալու է ներշնչում և ներհաշիցողութիւն՝ սրպէսզի բարոյականացէս յառկանշական ըլլայ: Նոր պարագաները դիմադրուելու կարողութիւնը սովորութիւններու չափ կարեւոր է: Նկարագրի և սովորութիւններու արմատին թափանցելու կարողութիւնը կենսական է:

Կրօնքը՝ միայն ճաշի վրայ, անկողին երթալէ առաջ ազօթելու կամ ալ ընտանեկան աջօթքի սովորութիւններէ չի բաղկանար: Աւելի խորունկ բաներ կան: Կրօնքը առեւելաբար արամադրութեանց, շարժառիթի, մտադիրքի և գիտութեան սովորութեանց հարց է: Պէտք է այս ուղղութեամբ խորհնք կրօնքի մասին, և այս յատկութիւնները կը մշակուին ընտանիքին մէջ: Մանուկ մը կրնայ մեծնալ առանց մշակելու կրօնական սովորութիւններ, իր ծնողքին անպարտաճանաչութեան և թերացումին պատճառաւ, բայց անխուսափելի է ձեռք չանցնել կարգ մը արամադրութիւններ, ապաւսութիւններ և մտադիրք կրօնքի հանդէպ, քանզի սովորութիւնները կը կազմուին սխառմաթիկ փորձով և առաջնորդութիւնով, մինչ մտադիրքը և արամադրութիւնները կը կազմուին անուղղակի ապաւսութիւններու և ազդեցութիւններու միջոցաւ: Սովորութիւնները ձեռք կ'անցունին ուղղակի գոտարարականութեան, մինչ արամադրութիւններն ու մտադիրքը՝ անուղղակի գոտարարականութեան միջոցաւ: Ինչ որ կը ստանանք անուղղակի դաստիարակութեան միջոցաւ աւելի հիմնական է և աւելական: Աւելի կառկածելի է այն մասնակը որ ձեռք կ'անցնէ կրօնական սովորութիւններ առանց քրիստոնէական արամադրութեանց և մտադիրքի, քան այն մասնակը որ ունի չիտակ քրիստոնէական

մասդիրք և տրամադրութիւններ առանց կրօնական սովորութիւններու: Անտարակոյս այս երկուքը զուգընթաց երթալու և իրարու լրացուցիչներն ըլլալու են: Բայց բազմատական կարեւորութեան տեսակէտով շեշտը դնելու ենք երկրորդին վրայ: Այս տեսակէտով ընտանիքը առաջնակարգ կարեւորութիւն ունի: Արդ՝

Բ) Ընտանիքը պէտք է հայթայթէ քրիստոնէական տան մը մթնոլորտը: Ընտանեկան մթնոլորտը հարիւրէն հարիւր քրիստոնէական ըլլալու է: Ո՛չ մէկ բան կրնայ փոխարինել տան մը քրիստոնէական մթնոլորտի զատարարակշական արժէքը: Ամէն մէկուս կրօնական կեանքի արմատը մեր մանկութեան առաջին օրերուն կ'երթայ: Մանուկին պատրաստակամ դիրքադրուումը սիրոյ, կարգ ու կանոնի և բարեքառութեան՝ յառաջ կ'ընել մատուցիւք մը, ուր կրօնքը նպաստաւս րզեաին կրնայ դանել: Տան մէջ կարգ ու կանոնը մեծ դեր ունի կրօնական կրթութեան մէջ: Անկարելիութեան ամէն երեսցի՝ զարգացող մանուկը անկարող կը դարձնէ կանոնաւոր խորհելակերպի և հագեւոր վճռականութեան: Անհրաժեշտ է արտադրել կանոնաւոր փորձառութիւն մը որպէս հիմք արդարամտութեան: Քանզի մանուկները պիտի կերակն իրենք իրենց աշխարհը, որ կառավարուելու է օրէնքով: Օրէնքի այս զարգացող զգացումը պիտի ըլլայ համաձայն այն ապաւորութեանց որ մանուկը կը ստանայ տան մթնոլորտին մէջ: Աստուած և կրօնական հարցեր շատ աւելի իմաստալից և բմբունելի կը դառնան մանուկի մը որ փորձառութար դիտէ արդարութիւնը, սէրը և կարգապահութիւնը տան մէջ, քան այն մանուկին որ դժբախտութիւնը ունի խանգարուած տան մը մէջ գտնուելու: Լաւ և խելալ մթնոլորտի մը մէջ մանուկը շատ գիւրաւ կրնայ ձգտիլ իր մէջ գտնուածէն աւելի բարձր, վսեմ և մեծ բաներու:

Միութեան զգացումը ընտանիքին մէջ բնական կերպով կը զարգանայ ընտանեկան մթնոլորտի մէջ: Այս մթնոլորտին մէջ մանուկը անձնականութեան զգացումը ևս Աստուծոյ գիտակցութիւնը կը շահի: Նախ Աստուած իբր բնդաւնուած իրականութիւն մը կ'առնէ, քանի որ ինք ընտանիքին մէկ անդամն է և ապակաբարձրին գիտակցութեան մէկ մասն է: Յետոյ, հանրային գիտակցութիւնէ անձնական գիտակցութեան փոխանցում կը կատարուի: Աստուած անձնական գիտակցութեամբ կը ճանչցուի: Եթէ Աստուած բարիքի և լուսադոյնին հետ կը զուգորդուի կրօնական ընկերակցութիւն մը կը սկսի: Սոսկ մանուկին Աստուծոյ մասին խօսիլ և յետոյ մի քանի ազօթքներ սորվեցնել, զայն Աստուծոյ առաջնորդելու շատ խելճ կերպ մըն է: Մանուկները ներշնչուելու են իրենց ծնողաց կեանքէն. գանձք տեսնելով իրենց պարզ բայց

ազգու կեանքով, հիւրասիրութիւնով, սերիշնորու բարօրութեան մասին խորհելով, ժամանակի լաւ գործածութիւնով, ազօթելու և Ս. Գիրք կարդալու բարի սովորութիւնով: Օր մը պղտրիկ մանչ մը կը գտնուէր, քանի որ իր մայրը կը ստիպէր զինք ազօթ քընդ տնկողին երթալէ առաջ: Ան կը հառաչէր. «Մայրիկ ե՞րբ չազօթիլու չափ մեծցած պիտի ըլլամ»: Մայրը զարմացած հարցւց. «Ի՞նչ է պտածաւր որ այդպէս կ'արտայայտուի»: Մանչուկը պատասխանեց. «Կր տեսնեմ թէ հայրս չ'ազօթեի»: Եթէ մանուկը կ'ուզէք որ հոգեւոր և առտւածովախ ըլլայ, տան մթնաւորաբ հոգեւոր ըլլալու է: Այսինքն, կրօնքը ապրուած բան մը ըլլալու է և ո՛չ թէ միայն խօսուած և քարոզուած: Ընտանիքին բոլոր անդամները ազրելու են ի տես լաւագոյն խորհուրդներու, խօսքերու և գործքերու: Տունը վայր մը ըլլալու է բարեկամութեան, խաղաղութեան, սիրոյ և կազմութեան: Հաղարուս անհատներ զկայած են թէ իրենց կեանքին մէջ ամենազօրաւոր հոգեւոր ազդեցութիւնը եղած է տան միջավայրը: «Լման տունն է մը, նման գաւակ մը» բացատրութիւնը, բացատրութիւնները զանց բնելով, ճշմարտութիւնն է:

Գ) Տան մթնաւորախ հետ համընթաց կ'երթան մեր մտադիրքերը, արամագրութիւններն ու շարժառիթները: Ասանք հիմնական կարեւորութիւն ունին մեր հոգեւոր կեանքին հետ: Տունը բոլորն է այս յատկանիշներուն. անտք հոն կը ծնին և կը մեծնան: Մեր ստացած առաջին տպաւորութիւնները շատ կարեւոր են: Եթէ մանուկը համակրանք ունենալու է սերիշնորու հանդէպ նախ ան պէտք է սիրոյ մթնաւորախ մը մէջ մեծնայ, առտա սեր վայելէ և սիրելու պատեհութիւն ունենայ: Մանուկը շատ զգայուն է գնահատանքի, տրգ պէտք է գնահատելի իր կատարած լաւ բաներուն համար: Ծնողքին մանուսանդ մօր մը՝ առանձնաշնորհաւմն է արձանագրել այս առաջին տպաւորութիւնները: Մայրը առաջին պաշտօնական է կրօնական գոտաւորակութեան: Ան մանուկին առաջին պատմութիւնը կարենալ պատմելէ առաջ, անոր կը փութանցէ շատ աւելի կարեւոր և հիմնական բան մը, ան կը փութանցէ իր հոգեւոր կեանքին, իր կրօնքին առաջ: Անոր զգացումները, արտրքները մեծ ազդեցութիւն կը ձգեն մանուկին վրայ: Այս մտադիրքերը թէպէտ փխրուն բայց անտք առաջիկաներն են, հիմունքները՝ մեծ գաղափարներուն և նպատակներուն: Մանուկը այս զգացումներն ու մտադիրքը կ'որձանագրէ խորհրդաւոր կերպով մը: Հարկէ Պըշնը կ'ըսէ. «Բարբառը իմաստ չունի մինչև որ նախնական տպաւորութիւնները գոյութեան չգան» փորձառութեան մէջ անոնց իմաստ տալու»:

Ֆրոպէլ կ'ըսէ. «Մայրը պատասխանատու է մանուկին մէջ կրօնական արամադրութեանց առաջին գործնութիւն»։ Ուրիշ մանկավարժ մը կ'ըսէ. «Երբ մաման իր պէպէքը իրիկունը անկողին կը դնէ և կը համբուրէ «գիշեր բարի» ըսելով, և կը խօսի Մէկու մը մասին որ ամէն տեղ է՝ առաջին կրօնական ապաւորութիւնները հաստատած կ'ըլլայ կրօնքի և փորձառութեան միջև...»։ Մաման երբ մանուկին համար և մանուկին հետ կ'աղօթէ, մանուկը շատ քան չի հասկնար այդ ըտրէն, բայց ան կրնայ զգալ թէ կարեւոր և տպւոր բան մը կը կատարուի։ Այս յատկանշական կրօնական ապաւորութիւնները կը ստեղծեն տեւական և հաստատ մտադիրքեր և սովորոյթներ։ Ծնողաց այն արամադրութիւնը որ կ'ընկերանայ ճշմարիտ աղօթքին՝ տեւական ազդեցութիւն ունի կը ձգէ մանուկին վրայ որ այնչափ զգայուն է։ Աղօթքը քան ինքնուրուի չէ ալ Աստուծոյ հետ յարաբերութիւն է, հաղորդակցութիւն է. և հաղորդակցութեան մէջ կարեւորագոյն բանը մտադիրքն է, շարժառիթը, արամադրութիւնը առ Աստուծոյ և ոչ թէ ձեւը կամ սովորութիւնը աղօթելու։ Վստահութեան և հաւատքի դիրքը սիրող Աստուծոյ մը հանդէպ կը պատրաստէ մանուկը աղօթքի։ Մտադիրքը կը ստացուի քան թէ կը սորվեցուի։ Մեզի կուգան զգացումներու և ապաւորութիւններու ձեւով ինչպէս ելիկարականութիւնը կ'անցնի մարմինէ մը ուրիշ մարմին մը։ Մեր մտադիրքերուն մեծ մասը մենք կը կազմենք մեր ընտանեկան յարաբերութիւններու միջոցաւ։

Մեր բարեկամներուն դիրքն է որ մեզ կը հետաքրքրէ քան թէ անոնց խօսքերը։ Յաճախ մտադիրքերը պէտք չունին իրենք գիրենք արտայայտելու բառերու միջոցաւ. արտայայտութիւնները կրնան ընդօրինակուիլ բայց ոչ մտադիրքերը։ Ասանք վառարաններն են ուրիշներուն մեզի հանդէպ սենցած կեցուածքին։ Եթէ մտադիրքերը ոչ քրիստոնէական են, ուրիշ ի՞նչ կրնայ անոնց տեղը գրաւել։ Եթէ հիմերը կործանին արդարը ի՞նչ կրնայ ընել (Սաղմ. ԺԱ. 3)։ Կրօնքը և հոգեւոր կեանքը ամէն բանէ առաջ շարժառիթներու և մտադիրքերու հարց է և ընտանիքը ու ամեն միջավայրը ամենամեծ պատասխանատուն է անոնց կողմութեան։ Հոս են քրիստոնէական դաստիարակութեան հիմունքները։

Երբ ընտանիքի մէջ քրիստոնէական դաստիարակութեան չուրջ կը խորհինք պէտք է մտածենք ըսրի արամադրութիւններու, շարժառիթներու, ապաւորութիւններու, մտադիրքերու և բարի օրինակներու չուրջ։ Այս բաները լուսապայծա կը մշակուին ընտանիքին մէջ։ Եթէ ընտանիքը հաստատուն չէ, ի՞նչպէս կրնայ

մանուկին նկարագրիւր կերակ: Կիրակնօրեայ զպրոցը, Քրիստոնէական Ջանից Ընկերակցութիւնը և ևկեղեցին իրենք զիրենք զժուարին՝ չըսելու համար անկարելի, պայքարի մը առջև պիտի գտնեն: Վերաբժարժենք ընտանեկան պաշտամունքը և քրիստոնէական միջնոլորտ մը ստեղծենք տան մէջ: Քրիստոնէական դաստիարակութիւնը սկսելու ենք այդ տեղէն: Ուրիշ սեւէ մէկ հաստատութիւն չի կրնար ընտանիքին տեղը բռնել:

Վեր. ՅՈՎ. Ա. ԱԶՈՐՈՆԵԱՆ

Ս Տ Ա Յ Ա Ն Ք

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ. 1950, Մարտ, Ապրիլ, Մայիս ամիսներու (3, 4, 5) քիւերը: Հայ եկեղեցական հանդէս. պաշտօնական հրատարակութիւն Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի: Տարեկան բաժանորդագրութիւն 3.00 տոլար: Հասցէ. — Diocese of the Armenian Church, 630 Second Ave., New York, N. Y.

2. ՎԵՐԵՂՔ, Հայ Քրիստոնեայ երեսասարդին ամսաբերք. պատասխանատու խմբագիր Յար. Հեկլանեան: 1950, 1-2, 3-4, 5-6 գոյք քիւերը: Տարեկան բաժանորդագրութիւն՝ 300 ֆրանսական ֆրանկ կամ 2.00 տոլար: Հասցէ. — A. Helvadjan (La Plaine, Gardanne B.-du-R.) C. C. P. 914.04. Marseille, France.

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



FL0339418

[1n.]

717
2012

Հասցե. —

Խմբագրութիւն «Աւետիք» Մատենադարձ:

°/o American Mission BEIRUT, LEBANON.

PRINTED IN BEIRUT

1950